JONATAN VINKLER

»češka gos« božji bojevniki obstranci

dissertationes

39

digitalna knjižnica ▪ digital library

uredniški odbor ▪ editorial board
igor ž. žagar
jonatan vinkler
janja žmavc
alenka gril

39

dissertationes

»Češka gos« Božji bojevniki obstranci

Češka »reformacija pred reformacijo« in njeni evropski ter slovenski konteksti, idealiji in imaginariji

Jonatan Vinkler

pedagoški inštitut
2021

Zvonki Zupanič Slavec

Vsebina

11 Geza Filo ▪ Predgovor: »Svetnik, ki ga je Cerkev sežgala«

17 Uvod

23 Tekst in kontekst:
***De Ecclesia* – fatalno besedilo M. Jana Husa**
in njegovo zgodovinsko »sobesedilo«

27 Naglavna sovražnika – tekst in njegovo branje: Hus pred koncilom v Konstanci, »kronske priče« proti njemu, artikli in Husovi traktati

44 Dolga zgodovinska brada ali z univerze na univerzo in z Otoka na kontinent: *De Ecclesia* in njena tekstna genealogija v evropskem kontekstu

60 Po orkanu

63 Češki bratje kot obstranci:
med zavezo husitskega preloma z Rimom in izzivom nemške reformacije

63 Bitka pri Lipanih, jihlavski kompaktati in njihove posledice

72 Češki bratje pred luteransko reformacijo

80 Med Erazmom in Luthrom

85 *Luther in Husova De Ecclesia*

93 Po Luthrovem nastopu: med reformo in politiko

98 Po smrti Lukáša Praškega: prevlada proluthrovske smeri med češkimi brati

108 Češki bratje prvič na politični šahovnici – I. šmalkadska vojna in njene posledice

117 Na intelektualnem odru: Jan Blahoslav

141 *Novi testament* Jana Blahoslava

149 Jan Hus, *De Ecclesia*, izbor

163 Povzetek

163 Tekst in kontekst: *De Ecclesia* – fatalno besedilo M. Jana Husa in njegovo zgodovinsko »sobesedilo«

164 Češki bratje kot obstranci: med zavezo husitskega preloma z Rimom in izzivom nemške reformacije

166 Po Luthrovem nastopu: med reformo in politiko

167 Na intelektualnem odru: Jan Blahoslav

169 Summary

169 Text and context: *De Ecclesia* – M. Jan Hus's fateful text and its historical "context"

170 Czech Brethren as outsiders: Between the commitment of the Hussite break with Rome and the challenge of the German Reformation

172 After Luther's appearance – between reform and politics

173 On the intellectual stage: Jan Blahoslav

177 Viri in literatura

177 Viri

180 Literatura

185 Imensko kazalo

»Svetnik, ki ga je Cerkev sežgala« Predgovor

Le nekaj let po šeststoletnici smrti Jana Husa na grmadi v Konstanci leta 1415 in petstoletnici začetkov Luthrove reformacije na Nemškem ter v srednji Evropi Slovenci s knjigo zgodovinarja dr. Jonatana Vinklerja *»Češka gos«, Božji bojevniki, obstranci: »reformacija pred reformacijo« in njeni evropski ter slovenski konteksti, idealiji in imaginariji* dobivamo odlično zgodovinsko delo, ki govori o vzrokih, razlogih in posledicah cerkveno reformnih prizadevanj v deželah češke krone na prelomu 14. in 15. stoletja ter njihovemu nosilcu Janu Husu. Ta prizadevanja so močno vplivala na dobro stoletje mlajše, vendar še močnejše Luthrove kritike takratne Cerkve, njenih struktur in verskega nauka. Katoliška cerkev je morala že v Husovem času premagovati hude krize. To je bil čas shizme – zahodnega razkola v Cerkvi, ki ga niso povzročila zgolj neobvladljiva razhajanja o cerkvenem nauku, pač pa tudi mnogi politični interesi in intrige.

Srednjeveška krščanska Cerkev se je na mnogih področjih oddaljila od temeljev učenja Kristusovega evangelija, to je *prvega, starega, pravega krščanstva*. Za reformo njenega duhovnega poslanstva v smislu Kristusovih besed učencem in množici: *»Če hoče kdo hoditi za menoj, naj se odpove sebi in vzame svoj križ ter hodi za menoj«* (Mk 8,34), je nastopilo več reformatorjev, katerim so pot reforme pripravljali t. i. *predreformatorji*. Pomemben mejnik v zgodovini krščanske Cerkve je bil nastop dr. Martina Luthra leta 1517, ki je pomenil začetek zgodovinskega obdobja, znanega kot reformacija, katere temelj je bila težnja po obnovi zahodne krščanske Cerkve. Luthrovo

učenje je spodbujalo obnovo Cerkve izključno na principih Svetega pisma. Iz tega temelja je izhajala tudi *Augsburška veroizpoved* (*Confessio Augustana*, 1530). Kot se je pokazalo pozneje, je bil Luthrov nastop leta 1517 začetek gradnje nove cerkvene in teološke ureditve ene izmed vidnih krščanskih cerkva, in s tem tudi formalni in pravni razhod z Rimskokatoliško cerkvijo. Dokončni razhod evangeličanov Augsburške veroizpovedi in Rimskokatoliške cerkve so predstavljali rezultati Tridentinskega koncila. V zahodni in srednji Evropi sta se tako dokončno (iz)oblikovali dve veliki krščanski skupnosti – katoliška in protestantska.

Pomemben Luthrov predhodnik v reformi Cerkve je bil češki magister lepih umetnosti, teolog, duhovnik in pridigar Jan Hus, privrženec angleškega reformatorja Johna Wycleffea. Hus je v deželah češke krone na prelomu 14. in 15. stoletja izrekal zelo močno kritiko srednjeveške Cerkve, njenih struktur in verskega nauka. Tako lahko rečemo, da se zgodovinska reformacija v srednji Evropi začne pri Slovanih, z Janom Husom na Češkem.

Češka srednjeveška država je že v 13. in 14. stoletju postajala politična, gospodarska in kulturna velesila Evrope. Kralji z močnim plemstvom, Cerkvijo (škofija leta 973, nadškofija od leta 1344) in vojsko so v večjezični, mednarodni Pragi pooseblјali pravni red, nadzorovali državno administracijo, skrbeli za utrditev in širitev države; v samostanskih središčih pa so bile šole za vzgojo duhovnikov in državi potrebnih kadrov.

Učenje Jana Husa je temeljilo na Svetem pismu. Za Husa je bila Biblija najvišja avtoriteta, ki je bila nad teologijo in nad krščanskim življenjem. Na temelju Svetega pisma je Hus kot edino glavo Cerkve priznaval Jezusa Kristusa, kar pomeni, da je bilo Husovo učenje posebej usmerjeno na veroučno področje, toda njegovo delo se je pomembno dotaknilo tudi narodnega in jezikovnega področja. Pripisujejo mu avtorstvo reforme češkega jezika. Jan Hus je v praksi udejanjil moč in pomembnost maternega jezika pri bogoslužnem obredu, ki sta ga že več kot 500 let pred njim odkrila »slovanska blagovestnika« – Ciril in Metod. Temelj njunega poslanstva je bilo širjenje Božje besede v slovanskem jeziku in opravljanje slovanske liturgije pri bogoslužjih v Velikomoravski. Solunska brata sta ugotovila, da bodo ljudje krščansko vero lahko sprejeli le, če bo ta širjena v njim razumljivem jeziku. Na enak način je učenje Jana Husa spodbudilo začetek procesa, ki je pomenil ponarodelost kulture na Češkem. Češki jezik je postopoma izrinil latinščino ne samo iz književnosti, ampak tudi iz bogoslužnega področja, ki je bilo v domeni latinščine. Biblija in verska pesem sta po zaslugi maternega

jezika postali dostopni širokim ljudskim množicam. S tem so se v Evropi začeli pojavljati tudi zametki narodnih zavesti.

Tudi slovenska protestantika 16. stoletja (Trubar, Krelj, Bohorič in Dalmatin), ki se poučuje in navdihuje s stiki s češkimi, književno ustvarjalnimi, v izgnanstvu ali študijsko bivajočimi husitskimi sobrati, študenti in profesorji na raznih nemških univerzah, je sledila temu načelu. Literarni zgodovinar Václav Burian ugotavlja, da naj bi slovenski protestanti, zlasti Krelj, poznali češkobratski katekizem, češkobratske kancionale in prevod *Novega testamenta*, ki ga je leta 1564 izdal škof moravske Bratrske jednote, humanist Jan Blahoslav.

Ko Martina Luthra še ni bilo na svetu, John Wycleffe, Husov prvi vzornik v reformi Cerkve pa je že zdavnaj umrl, je bil Jan Hus znan po svojih zelo ostrih disputih in pridigah ter razpravah v Betlehemski kapeli sredi stare Prage. V svojih pridigah je poudarjal, da zares pravo ljubezen do Boga dokazuje le življenje po Kristusovem nauku. Samo človek, ki tako ravna, je lahko Božji služabnik. Hus je bičal izprijenost duhovščine, nasprotoval je prodajanju odpustkov in podpiral obhajilo (Sveto večerjo) pod obema podobama (kruh in vino), kar so sto let kasneje sprejele reformirane protestantske cerkve. V marsičem je Hus našel zgled v nazorih angleškega reformatorja Wycleffea, ki je ravno tako učil, da Cerkev ne sme imeti posvetnega bogastva ter da je edini vir resnice Sveto pismo. Tako je Jan Hus pogosto navajal Biblijo in neomajno verjel njenemu sporočilu tudi, ko so mu sodili v nemški Konstanci ob Bodenskem jezeru. Njegov traktat *De Ecclesia* (O Cerkvi) iz leta 1413, v katerem je med drugim kritiziral razmere v takratni Katoliški cerkvi, je bil eden glavnih razlogov procesa proti njemu. Cerkveni zbor se z njegovimi stališči ni veliko ukvarjal, pač pa ga je proglasil za heretika, mu odvzel vse cerkveno-duhovniške časti, ga ekskomuniciral, obsodil na grmado ter ga predal posvetnim oblastem. Na zaslišanjih je Hus večkrat ponovil: »*Če mi boste s Pismom dokazali, da se motim, bom svoje nazore rad spremenil.*« Svojih trditev Hus ni preklical niti takrat, ko je že stal na grmadi in so mu v zameno, če si premisli, ponujali življenje.

Reformator Martin Luther je zelo cenil Husove reforme. Dobro je poznal njegove teološke traktate, zlasti *De Ecclesia*, katerega je dal prevesti v nemščino. S Husom naj bi tako rekoč soglašal v vseh točkah: o vlogi duhovnikov in papeža, o sveti maši in učenju o zakramentih ... Toda Luthru ni šlo le za reformo cerkvene strukture, tako kot Husu, temveč tudi za reformo teologije oz. ekleziologije. Za Luthra je češki reformator bil »*svetnik, ki ga je Cerkev sežgala*,« ali, kot se je izrazil o Husovem teološkem traktatu

De Ecclesia: »*Ne da bi vedeli, smo vsi husiti.*« S tem se je štel za Husovega neposrednega naslednika v izvajanju reformiranja Cerkve.

Ko se sprašujemo, kaj je povezovalo češko reformacijo z nemško, se pravzaprav vprašamo, kako so se odnosi med predstavniki češke in nemške reformacije oblikovali od začetka luteranske reformacije in kakšno je bilo razmerje med vsebino obeh reformacij. Kaj je bilo skupnega tema dvema gibanjema? Kakšna je bila notranja povezava med idejami o reformi Cerkve, ki so se časovno in vsebinsko razlikovale? Skozi večino 19. in 20. stoletja so zgodovinarji in teologi govorili, da se je reformacija začela v Wittenbergu, medtem ko naj bi se na Češkem sto let prej zgodila predreformacija. V zadnjih letih so nekateri nemški in drugi raziskovalci to problematiko podrobno preučevali. Spoznali so, da so Husovo razmišljanje, njegovi nauki, življenjske zgodbe in mučeništvo bili vedno v Luthrovi zavesti in so ga skupaj z drugimi dejavniki spremenili v reformatorja. Hus je bil tisti, ki je Luthru pokazal pot do reforme Cerkve. Lahko bi rekli, da je Luther dokončal, kar je Hus začel. Nenazadnje je Luther jasno poudaril svojo naklonjenost Husu z besedami: »*Ego amo eum.*« *(Imam ga rad.)* Takšen tesen odnos z Janom Husom Luthra ni zapustil vse do konca življenja. Martin Luther je leta 1531 celo omenil Husovo izjavo, da »*se v Konstanci pripravljajo speči gos, a čez sto let bodo slišali petje laboda*«. Ta »prerokba« je bila zapisana v pismu, ki ga je Hus poslal v Prago novembra 1412 in omenja *pečenje gosi*, *za katero bodo prileteli sokoli in orli*. V kasnejšem reformacijskem zgodovinopisju, pa tudi v različnih ikonografskih razlagah iz 16. stoletja je podoba Husa in Luthra prikazana s podobo gosi in laboda. Najverjetnejša razlaga je v podobnosti med gosjo in labodom, ki ponazarja podobnost reformnih nazorov med Husom in Luthrom. Tovrstna primerjava je bila omenjena celo na Luthrovem pogrebu v pridigi Johanna Bugenhagna, ki je Husa označil za eno redkih zgodovinskih osebnosti v cerkveni zgodovini:

> V tej žalosti pa moramo priznati tudi Božjo milost in usmiljenje do nas ter se mu zahvaliti, da nam je sto let po smrti svetega Jana Husa (ki je bil zaradi resnice umorjen leta 1415) po svojem Duhu dal tega dragega Martina Luthra zoper antikristove nauke papeža [...], kot je Jan Hus sam prerokoval pred svojo smrtjo o prihajajočem labodu. »Danes,« pravi Jan Hus, »pečete gos. Toda Bog bo poslal laboda, ki ga ne boste mogli sežgati, niti speči ...« Tako je to storil po našem dragem očetu Luthru.

Češki teolog Jan Amos Komenský (1592–1670) je Husa označil za *izhodišče reformacije*. S tem je vzporejal češko tradicijo začetkov Husove reformacije z nastankom luteranske reformacije. Pravzaprav med njima obstajajo jasne podobnosti. Češki narod stoletja ni prebolel travme in krivice, ki jo je cerkveni zbor v Konstanci zagrešil nad Janom Husom. Hus je bil mož moralno in versko neoporečen, umaknjen pa je bil s cerkvenega prizorišča, ker je zaradi nevrednega, grešnega življenja postavil pod vprašaj avtoriteto papeža, cerkvenih zborov, nadškofov, skratka vso avtoriteto tedanje grešne srednjeveške Cerkve. Njegovo versko prepričanje, njegov ugovor vesti zoper globinsko, vsebinsko pokvarjenost v tedanji Cerkvi nista mogla pretehtati formalnih pravnih kriterijev, zaradi katerih so ga na koncilu v Konstanci obsodili. Na Češkem je bilo po njegovi mučeniški smrti med zmernejšo strujo husitov, med utrakvisti, uveljavljeno geslo: »*Zgorel je heretik, rodil se je mučenik*!« Češka husitska utrakvistična cerkev ga je imela za mučenika. S tem, ko je sledil Jezusu, je našel in obdržal svojo usmerjenost njegovi besedi. In ravno to je pomembno protestantsko prepričanje, ki je bilo tako močno oblikovano že pri Husu in ga še danes tako visoko spoštujemo. Toda ravno danes lahko ponovno razmišljamo o bistvenih načelih Jana Husa, da nas Jezus kliče, da služimo za Božje kraljestvo, tako da moramo v svojem življenju, pri vsakodnevnih opravilih na tej zemlji, med ljudmi, v svoji kulturi, pri delu, v družinah, Cerkvah in skupnostih, pričati o Božji resnici. In le tako si lahko zaželimo, kar je Hus vedno dodal na koncu svojih govorov in spisov: »*Amen, Bog daj!*« (»*Amen, tak Bóh daj!*«)

Povezave med Husovim reformnim gibanjem in Luthrovo reformacijo so bile ob Husovi šeststoletnici tragične smrti in Luthrovi petstoletnici izoblikovanja 95 tez ponovno vsestransko raziskovane, razjasnjene in na novo ovrednotene. Strokovna literatura o teh vprašanjih je tako rekoč nepregledna. Le-tej lahko Slovenci s ponosom prištejemo odlično delo zgodovinarja dr. Jonatana Vinklerja »*Češka gos*«, *Božji bojevniki, obstranci*, ki potrjuje zapis češkobratskega teologa Lukáša Praškega:

»*Bog je začel svoje delo na Češkem*.«

(»*Buoh začal v Čiechach dielo sve konati*«).

mag. Geza Filo, bivši škof
Evangeličanske cerkve Augsburške veroizpovedi
v Sloveniji

Uvod

Med prsti jo boste začutili kot dragoceno bidermajersko miniaturo. Delikatno, kot bi bila iz fino brušenega kristala. Toda izdelano natančno, celo prefinjeno. Do najmanjše posameznosti. Gibko, črno, iz toplega usnja ... Z zlatotiskom.

Ko boste voljni odmakniti oči od zlate obreze in boste nazadnje pogledali vanjo, se vam utegne zbuditi spomin na čase, tako drugačne od sedanjih, da so komaj še misljivi. Na »analogno« preteklost. Na mladost morda, ko se je pri tistih nekaj redkih, toda skoraj pri vseh kupljivih rečeh zdelo, da so solidne, trajne, narejene praktično za večno. In ne, da se jih kot kitajsko robo kupuje na tone, za drobiž in nato zavrže kot polomljene lutke brez udov, ki so bogve po kakšnem nesrečnem naključju ostale zapuščene in ji nihče več ne mara ... in ne pogreša. In so odveč. Na čase, ko so gospodje nosili tanke svilene šale, dame pa prav take plemenite tkanine. Toda za tiste kose garderobe, ki jih ponavadi vidijo le izbrane oči in niso na ogled javnosti.

Prav tak božajoč, žlahten, pa hkrati boleč občutek, celo nostalgija; otipali jo boste lahko, kajti neslišno, toda brezobzirno intenzivno se vam bo plazila pod blazinicami prstov; se bo za trenutek ustavil pod vašo dlanjo – ko se boste dotaknili svileno prosojnega papirja knjižnega bloka. In nato strast – vsaj do ogledovanja. Do spominjanja, morda celo do branja. –

Pripovedujem vam o knjigi. Zgolj. – O krasotni izdaji slovenskega prevoda Svetega pisma, ki je pri Svetopisemski družbi Slovenije izšla leta 2017. Pripravo tega edinstvenega dela na izdajo je mogoče primerjati s filigransko

natančno restavracijo dragocene renesančne slike: najprej popoln zajem tekstnega stanja, za tem popis pomanjkljivosti, določitev optimalnih sredstev za realizacijo popravkov, tekstološka obdelava, za njo tekstna finalizacija, nato knjižni stavek in nazadnje tisk ter vezava.

Glede na prvotno izdajo v »stoletju skrajnosti« (1914) je bil opravljen natančen digitalni prepis. Tako so bile odpravljene napake, ki so kazile zgodnejše elektronske izdaje istega dela. Posodobljena sta bila interpunkcija in pravopis: na kar 3300 mestih so besede v zastarevajoči ali zastrareli obliki slovenskega knjižnega jezika zamenjale sodobne knjižne dvojnice. Knjiga je dobila sodobna diakritična znamenja, poleg tega je prevod pred modernim natisom šel skozi, kot je misliti, kompetentne, uredniške roke. Tako so bile popravljene tiskarske in druge očitne napake iz izvirne izdaje, odpravljene so bile uredniške nedoslednosti, poezija (Job, Psalmi, Pregovori, Visoka pesem in Jeremijeve žalostinke ter nekatera druga besedila) je dobile v novem knjižnem stavku verzno obliko. Poleg tega je izdaja doživela še popravke številčenja vrstic, posodobitev krajšav imen svetopisemskih knjig, ki se sedaj ujema z rabo v drugih sodobnih bibličnih prevodih. Ob tem je bila deloma opravljena tudi temeljna tekstološka obdelava: oglati oklepaji, ki označujejo s tekstološkega stališča sporna mesta, so sedaj poenoteni, Sveto pismo pa je dobilo tudi 4500 referenc na vzporedna mesta v bibličnem besedilu.

Morda se na tem mestu že sprašujete, zakaj toliko energije in ognja o knjigi, ki je izšla leta 2017 in na prvi pogled nima nič s snovjo monografije, ki jo berete.

Ker gre za pregledano, urejeno, popravljeno in dopolnjeno izdajo bibličnega prevoda v slovenski jezik, ki ga je pred koncem dolgega »stoletja meščanov in revolucij« izgotovil Antonín Chráska. In ta se je označeval za – *češkega brata*. Natančneje: bil je teolog in misijonar svobodne reformirane cerkve na Češkem, ki se je štela za naslednico čeških bratov (Brkič 1999, 38–39).

Zato utemeljitev: Chráskova biblija je danes poleg *Velike didaktike* Jana Amosa Komenskega (1995) tisti recepcijsko še vedno živi tekst, ki preko prevajalca Chráske slovenski kulturni milje trajno že več kot stoletje veže z dediščino češke neluteranske reformacije. Prav »izbranim poglavjem« iz le-te (Hus, češki bratje) pa je posvečena knjiga, ki jo verjetno listate na zaslonu, izbranci pa jo bodo prejeli tudi v tiskani obliki v roke. Nastajala je zadnjih pet let (2015–2020), in sicer sistematično, v obliki poglavij, drug za drugim objavljenih v slovenski znanstveni periodiki. Zahvala gre Marku

Kerševanu, ki je kot glavni urednik *Stati inu obstati* poglavja sprejemal v presojo in natis v znanstveni reviji ter me spodbujal k rednemu pisanju, pa tudi neformalnim odzivom in obema recenzentoma, Andreji Žele in Igorju Grdini, za njuno branje.

Vzroka za nastanek pričujoče knjige sta vsaj dva. Prvi je *vednostni*: pri pripravi posameznih knjig *Zbranih del Primoža Trubarja* sem od 2002. naprej bolj ali manj redno najdeval sledi recepcije češke reformacijske misli pri prvem škofu evangeličanske cerkve na Kranjskem in očetu slovenske književnosti, Primožu Trubarju. Te sledi so ponekod izražene le v obliki omembe Husovega imena v reformacijskem kontekstu 16. stoletja (npr. v predgovoru h knjigi *Articuli*, 1562, kjer je mogoče to slovensko prolegomeno zaradi strukture in zgodovinopisnega narativa morda šteti celo za najstarejši slovenski zgodovinopisni spis), drugje v obliki marginalne opombe, ki aludira na Husov neblagi konec v Konstanci, tu in tam kot kontrastivni primer, ki mu kaže ali ne kaže slediti (npr. pri Trubarjevem omenjanju češkega pravopisa, ki da ni primeren za zapisovanje slovenskega knjižnega jezika), ponekod pa je sprejem češke reformacijske misli precej bolj globinski, in sicer gre za prevzemanje celotnih besedil ali pomembnih tekstnih delov (npr. v kancionalih).

Nisem prvi, ki z znanstvenim delom opozarja na opazno recepcijo čeških mentalnih horizontov v slovenski književnosti 16. stoletja. Pred pričujočo knjigo je bilo to storjeno v več omembe vrednih znanstvenih besedilih. Na češki strani je zaenkrat najpomembnejši separatni natis razprave Václava Buriana iz osmega letnika slavističnega časopisa *Slavia – Po stopách češství a české knihy v starším slovinském písemnictví* (1928). Ta zaradi metodologije, ki je davek sočasni stopnji razvoja slovanskega filologije, danes odpira precej več vprašanj, kot pa nanje odgovarja. Burian namreč gradi na povzemanju informacij iz starejšega znanstvenega spisja in evidentira morebitna polja recepcije. Tako domneva vpliv Blahoslavovega *Novega testamenta* (1564) na Kreljevo prevajanje bibličnih odlomkov v zimskem delu *Postile slovenske* (1567), toda svojega razmisleka ne podrepi s tekstno analizo primarnih virov. Ker češke vplive predpostavlja tudi za druge slovenske avtorje 16. stoletja (npr. za Bohoriča), pa jih, morda tudi zaradi žanra razprave (ne monografije), tekstno ne dokaže, je tako še vedno odprto vprašanje, ki glasi: Iz katerih besedil v češki književnosti, kaj in koliko je bilo v 16. stoletju zares prevzeto v slovenska besedila in v kakšnem kontekstu? Odgovor na to bi zahteval analogno razmišljanje, kot ga je brati npr.

v epohalnem delu Mariana Szyjkowskega *Polská účast v českém národním obrození* za poljski vpliv na češki narodni preporod 19. stoletja.

Drugi, nič manj pomemben razlog za nastanek pričujočega knjižnega dela, kot je vednostni, je moj *poklic*. Kot univerzitetni profesor in raziskovalec z dvema desetletjema »staža« na področju starejše književnosti, slovensko-čeških stikov, predvsem pa raziskovanja reformacije 16. stoletja sem bil povabljen, da na Oddelku za zgodovino Univerze na Primorskem Fakultete za humanistične študije oblikujem izbirni predmet Reformacija in protireformacija, ki je edini tak v slovenskem univerzitetnem prostoru in ga tudi poučujem. Gre za predmet, ki nujno vključuje tudi snov pričujoče knjige: češko reformacijo 15. stoletja oz. »reformacijo pred reformacijo«.

S spoznavnega vidika je snov pričujoče monografije za univerzitetnega študenta zgodovine še kako pomembna, kajti brez njenega vsaj preglednega poznavanja in razumevanja je komaj mogoče slediti zavitim mentalnim, teološkim in političnim obratom ter prevratom – in njihovim posledicam – na poti od Luthrovih 95 tez za disputacijo na wittenberški univerzi (1517) preko branja heretične veroizpovedi 1530. pred cesarjem Karlom V. v Augsburgu, verske pomiritve v istem kraju sredi stoletja pa do trenutka, ko se reformirano češko plemstvo odloči, da je »tega« z njihovim kraljem Ferdinandom dovolj in da je treba katoliškemu Habsburžanu svoje uporno nestrinjanje pokazati tako, da se skozi okno Ludvikovega krila Praškega gradu zadega dva Ferdinandova ministra in njunega pisarja. In tako začne »nemško vojno«, ta pa spremeni v Evropi praktično vse.

Da bi imeli moji prihodnji študenti poleg knjige Igorja Grdine o tridesetletni vojni *V blodnjakih večne vojne za trajni mir* (2020) in dela Vaska Simonitija *Fanfare nasilja* (2003) kaj prijeti »v roke«, sem se odločil, da letos do poletja objavim tri monografije srednjega, torej bralno in študijsko še obvladljivega obsega, dve med njimi – pričujoča in delo *Od podtalja do stoletja skrajnosti* (april 2021) – pa ubesedujeta historiografijo s snovjo češke reformacije in skupaj z delom *Posnemovalci, zavezniki in tekmeci* (2006) tvorita tudi moj avtorski »češki« triptih o recepciji češke kulture v deželah med Alpami in Adriatikom. Tudi zaradi pričakovane rabe v pedagoškem procesu na univerzi zato ni neumestna zahvala Igorju Žagarju in Pedagoškemu inštitutu, ki s svojo Digitalno knjižnico od 2009. v slovenskem merilu pomeni »mamo« izdajanja nove znanstvene literature v slovenskem jeziku v polnem prostem pristopu na svetovnem spletu in je monografijo izdala.

Univerzitetni poklic pa na pričujoče delo vpliva še bolj temeljno: določa ubeseditvene strategije in slog. Monografija kot besedilo temelji namreč na razumevanju govorjenega jezikovnega poteka kot primarnega komunikacijskega dejanja, torej kot živega besedila, ki je zame pri pisanju *vedno* prvenstveni, zarodkovni besedilni svet in mi ga nespregledljivo določajo melodija, ritem, dinamika in agogika pripovedovanja. Tako sem si v pisnem prenosniku prizadeval ustvariti znanstveno delo, ki bi bilo kar najbližje živi, govorjeni zgodovinopisni pripovedi, kot jo moji študenti redno prejemajo na predavanjih na Univerzi na Primorskem. Jedro univerzitetnega predavanja je namreč historiografski narativ, torej sicer vnaprej premišljena, toda nebrana pripoved (po potrebi z analitičnimi pasažami, ki zadevajo vire in literaturo, ter s pedagoškimi »didaskalijami« za poslušalce), kajti zgodovine ni mogoče pomniti niti v obliki formule, ne v obliki tabele, pa tudi ne kot seznama tipologije ali kot zapisa »anamneze« in recepta za zdravljenje ne.

Zato mora biti historiografska pripoved, ki je tudi primarna, morda celo edina sled zgodovinarjeve »stvaritve«, tj. opravljanja dela, slovnično pravilna, besedno prefinjena, natančna, uglajena, jasna, jedrnata, tekoča, lahkotna, dinamična in, kolikor moči, celovita. Toda v isti sapi koherentna, kohezivna ter tudi literarno mimetično intenzivna, in to brez ozira, ali je izrekana v predavalnici ali zapisana za znanstveno monografijo. Besedilu v monografiji univerzitetno predavanje daje najboljši mogoč temelj, ker mu predhodi, in sicer v toliko, ker zaradi narave živega nastopa zahteva polni mentalni in jezikovni angažma avtorja. Nebralno predavanje je namreč moč primerjati z vnaprej zamišljeno »improvizacijo« na gledališkem odru: premišljeno je treba v predavalnici poimenovati in povedati brez preostanka tisti trenutek, »in situ«, jasno, in to na mestu, ki razvoju »zgodbe« najbolj ustreza, ne prej in ne kasneje, zagotovo pa »takoj«. Zato je mogoče kakšno stvar v predavalnici izreči, torej »prijeti« lažje, kot če bi se z njo ukvarjal zgolj v pisnem besedilnem prenosniku za knjigo.

Historiografija je od Herodota dalje predvsem bolj ali manj sugestivno pripovedovana serija zgodb, vrednih občestvenega pomnjenja. Druge poti za posredovanje tovrstnega vedenja ni. Kajti vednost o preteklem je mogoče sporočiti le v obliki jezikovnega stavčnega poteka, ki pa ima kot tekstni proces svoje komunikacijske, strukturne in estetske določnice. Sicer pa svoj premislek, kako pisati zgodovinopisje, v opazni meri dolgujem »primerom dobre prakse« v evropski in slovenski historiografski praksi – Palackemu,

Rankeju, Burckhardtu, Delumeauju ..., med Slovenci vsaj Josipu Malu, Ivanu Prijatelju, Matjažu Kmeclu in Igorju Grdini.

Knjiga ima po naravi stvari omejitve. Te izhajajo predvsem iz pisanja v nečeškem tekstnem okolju, iz delovnih restrikcij v času COVID ob pripravi besedila na izdajo ter zato iz vsaj deloma omejenega dostopa do najkvalitetnejših izdaji primarnih virov, npr. do *Magistri Iohannis Hus Opera omnia*. Zapisano je vidno ob Husovi biografiki: od nje ne bi bilo upravičeno zahtevati, da bi bila več kot parcialna historiografska obravnava vprašanj, relevantnih za slovenskega bralca. Zato tudi ne želi tekmovati s sugestivnim delom Zweigovega prijatelja Richarda Friedenthala *Mož na grmadi* (1973), ki je slovenskemu bralcu dostopno v prevodu v materinščino, sam avtor pa je bralcu verjetno bolj znan po Luthrovi biografiji (*Luther – njegovo življenje in delo* 1–2, Murska Sobota 1983). Tudi ne more imeti pretenzij, da se lahko po celovitosti historiografskega narativa meri z deli, ki so bila topogledno ustvarjena v zelo obsežni, a žal slovenskemu bralcu tako jezikovno kot knjižno težko dostopni husitiki na Češkem, zlasti najnovejši (Šmahel 1996; Čornej 2019). Zato se osredotoča predvsem na okoliščine nastanka Husovega najpomembnejšega teksta, s katerim se je češki teolog trajno vgraviral v evropsko intelektualno, religijsko, kulturno in politično zgodovino, na traktat *De Ecclesia*. Ta je objavljen tudi v pričujoči monografiji, in sicer z namenom, da postane prelomno delo »reformacije pred reformacijo« dostopno tudi slovenskemu bralcu. Vsaj v izboru.

***

Izdaja knjige je za avtorja vedno kot rojstvo otroka za starše. Zgodi se le enkrat – toda takrat za vselej. Zaradi te edinstvenosti sem obe dosedanji znanstveni monografiji (2006, 2011) kot izraz zahvale posvetil gospem, ki so bile na tak ali drugačen način, ene krajši, druge daljši čas, katere celo zelo dolgo, svoje miselne kroge voljne pobudno plesti v bližini mojih lastnih in je tako njihova mentalna energija vtkana tudi v vrsticah, ki jih berete. Vsaj tako, da so (bile) moje sogovornice, premišljevalke, prve bralke in kritičarke, včasih pa so imele »samo« – toda kako dragoceno! – uho, potrpežljivost in – nenadomestljivo – razumevanje.

Pričujoča knjiga je posvečena izjemni slovenski humanistki in zdravnici prof. dr. Zvonki Zupanič Slavec z zahvalo za vse pobudne znanstvene pogovore in dobre miselne izzive. In za nenarejeno prijaznost.

V Ljubljani, 30. januarja 2021

Tekst in kontekst: *De Ecclesia* – fatalno besedilo M. Jana Husa in njegovo zgodovinsko »sobesedilo«

Piše se leta Gospodovega 1415. Na Bodensko jezero zlagoma, z blagim vetrom z gora, prihaja poletje. Od konca maja do srede septembra je tam zelo prijetno, toda nek možak v ječi v Konstanci te lepote ne čuti. Prvega julija v okovih namreč piše spodnje vrstice, svoje poslednje:

> Jaz, Jan Hus v upanju duhovnik Jezusa Kristusa. Iz strahu, da ne bi užalil Boga in krivo prisegal, ne morem preklicati členov, ki me jih obtožujejo krive priče, kajti nisem jih pridigal, ne trdil in ne branil. Kar se tiče odlomkov, ki so bili po vsej pravici izbrani iz mojih spisov, se jim odrekam, v kolikor imajo napačen pomen, ne morem pa preklicati vseh členov, kajti to bi bilo žalitev Boga ali doktorjev svete teologije. In če bi bilo mogoče, da bi bil moj glas slišan po vsem svetu, bi tako zagotovo, kot bosta na sodni dan prišla na svetlo vsaka moja laž in vsak moj greh, hotel pred vsem svetom preklicati vse, kar sem kdaj napačnega ali zmotnega mislil in govoril. Tako pravim in pišem s svojo lastno voljo, brez prisile. Pisano z lastno roko ... (Mareš 1901, 266.)[1]

Ta izjava je bila tudi zadnji tekst, kar jih je češki duhovnik, univerzitetni profesor, teolog in pridigar M. Jan Hus (1369–6. julij 1415)[2] napisal kot uradne odzive na zahteve koncila v Konstanci (5. november 1414–22. april 1418), znamenitega shoda, ki je menil »popraviti cerkev od peta do

1 Prim. Hlaváček 1981, 190.

2 V matriki Karlove univeze je zapisano: *Ioannes Michaelis de Hussynecz*.

»Koncilska hiša« ob pristanišču v Konstanci na razglednici (okoli leta 1900). Na tem mestu je bila za papeža izvoljen Martin V. Tako je bila odpravljena zahodna shizma, sam cerkveni zbor pa je potekal v katedrali.

temena«. Konstanški cerkveni zbor je bil pomemben, v marsičem celo prelomen dogodek. Koncilu je politično »predsedoval« rimski cesar Sigismund Luksemburški. Slednje je nakazovalo vzpon primata posvetne, cesarjeve politične moči napram papeški in konciliarizma, ki se krepi proti koncu 15. stoletja, temeljni namen pa je bil odpraviti glavno zadrego, ki je tedaj trla okcitansko cerkev – veliko shizmo. Predstava na »malem odru« naj bi bil za koncil tudi proces proti neposlušnemu češkemu kleriku Husu,[3] ki pa je imela, kot se je pokazalo v letih po koncilu – že od začetka husitskih vojn po prvi praški defenestraciji 1419. do 1434 –, za evropsko politično, religijsko in kulturno zgodovino znatno prelomnejše posledice kot večletni zapleti zastran sestopov treh (proti)papežev s stolice sv. Petra.

– Tudi za slovensko slovstveno in kulturno zgodovino. Rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani namreč pod signaturo Ms 141 hrani rokopisno knjigo (papir, 21,6 x 15 cm), ki je bila nekdaj del knjižnega fonda cisterce v Stični, je vsaj deloma napisana v mlajši češki bastardi in je avtorja posameznih besedil v njej mogoče prvič v slovenski literarni zgodovini identificirati vsaj z imenom. *Martinus, praedicator in Sittich*, je namreč v dvajsetih letih 15. stoletja ustvaril pomembni vsebini omenjenega kodeksa: *Tractatus de husitis* (1424: 1a-84b) ter starejši del slovenskega *Stiškega rokopisa* (1428: 245b-247b), ki vsebuje brez dvoma staročeške jezikovne interference (npr. vokativ, ki ga slovenski jezik tedaj že več stoletij ni poznal zaradi sovpada z imenovalnikom) in je paleografsko nespregledljivo povezan s piscem traktata o husitih (ista roka).[4]

Reminiscence na turbulentno obdobje v prvi polovici 15. stoletja, ko se v »trdnjavi Evrope«, Češkem kraljestvu, čigar kralj je bil tudi izstopajoči med volilnimi knezi Reicha,[5] prvič izoblikuje »uradni« prostor za verovanje, drugačno od kreda rimske cerkve, in za sobivanje ljudi z različnimi pogledi na vprašanja nadčasnega, je najti tudi v kodeksu Ms 78. Knjiga (papir, 29,5 x 20

3 O celotnem procesu proti Husu s pravnozgodovinskega stališča glej Fudge 2013.

4 Omenjeni traktat o husitih je, kolikor je bilo mogoče ugotoviti iz zelo obsežne bibliografije o husitskem vprašanju, eden redkih obsežnejših primarnih arhivskih virov, ki doslej ni bil niti parcialno znanstveno obdelan (z izjemo slovenskega spomenika v kodeksu), kaj šele celovito znanstvenokritično izdan.

5 Schedel 1493, CLXXXIIIv-CLXXXIIIIr. Na odprti strani je prikazana politična struktura Reicha, češki kralj (*Rex Bohemie*) pa kot poglavitni volilnik stoji desno od prestola. Ta struktura Svetega rimskega cesarstva je stopila v veljavo z zlato bulo cesarja Karla IV. 1356. in je v marsičem usmerila tok kolesa zgodovine, npr. tudi v dokončni zaplet »češkega vozla« od leta 1526, ko so bili Habsburžani izvoljeni na češki prestol, do predvečera tridesetletne vojne; krono sv. Václava je nameč naredila za odskočno desko h kroni Reicha; glej Grdina 2020, 18–23.

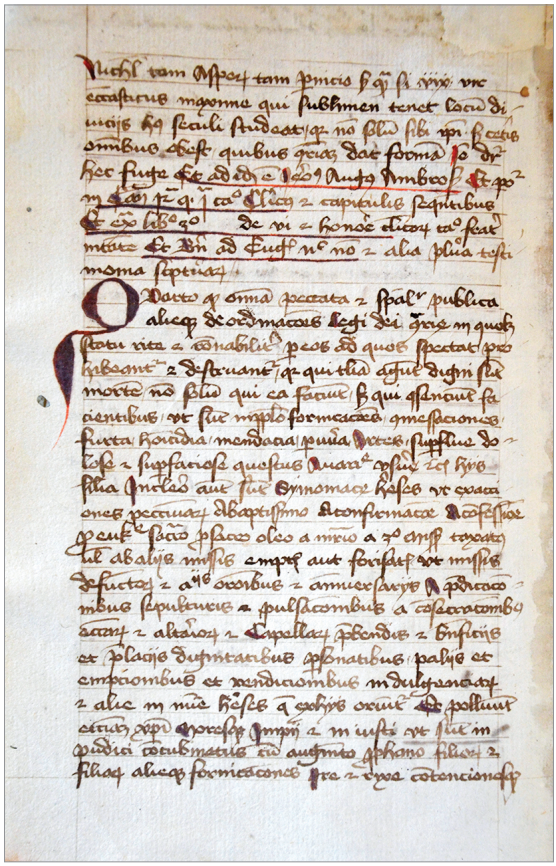

Tractatus de husitis,
NUK, Ms 141, 1r.

cm) izhaja iz škofijske knjižnice v Gornjem Gradu in je napisana v gotski minuskuli ter kurzivi. Toda poleg del Bernarda iz Clairvauxa (Quomodo quisque cognoscat se ipsum et Deum, 30a-46b), Evzebija (Epistola de morte gloriosissimi Jeronimi doctoris eximii, 49a-73b), Avguština (Epistola de magnificentia eximii doctoris Jeronimi, 73a-87b) in Cirila Jeruzalemskega (Epistola de miraculis beati Jeronimi, 78b-104b) prinaša tudi zapiske o Karlovi univerzi v Pragi, M. Janu Husu, husitih ter o koncilu v Konstanci (124a-126b).

V obdobju nastajanja slovenske renesančne književnosti z reformiranim verskim »vodilnim tonom« – 1550–1599 – pa je bil prav Trubar tisti, ki je na Husa opozoril po teološki strani, in sicer kot na predhodnika luteranske reformacije. V robni opombi predgovora k *Articulom* (1562), o katerem je misliti, da je morda prvi slovensko pisani historiografski narativ, in v katerem Trubar pripoveduje kratko zgodovino reformirane cerkve, namreč zapiše:

> Mnogeteru stu leit so vučeni inu sveti ludi koker s. Bernardus, *Ioannes Uss* [poudaril J. V.], Ieronimus, Savonorola, Petrarha čez papeže, ščofe, farye inu menihe tožili inu pissali. (Trubar [1562] 2005, 42.)

Glede na dejstvo, da konec petdesetih let v Nürnbergu izide skoraj dva tisoč strani obsežna dvozvezkovna izdaja spisov *Joannis Hus, et Hieronymi Pragensis Confessorum Christi Historia Et Monumenta* 1–2 (Norimbergae 1558), ki so Husovo delo ali so bili njemu tedaj le pripisani, se zastavlja veljavno vprašanje, ali je Trubar to izdajo poznal.

Naglavna sovražnika – tekst in njegovo branje: Hus pred koncilom v Konstanci, »kronske priče« proti njemu, artikli in Husovi traktati

Koncil v Konstanci ni bil le pomemben politični in verski, temveč tudi veličasten družabni/družbeni dogodek, ki je v eni urbani komuni za časa trajanja pritegnil na isto mesto vse stanove, številne poklice ter pod isto streho učeno in ljudsko kulturo. Na njem so se poleg (proti)papeža Janeza XXIII. sukali nič manj kot

> 3 patriarhi, 23 kardinalov, 106 škofov, 33 naslovnih škofov iz redov, 103 opatje, 18 avditorjev svete palače, vsi doktorji, 18 papeških komornikov, 344 doktorjev teologije, cerkvenega in civilnega prava, magistri itd. [...] Nadalje: 27 papeških penitenciarjev, 24 pisarjev odpustkov, 142 pisarjev bul, 73 papeških in kardinalskih prokuratorjev, 24 vratarjev ... Nato se je [koncila] osebno udeležilo 28 kraljev in posvetnih knezov, 78 grofov, 676 baronov, vitezov in plemičev. Nato 48 zlatarjev z njihovimi služabniki, 350 trgovcev z njihovimi služabniki, 220 čevljarjev s pomočniki, 86 krznarjev s pomočniki, 88 kovačev s pomočniki, 260 pekov s pomočniki, 75 birtov s služabniki. Tudi 72 menjalcev denarja iz Firenc in od drugod itd., 45 apotekarjev z njihovimi služabniki, 336 brivcev, 45 glasnikov, 516 piskačev, godcev, akrobatov, 718 prostitutk, javnih deklin.[6] Prav tako 27 poslaništev kraljev, vojvod, grofov,

6 Slednje postane tudi motiv slovenske dramatike 20. stoletja, kajti Anton Novačan v drami *Herman Celjski* hčeri grofa Hermana II. Celjskega, tedaj ogrski in češki kraljici Barbari Celjski (II. dejanje, 6. prizor) v usta položi naslednje besede: »Na kostniškem koncilu so najbolj divjali kardinali. Rili so po grehu kot vepri po blatu.« (Novačan 2015.)

nato poslaništva številnih škofov in cerkva, odposlanstva različnih univerz ... (Vavřinec z Březové 1979, 11.)

Sijajni kalejdoskop družbe in cerkveni ter politični pomp poznega srednjega veka[7] v mestu, ki je štelo morda nič več kot 8000 duš, pred bralca v likovni podobi postavlja *Kronika koncila v Konstanci* konstanškega meščana Ulricha von Richentala; med drugim upodablja izobčenje in sežig M. Jana Husa[8] in »prvo damo Evrope« Barbaro Celjsko pri maši, toda tudi podobe sicer ne prav pogosto likovno ovekovečene »zgodovine vsakdanjika«.[9]

Temeljno delo, ki odstira Husovo stvar pred koncilom v Konstanci, pa je latinsko pisana *Relacija* Petra z Mladoňovic. Prvotna verzija ni ohranjena, zato pa dva rokopisa druge verzije, in sicer iz štiridesetih let 15. stoletja oz. iz obdobja 1422–1433. Tretja verzija je nastala sredi 15. stoletja (Hlaváček ibid., 9–10), že v dvajsetih letih 16. stoletja je bilo besedilo prevedno v nemščino (Nicolaus Krompach), popisi procesa v Konstanci se začno pojavljati v literarnem obtoku v zgodnjem obdobju luteranske reformacije, in sicer npr. v Magdeburgu,[10] prve biografije kot del Husovih oz. njemu pripisovanih spisov sredi 16. stoletja,[11] prva znanstvenokritična izdaja pa je delo »očeta češkega naroda« in najpomembnejšega češkega historiografa 19. stoletja Františka Palackega (Palacký 1869, 237–324).

M. Jan Hus je prispel pred konstanški koncil pod zaščito samega rimskega cesarja Sigismunda Luksemburškega. Ta je s posebnim garantnim pismom zagotovil *prost* in celo mostnin ter prevoznin oproščen *prihod* češkega magistra v mesto ob Bodenskem jezeru. Toda – zadrega je ponavadi v podrobnostih – nikjer v Sigismundovem dokumentu ni bilo eksplicitne omembe *prostega odhoda* izpred koncila. Hus je bil nato kmalu po prihodu v Konstanco aretiran in zaprt, koncil mu je poleg sodne preiskave odobril tri javna zaslišanja, na katerih se je moral Hus braniti proti artikulom, ki so jih iz njegovih del v maniri tedanje dobe in ne najbolj tankovestno izpisali

7 O slavnostnem prihodu cesarja Sigismunda Luksemburškega in kraljice Barbare Celjske v Konstanco ter Barbarinem bivanju tam glej Dvořáková 2019, 96–106.

8 V izvodu, ki se nahaja v Pragi (Národní knihovna České republiky, sign. XVI.A.17), 122v–124v.

9 Npr. pečenje prest in drugega pekovskega peciva, razkosavanje in prodaja mesa, ki razkriva jedilnik tiste dobe, mdr. ribe, žabe in polže, divjačino (jelenje in medvedovo meso) ter govedino.

10 Prim. npr. delo Nicolausa von Amsdorffa *Grund und Ursache aus der Chronik, warum Johannes Hus und Hieronymus von Prag verbrannt sein*, Magdeburg 1525.

11 *Joannis Hus, et Hieronymi Pragensis Confessorum Christi Historia Et Monumenta* 1–2, Norimbergae 1558. Morda je mogoče s to edicijo povezati tudi vedenje, ki ga je o Husovi doktrini, kot je misliti, imel Primož Trubar.

Ulrich Richental, Papež moli božično mašo; kraljica Barbara Celjska pri maši, v: *Konzilschronik*, 21r.

Ulrich Richental, prodaja rib, žab in polžev,
v: *Konzilschronik*, 25r.

ter bolj ali manj arbitrarno (i)zbrali njegovi tožniki pred koncilom, in hkrati priče o domnevnem zlem početju češkega magistra. Med njimi je najti prav skromne osebice, ki bi v zgodovini komajda utegnile pustiti kakšno otipljivo sled, če se ne bi znašle med Husovimi tožniki. Tak primerek je bil npr. nemški profesor na Karlovi univerzi M. Albert Warentrapp, ki je bil predvsem poglavitni predstavnik nemškega elementa na praški univerzi in kot tak v opreki s Husovimi prizadevanji za »bohemizacijo« le-te, Hus pa mu je bil gorak, ker naj bi Warentrappa nekoč v žaru akademskega prepira pred študenti oklofutal ter ga tako neodpustljivo razžalil in ponižal.

Povsem drugačnega kova pa je bil Nemec Mihael z Nemškega Broda (Michal z Německého Brodu; danes Havlíčkův Brod), sicer najprej javni notar, toda kasneje duša brezobzirne kampanje proti Husu in Hieronimu Praškem v Konstanci. Možak je kariero začel v civilnem poklicu, toda vabljivosti številnih beneficijev se ni mogel upreti in pri grabljenju tovrstnega cerkvenega blaga ni imel prav dosti zadržkov. Na kralja Václava IV. se je na vse pretege trudil narediti vtis kot prav posebej spreten veščak za rudarstvo (!), zato mu je češki vladar zaupal blagajno za popravilo rudnikov srebra v Jilovem pri Pragi. Toda Mihael se je na montanistiko spoznal kot krava na boben, neprimerno manj kot na premetavanje novcev – v lastno mošnjo. Kraljeve cekine je pobasal in se z njimi l. 1408, ko mu je grozilo, da pride njegova malverzacija v Jilovem na svetlo, napotil v Rim, kjer si je od (proti)papeža Janeza XXIII. za gotove denarje pridobil naziv prokuratorja v vprašanjih vere (*in causis fidei*). Od tod tudi zaničljivo poimenovanje, ki ga je o njem pogosto brati v virih – *Mihael de causis* ali Mihael od vprašanj (vere). V Konstanci je imel odločilni vpliv pri utiranju Husove poti na grmado (Hlaváček ibid., 428, op. 29).

On, Johann Naz in celo Husov nekdanji učitelj ter prijatelj Štěpán s Pálče so vložili tudi poglavitne napore pri pripravi materiala za obtožbo pred koncilom, in sicer tako, da so izpisali, priredili, deloma pa so si preprosto izmislili artikule iz Husovih tekstov. Teh je bilo večje število in so bili Husu predloženi na več zaslišanjih v različnih oblikah (izpovedi prič ali artikulacije izvirnega Husovega besedila),[12] toda za Husa so bili, kot se zdi, pogubni tisti artikuli, ki so jih njegovi nasprotniki izpisali iz besedila, ki zavzema v opusu češkega reformatorja posebno mesto – iz traktata *De Ecclesia* (1413).

12 Skupaj: 42 artiklov Štěpána s Pálče, 39 artiklov na tretjem zaslišanju in nato končnih 30 artiklov; seznam in tekstacija členov proti M. Janu Husu ter predlogov koncila za korekcijo, segmentiranih glede na pripravljalca in zaslišanje, v: Sedlák 1996, 311–338 (Articuli e processu mgri. J. Hus Constantiensi).

Peter z Mladoňovic, ki je bil Husov nekdanji študent in se je v Konstanci znašel kot tajnik odposlanstva Karlove univerze,[13] je zabeležil naslednje artikule, ki so obveljali v *De Ecclesia* za sporne, pohujšljive, napačne, uporniške ali odkrito krivoverske, vendar jih pred koncilom *niso vseh* predložili v enaki tekstni podobi, kot so bili artikulirani v Husovem traktatu. Mladoňovic, čigar *Zpráva o Mistru Janu Husovi v Kostnici* velja po ugotovitvah zgodovinske kritike za pristen primarni vir,[14] celo piše, da so tožniki »izbirali zgolj tiste člene, ki so bili provokativni«, pa še teh niso izpisali tekstno korektno[15]:[16]

1) *Samo ena je splošna sveta cerkev, ki je občestvo izvoljenih.*[17]
2) *Podobno, kot Pavel nikoli ni bil ud Satanov, četudi je storil nekatere reči, podobne cerkvi hudobnih, tudi Peter, ki je zapadel v težko krivo prisežništvo, ni bil* [ud Satanov], *in sicer zaradi odpuščanja Gospodovega, da bi se lahko toliko močneje pobral od svojega padca.*
3) *Nobeden od delov cerkve se ne izgubi, kajti ljubezen izvoljenosti, ki cerkev veže, se ne izgubi.*
4) *Izvoljeni, ki ni v milosti zavoljo svoje sedanje pravičnosti, je vedno ud splošne svete cerkve.*
5) *Nobena čast ali izvolitev s strani ljudi ali neko zunanje odlikovanje nikogar ne naredi za uda svete cerkve katoliške.*
6) *Nikoli zavrženi ni ud svete matere cerkve.*[18]
7) *Juda Iškariot ni bil nikoli pravi učenec Kristusov.*
8) *Zbor izvoljenih, naj so v milosti zavoljo sedanje pravičnosti ali ne, je splošna sveta cerkev, in na ta način člen vere.*

13 Ta je imela v Husovem primeru »pravni interes«, kajti M. Hus je bil njen nekdanji študent in še vedno aktualni profesor, 1401–1402 dekan artistične fakultete, 1409. pa celo rektor univerze. Peter z Mladoňovic je moral po svoji službeni dolžnosti zapisovati vse, kar je zadevalo Husovo stvar pred koncilom, poleg tega pa je imel v tej funkciji dostop do zakulisnega koncilskega pogona, kamor drugi Čehi na koncilu niso vedno (ali sploh ne) mogli (Hlaváček ibid., 8).

14 Hlaváček ibid., 8–11. Zaradi preglednosti besedila nad črto navajanje vira pri posameznih členih tudi v nadaljevanju poglavja ni parentetično.

15 Hlaváček ibid., 110–131.

16 Hlaváček ibid., 130–131.

17 V Husovem izvirnem besedilu drugače (Hlaváček ibid., 110–111).

18 V Husovem izvirniku drugače (Hlaváček ibid., 115–116).

9) *Peter ni bil in ni načelnik splošne svete cerkve.*

10) *Če poklicani namestnik Kristusov z lastnim življenjem sledi Kristusu, tedaj je njegov* [pravi] *namestnik. Če pa hodi po poteh, ki so Kristusu nasprotne, tedaj je služabnik Antikristov, nasprotnik Petra in gospoda Jezusa Kristusa ter namestnik Jude Iškariota.*[19]

11) *Vsi simonisti in grešno živeči duhovniki kot neverni sinovi neverno razmišljajo o sedmih cerkvenih zakramentih – o ključih, položajih, kaznih, nraveh, obredih in svetih rečeh cerkve, čaščenju relikvij in cerkveni observanci.*[20]

12) *Papeška čast je zrasla iz cesarske. In: Imenovanje in ustoličenje papeža sta izšla iz cesarjeve moči.*[21]

13) *Nihče ne more brez razodetja o sebi ali drugem utemeljeno trditi, da je glava posebne svete cerkve.*

14) *Ne sme se verovati, da je katerikoli veliki rimski škof glava katerekoli posebne cerkve, z izjemo, ako ga je Bog za to predestiniral.*

15) *Namestniška moč papeževa prihaja v nič, v kolikor papež v nraveh in življenju ne posnema Kristusa ali Petra, kajti drugače od Boga ne more prejeti zastopniške moči; ni namreč drugega primernejšega posnemanja*[, kot je posnemanje Kristusa ali Petra].[22]

16) *Papež ni namestnik Petrov, temveč prejema veliko darov, ker je najsvetejši.*[23]

17) *Če ne živijo po zgledu apostolov in se ne držijo ukazov ter nasvetov Jezusa Kristusa, kardinali niso javni in pravi nasledniki apostolskega zbora.*

18) *Noben krivoverec ne sme biti – razen cerkvene kazni – podvržen posvetnemu sodišču in prepuščen smrtni kazni.*[24]

19 V Husovem izvirniku drugače (Hlaváček ibid., 118–119).

20 V Husovem izvirniku drugače (Hlaváček ibid., 119).

21 Prvega stavka v Husovem izvirniku ni najti (Hlaváček ibid., 119, prim. op. 54).

22 V Husovem izvirniku drugače (Hlaváček ibid., 122).

23 V Husovem izvirniku take povedi ni, temveč je naslednja: »[Papež] ni najsvetejši zato, ker je Petrov namestnik in ker prejema veliko darov; če v ponižnosti, mirnosti, potrpežljivosti in delovnosti ter v veliki zvezi ljubezni sledi Kristusu, tedaj je svet.« (Hlaváček ibid., 123.)

24 Ta člen so si Husovi nasprotniki in pripravljalci artiklov za obtožbo v celoti izmislili (Hlaváček ibid., 123).

19) *Posvetni plemiči morajo duhovnike prisiliti k držanju Kristusovega zakona.*[25]

20) *Cerkvena obedienca je iznajdba duhovnikov cerkve mimo izrecnega pisanja Svetega pisma.*

21) *Tisti, ki je izobčen s strani papeža, je, če pustimo ob strani papeško sodišče ter koncil in se taisti skliče na Kristusa, obvarovan, da ga topogledno izobčenje ne zadene.*

22) *Če je človek nečasten, je njegovo početje nečastno, in če je časten, je njegovo početje častno.*

23) *Kristusov duhovnik, ki živi po Božjem zakonu, pozna Sveto pismo in rad uči ljudi, mora pridigati, brez da bi mu pri tem smela braniti morebitna anatema. In: če papež ali katerikoli drugi predstojnik tako mislečemu duhovniku zapove, da ne sme pridigati, ga le-ta ne sme poslušati.*

24) *Kdorkoli je sprejel pridigarsko mesto, kdorkoli je stopil med duhovščino, mora svojo nalogo tudi izpolnjevati, in to brez, da bi mu pri tem branila morebitna anatema.*[26]

25) *Cerkvene kazni so protikrščanske; izmislila si jih je duhovščina, da bi se poviševala in da bi si podvrgla ljudi, če bi jih ne poslušali po njihovi volji.*[27]

26) *Nad ljudmi se ne sme razglašati interdikta, kajti tudi Kristus, najvišji nadpastir, ni dal interdikta na Janeza Krstnika.*

Misliti je mogoče, da je koncilske očete Rimske cerkve v Konstanci znatno bolj kot Husov do neke mere netradicionalni odnos do posameznih temeljnih vprašanj verske doktrine razburilo prizadevanje češkega pridigarja za semantično pr(a)vomoč, in premoč, »čistega evangelija« ter njegovo topogledno dosledno vztrajanje pri interpretacijski in – posledično – delovanjski harmoniji sodobne cerkve kot razvite fevdalne ustanove z zgodnjo apostolsko, pa tudi semantično in argumentacijsko drugačna uporaba avtoritet, kot je to počel koncil oziroma njegovi pravniki, npr. koncilski kanonist, sicer cerkvenopolitično prav renesančno novoveško prožni kardinal Francesco Zabarella.[28] Slednje morda odseva tudi mistično podstat

25 V Husovem izvirniku take povedi ni (Hlaváček ibid., 124).

26 V Husovem izvirniku drugače (Hlaváček ibid., 129).

27 V Husovem izvirniku take povedi ni (Hlaváček ibid., 129).

28 Branje navajanega vira napoteva na misel, da si je Zabarella bolj kot za dokončno teološko jasnost in tekstno determinacijo le-te, pri čemer je ves čas konstanške

širšega razmišljanja o cerkvi v osrednji Evropi oz. v Reichu. Primerljive reminiscence brez posebne genealoške navezave na angleški prostor, ki je bila očitana Husu, je namreč prebrati tudi pri Mojstru Eckhartu, pri njegovem učencu Johannesu Taulerju in v nemški mistiki vse do Luthra, je pa to v praksi pomenilo, da je Hus stopil na prste povsem pragmatičnim zasebniškim interesom visokega klera (*clerus maior*).

Slednje je doma, v Pragi, storil tudi kdaj dotlej: svoje stanovske tovariše je zavoljo priležništva in nerednega življenja ostro karal kot sinodalni pridigar, in sicer tedaj z močjo položaja – Praške nadškofije.[29] Slednje ni bilo nič neobičajnega in je bilo posledica organizacije, ki jo je Praški diecezi in njej podrejeni Litomyšlski škofiji vtisnil škof Arnošt iz Pardubic, in sicer leta 1349 s *Statuti* (*Statuta provincialia de anno 1349;* prim. Hus I 1904, 169).

Toda Hus je nežlahtno ravnanje svojih kleriških kolegov bičal tudi iz lastnega nagiba in volje, v nobenem primeru pa ni mogel računati na hvaležnost kanonikov kapitlja sv. Víta in podobnih osebic, kot je bil npr. Ludvik Kojata, o katerih pripoveduje Václav Vladivoj Tomek (1875, 237–245) v svoji *Zgodovini mesta Prage* takole:

> Prav mizeren primerek pa je bil župnik pri sv. Janezu na Podskalí Ludvik Kojata ... Tudi on je imel priležnico, ki je prebivala na Vyšehradu; poleg tega si je v svoji hiši, ki jo je imel pod samostanom sv. Katarine nasproti šole sv. Apolinarija, omislil javno kurbišče, v katerem je imel včasih štiri, drugič spet šest ali osem prostitutk, h katerim je bil prost dostop. Bil je tudi strasten igralec na srečo. Na takšno zabavo je hodil v hišo Hensela Glaserja in Markete Pletlove na Staré město, od časa do časa tam zaigral celo lastna oblačila in se nato ponoči nag vračal proti hiši svoje

odisejade vztrajal Hus, prizadeval za povsem pragmatične pozemske reči: kako zlikati tak seznam artikulov, ki bi še vedno pokazal problematičnost učenja češkega duhovnika s stališča tedaj veljavnih cerkvenih kanonov, pa bi bil hkrati dovolj »blag«, da bi ga Hus lahko sprejel in izrekel tako željeni *Revoco*. Zabarella se je, kot je misliti, zavedal morebitnih »družbenih« posledic Husovega procesa pred koncilom in tudi moči češkega plemstva. Le-to je svojega pridigarja podpiralo takrat in njegove nauke v desetletju in pol po Husovi smrti skrajno odločno branilo celo na bojnem polju – »proti vsem«, kot je znameniti zgodovinski roman o »bojevnikih Božjih in njegove besede« poimenoval Alois Jirásek (slovenski prevod: Jirásek, Alois. 1959. *Proti vsem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije). Misliti je, da si je Zabarella prizadeval izogniti se bližajočemu se totalnemu konfliktu s Čehi.

29 Pomenljiva je zlasti druga Husova sinodalna pridiga, iz 1407., v kateri je najti misel, da duhovniki, ki ne živijo po zgledu Jezusa Kristusa, niso pravi kristjani, temveč antikristi (Sedlák ibid., 117–122).

> priležnice. V takšnem stanju ga je novomestski rihtar dvakrat podil naokoli kot kakšnega potepuha … (Tomek 1875, 244.)

O predstavniku visoke duhovščine, kanoniku pri sv. Apolinariju Franu, pa je v istem viru prebrati za tisti čas in tudi za kasnejšo dobo – tedaj je po Evropi krepko ordinirala bolezen, ki ji je Girolamo Fracastoro (Hieronymus Fracastorius) iz Verone posvetil celo pesnitev[30] in ji vtisnil nesmrtno ime *morbus gallicus*, sifilis –, torej do uveljavitve dekretov Tridentinskega koncila, praktično do konca 16. stoletja, precej običajno poročilo,

> quod Frana canonicus ecclesiae S. Appolinaris tenet Johannam nomine concubinam in domo sua propria ab annis tribus; ex qua unam puerum procreavit, et secundo est impraegnata (Tomek 1875, 245, op. 43).

Da so koncilski očetje Husove teološke distinkcije o neprimernosti diereze med logosom, etosom in vsakdanjim življenjem cerkve zares razumeli vsaj kot napad na dostojanstvo in položaj lastnega stanu, v kolikor se je tako mnenje o njih izrekalo v ljudski kulturi, zgovorno priča odziv cambraiskega škofa, kardinala Pierra d'Aillyja, ki je 8. junija 1415 predsedoval javnemu zaslišanju in avdienci M. Jana Husa pred koncilom. Ko je bila prebrana artikulacija na podlagi Husovega traktata *De Ecclesia* o kardinalih, ki da, če ne živijo po zgledu apostolov, kar niso nasledniki apostolskega zbora, je bilo citirano še izvirno besedilo Husovega spisa:

> Če torej vstopajo drugje kot skozi prednja vrata, gospoda Jezusa Kristusa, tedaj so tatje in razbojniki, kot je rečeno v Jn 10[,8]: »Kdorkoli pride drugje, je tat in razbojnik.«

Na to se je kardinal d'Ailly, ki je koncil tedaj tudi vodil, odzval: »Glej, tole, kar je v knjigi, je pa še slabše in hujše, kot je bilo zapisano v artiklu.« Za tem se je obrnil k Husu in mu oponesel:

> Vi nimate nobene mere v svojih pridigah in spisih; morali bi pridige prilagoditi poslušalcem. Zakaj je bilo treba v pridigah za ljudstvo rohneti proti kardinalom, ko pa nihče od njih ni bil prisoten; vse to, kar ste povedali, bi moralo biti izrečeno tukaj, njim v obraz, ne pa pred laiki v njihovo pohujšanje. [...] Slabe stvari

30 *Hieronymi Fracastorii Syphilis sive morbus gallicus*, Basileae 1530. http://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb10313971-9.

> počnete, ko hočete s takšnimi pridigami zrušiti stavbo cerkve. (Hlaváček ibid., 123.)

Negodovanje kardinala d'Aillyja je nadvse pomenljivo in vredno razmisleka. Šlo je namreč za komunikacijski »opozorilni strel« Husu, da je v svoji apostolski vnemi pač zavestno pustil ob strani, da je bila pridižna eksegeza tedaj tudi ultimativna oblika nadstanovske (pre)moči. Kajti ko se je skozi usta klerika izrekala v ljudski kulturi, je s prižnice sleherniku spregovoril sam Pantokrator. In ta je tedaj definiral ter osmišljal čas, prostor in vse bitje ter nehanje, ki je bilo, je in se je za slehernika šele imelo zgoditi. Brez preostanka poslednjo reč, ki si jo je človek mogel zamisliti, predstaviti in izreči, tod ali onstran, »spe ali bde«. Kaj pa, če je Vsevladar v ljudskem (vernakularnem) jeziku skozi pridigarjevo grmenje karal visoki kler zavoljo njegovih mesenih poželenj, pohlepa, pridobitnih homatij, nebrzdanega uživaštva, posvetnjaštva in celo razvratnosti ... Hus je bil brezkompromisen:

> O, da bi o tem premišljali papeži, kardinali, patriarhi, primasi, nadškofi, škofi, opati, prošti, naddijakoni, priorji, dekani, župniki, duhovniki, gvardijani, redovniki in menihi, ki ne le, da ne nehajo braniti prešuštva, temveč nekateri med njimi zaradi strahu pred drugimi ali zaradi odobravanja javnosti in, kar je še bolj grešno, zavoljo daril prikrivajo prešuštvo in ostale zločine podrejenih ali jih dovoljujejo, posamezni med njimi, pretrdovratni grešniki, pa celo sami padajo v prešuštvo, kar je najhuje. (Hus I 1904, 170).

Prav ta strukturna lastnost biblične eksegeze kot javne komunikacije – *diskurz v vernakularnem jeziku za najbolj splošnega, in torej množičnega recipienta* – in tako kritika poglavitnega dela učene kulture, *visokega klera*, križana s tiskom, »internetom« svojega časa, je bila glavno orodje – in orožje –, ki ga je dobrih sto let kasneje nadvse pogosto, spretno in učinkovito rabil Martin Luther. Na slednje je postal prvi zares pozoren angleški učenjak Cuthbert Tunstall, kasnejši durhamski knezoškof, ki je kot diplomat na državnem zboru v Wormsu maja 1521. opazoval, nekaj malega tudi prisluškoval, za svojega kralja Henrika VIII. In je nato Henrikovega kanclerja, kardinala Thomasa Wolseyja, v Whitehall pisno opozoril: naglavna težava pri bojevitem nemškem menihu da niti nista Luthrova teologija in kritika cerkve, kajti podobno je z ostrim jezikom ali z brezkompromisnim peresom izrekal tudi že kdo pred njim, celo najbolj pravoverni sinovi matere cerkve, temveč »nemška teologija za navadne Nemce«. Da

Ulrich Richental, zasedanja koncila v katedrali, v: *Konzilschronik*, 12v–13r.

namreč wittenberški doktor svojo kritiko cerkve vročekrvno izreka v *nemščini* in v *knjigah*, ki jih tiska v velikih nakladah in so dostopne – *vsakomur.*

Luther tako z uporabo tiska v nemščini kot ekspeditivnega temeljnega komunikacijskega prenosnika, razumljivega vsem pismenim, iznajde »javno disputacijo« o perečih vprašanjih vere in družbe. Nanjo ni bilo treba fizično priti *nikomur*, pa se je reformator kljub temu lahko obrnil na *vse* (prim. Eisenstein 1979, 308–310). In ravno slednje je bilo, kot je misliti, jeziček na tehtnici, ki je Luthru omogočil realizirati tisto, kar Hus, ki je bil komunikacijsko omejen na svoj glas na prižnici in v predavalnici ter ročne prepise lastnih del, ni mogel.

Podobno izpostavljanje mest v Husovih traktatih proti konkretnim osebam, kjer naj bi bilo brati Husove subverzivne intence glede duhovniške oblastne strukture tedanje cerkve, je razbrati tudi v artikulih, ki so jih tožniki pripravili na podlagi kratkega Husovega traktata *Proti Palču* (*Contra Palecz*) in izpisali iz enega najbolj izrazitih polemičnih tekstov v Husovem opusu – iz traktata *Proti Stanislavu* (*Contra Stanislaum*).

I. Proti Palču[31]

1) *Če je papež, škof ali prelat v smrtnem grehu, tedaj ni papež, škof ali prelat.*

2) *Če je papež hudoben in še posebej zavržene nravi, tedaj je enako kot apostol Juda* [Iškariot] *hudič, razbojnik in izgubljeni sin ter nikakor ni glava bojujoče se cerkve, kajti še ud bojujoče se cerkve ni.*

3) *Hudoben ali zavržen prelat je samo zaradi zmotnega poimenovanja* [imenovan] *pastir, sicer pa je razbojnik in baraba.*

4 *Papeža ne bi smeli imenovati najsvetejšega, in sicer niti zaradi mesta, ki ga zaseda, kajti v tem primeru bi morali zaradi* [najvišjega] *mesta, ki ga zaseda, za najsvetejšega imenovati tudi kralja, in celo rablje in razbojnike bi morali imenovati svete.*[32]

5) *Če živi papež v opreki s Kristusom, je v papeštvo vstopil, četudi je bil redno, zakonito in pravilno kanonsko izvoljen s človeškimi volitvami, drugje kot skozi Kristusa.*[33]

31 Hlaváček ibid., 131–141.

32 V Husovem izvirniku drugače (Hlaváček ibid., 139).

33 V Husovem izvirniku drugače (Hlaváček ibid., 139–140).

II. Proti Stanislavu[34]

1) *Posameznik ni javni in pravi naslednik Kristusov ali namestnik Petrov v cerkveni službi zato, ker so volilci ali njihova večina z ustnim glasovanjem glasovali zanj in je bil tako redno izvoljen, temveč ako se je kar najbolj razdajal in si pridobil zasluge v dobro cerkve in ima zato tem večjo moč od Boga.*
2) *Papež, ki je zavržene nravi, ni glava svete cerkve.*[35]
3) *Niti najmanj ni razvidno, da bi morala obstajati ena sama glava, ki bi v duhovnih rečeh vodila cerkev in bi bojujoča se cerkev z njo stalno občevala.*
4) *Kristus bi lahko brez takšnih čudnih* [po]*glav*[arjev] *bolje upravljal s svojo cerkvijo, in sicer po svojih zvestih učencih, ki so razsejani po zemlje krogu.*
5) *Peter ni bil splošni pastir Kristusovih ovac, niti ni bil nadduhovnik rimski.*[36]
6) *Apostoli in zvesti učenci Gospoda so vneto v vseh potrebnih rečeh vodili cerkev k odrešitvi tudi pred uvedbo papeške stolice. Enako bi počeli, če papeža ne bi bilo – kar je skrajno mogoče –, vse do sodnega dne.*

Ko je Hus odklonil kompromisni predlog koncilskih kanonistov za »korekcijo« lastnih in/ali njemu pripisanih izjav, je koncil najprej razglasil anatemo nad magistrovimi knjigami, zlasti nad traktati *Contra Palecz, Contra Stanislaum* in *De Ecclesia*. Husove knjige bi morale biti tako podvržene ognju,[37] kajti javno so bile razpoznane ali za take, ki vznemirjajo nedolžne ovčice, za zmotne ali za krivoverske, njihov avtor pa za trdovratnega heretika. Hus je na to odgovoril:

> In kako morete sedaj zavreči moje knjige, ko sem si vedno želel in zahteval, da se proti njim položi boljša pisanja od tega, kar je napisano in postavljeno v mojih knjigah, in še danes želim, pa mi niste predložili ničesar boljšega niti niste dokazali, da bi bilo v mojih

34 Hlaváček ibid., 141–144.

35 V Husovem izvirniku take povedi ni (Hlaváček ibid., 142).

36 V Husovem izvirniku take povedi ni (Hlaváček ibid., 143).

37 Zgodovinski spomin rimske cerkve je to anatemo aktualiziral tudi z umestitvijo vseh del (*libri et scripta omnia*) M. Jana Husa na prvi *Index librorum prohibitorum* (Romae 1559) in v njegove številne mlajše izdaje.

Ulrich Richental, degradacija Jana Husa in pot na grmado,
v: *Konzilschronik*, 57v.

Ulrich Richental, sežig Jana Husa na grmadi in pospravljanje pepela, v: *Konzilschronik*, 58r.

> knjigah kaj zmotnega? In kako ste lahko prekleli knjige v češčini, ki ste jih videli samo v prevodu, drugače pa vam niso nikoli prišle pred oči? (Hlaváček ibid., 155.)

– Nato je anatema zadela še avtorja zavrženih knjig, vztrajnega češkega pridigarja, sledila pa je izobčitev iz cerkve, le duhovništva mu zaradi zakramentalnega statusa posvetitve tudi koncil ni (z)mogel odvzeti. Ob izobčitvi so s Husa z obredom degradacije slekli štolo in ornat ter mu razdrli tonzuro. Za tem so mu na glavo posadili mitro iz papirja, na kateri so bili v kričečih barvah, če je verjeti upodobitvi v Richentalovi kroniki, naslikani kar sami Satanovi vojščaki iz pekla, vtis pa je zagotovo še podkrepil napis na Husovem pokrivalu: »On je nadheretik!« – Nazadnje je bil Hus predan »posvetni oblasti«. In ta je opravila raboto tako, da je najprej sežgala knjige in za njimi možaka, ki jih je spisal, pepel pa zbrala ter vrgla v Ren, »da ne bi bil Čehom za relikvijo« (Hlaváček ibid., 159).

Dolga zgodovinska brada ali z univerze na univerzo in z Otoka na kontinent: *De Ecclesia* in njena tekstna genealogija v evropskem kontekstu

Tekst, s katerim se je M. Jan Hus še za življenja sugestivno vpisal v anale tedanje evropske učene republike in zapečatil lastno tuzemsko usodo, je torej njegov traktat *De Ecclesia* (1413). Za avtorja to obsežno delo, razdeljeno na 23 poglavij, ki v modernih izdajah obsega okoli 15 avtorskih pol teksta, ni bilo le posoda, ki je njegovo ime ponesla med cerkvene dostojanstvenike, zbrane na koncilu v Konstanci, temveč je bilo to besedilo zanj – fatalno. Na podlagi artikulacij v *De Ecclesia* je bila namreč pretežno sestavljena obtožnica in na koncu obsodba češkega magistra pred koncilom. K slavi samega besedila je zagotovo pripomogla tudi krilatica, ki je bila skovana na cerkvenem zboru ob Bodenskem jezeru, da Husovo kritično razmišljanje o cerkvi »ruši papeštvo ravno toliko kot koran krščanstvo«, zagotovo pa je omenjeno delo do prvih modernih tekstoloških raziskav Husovih del ob koncu 19. stoletja (npr. Johann Loserth, Václav Flajšhans v prvi izdaji zbranih del M. Jana Husa itn.) veljalo za najpomembnejši in najbolj izviren Husov spis.

Sodobna filologija je nato sodbo o izvirnosti spremenila, in tako danes velja, da sta na Husovo delo temeljno vplivala vsaj dva traktata angleškega teologa, biblicista in univerzitetnega profesorja Johna Wycleffea

(1331–1384),[38] in sicer *De Ecclesia* (1378) *in De potestate papae* (1378), ugotovljene pa so bile tudi nezanemarljive tekstno genealoške povezave z drugimi Wycleffeovimi traktati – *De civili dominio, De blasphemia, De fide catholica, De paupertate Christi, Ad argumenta aemuli* – in s pridigami angleškega teologa (Sedlák ibid., 372). Razmerje med Husovo *Cerkvijo* in *O papeški moči* angleškega teologa je na številnih mestih celo tako bližnje, da gre pri Husu pogosto za zgolj jezikovno redakcijo (npr. semantično nerazlikovalna menjava besednega reda, toda brez spremembe mej povedi ali odstavkov) latinskega izvirnika oxfordskega profesorja.[39] Toda, kot so razpoznali celo izrazito katoliško pravoverni raziskovalci življenja in dela M. Husa (npr. J. Sedlák), ne gre za plagiat, temveč za Husovo receptivno mentalno strukturo (Sedlák ibid., 359) in tudi za precej običajno tekstno značilnost (pozno)-srednjeveške in zgodnjenovoveške učene kulture, in sicer *translatio*.

V navadi je bilo namreč precej »svobodno« posamičniško avtorsko postopanje z viri, izrazito drugačno, kot ga je znanost usvojila skozi stoletja od srednjega veka do danes: Izvirni teksti so takrat pogosto (p)ostali semantična predloga za bolj ali manj izvirno pisanje, ne le prevajanje,[40] kajti koncept individualnega, in torej avtorstva, ni bil izoblikovan na enak način, kot ga je razpoznati v stoletjih po nastopu renesanse in humanizma. Češki magister je tako lastne misli povsem tekoče izrekal s tekstnimi strukturami, ki jih je v letih pred nastankom lastne *Cerkve* prebral v spisih otoškega učenjaka.

38 Prvi tekstni dokaz Husove aktivne refleksivne recepcije tekstov Johna Wycleffea datira v leto 1398. Todaj si je Hus kot čisto svež univerzitetni učitelj artistične fakultete Karlove univerze (magister actu regens) prepisal štiri Wycleffeove filozofske traktate – *De individuatione temporis, De ideis, De materia et forma in De universalibus*. Rokopis je bil med tridesetletno vojno s strani švedskih vojakov odnesen iz Prage, danes se nahaja pod signaturo A 164 v Kunigliga biblioteket – Sveriges nationalbibilotek, v njem pa je ob Wycleffeovih tekstih najti na moč pomenljive robne opombe, napisane z roko M. Jana: »Zlata je vredno, kar je slišati tukaj,« »O, Wycleff, Wycleff, kako ti takoj zmešaš glavo« in »Dragi Wycleff, naj ti Bog da nebeško kraljestvo.« (Sedlák ibid., 79, op. 2.)

39 Glej npr. tekstno analizo in primerjavo med Wycleffeovim *De potestate papae* in Husovim *De Ecclesia* v: Loserth 1907, XLII–XLVIII.

40 V slovenski književnosti se ta koncept izrazito odslikava v opusu Primoža Trubarja. Za njegov besedilni svet se na prvi pogled zdi, da je predvsem prevodnega značaja oziroma bi tak glede na status izvirnikov (Sveto pismo, simbolične knjige) moral biti, pa je tekstna analiza kot del primarnega znanstvenoraziskovalnega dela pri pripravi *Zbranih del Primoža Trubarja* skozi leta pokazala, da Trubar od *prevajanja* izvirnika preko preubesedovanja prehaja k *avtorskemu pisanju* na podlagi primarnega dela v tujem, *neslovenskem* jeziku (knjige kajpak podpisuje z izvirnim naslovom, toda pojasni svoj prevajalski pristop), in to celo pri prevajanju Svetega pisma (več v Vinkler 2019).

Omenjena tekstna genealogija na ravni Wycleffe-Husove teologije *o cerkvi* in *njeni strukturi, odpustkih* in *papeški moči* signalizira poustvarjalno recepcijo wyklefizma v univerzitetni učeni kulturi na evropskem kontinentu. Prepisi Wycleffeovih del pridejo namreč v Prago z učenjaki, ki so na Oxfordu ali drugje, pogosto v Parizu (Vojtěch Raňkův z Ježova, Matěj z Janova, prim. Sedlák ibid., 66–75), dosegli akademske časti in se nato vrnili na novoustanovljeno univerzo v Prago. Mesto ob Vltavi namreč pod Karlom IV. ni veljalo samo za *caput Regni Bohemiae*, temveč kar za *mater urbium*. Tako se je ob idealiju in imaginariju odpora proti nadoblasti papeške stolice vzpostavila intelektualnozgodovinska navezavo med Wycleffeom, Husom ter njegovimi češkimi in nemškimi zgodovinskimi nasledniki – luteransko reformacijo 16. stoletja. Kajti tudi slednja v Luthrovih *Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute* (1518) svoje miselno izhodišče primarno zasidra na isti točki kot Wycleffe in Hus. Na neobhodni potrebi po razpravi o smislu *odpustkov* in na kritiki brezsramnega mešetarjenja z močjo ključev. Slednje se je tedanjemu nemškemu sleherniku, ki se je kakorkoli srečal s sugestivno pridižno retoriko Johanna Tetzela, kazalo kot strah vzbujajoči nagovor o naglavnem pomenu reševanja grešnih duš iz vic, pripadnik učene kulture pa ni mogel mimo dosti bolj večplastnih časnih in večnih dimenzij celega podjetja. Ne mimo vprašanja, ali ni zaklad storitve dobrih del kar poglavitna zadrega samega namena odpustka, ali, kot je zapisal Luther: »Zakladi odpustkov so mreže, v katere zdaj lovijo bogastvo ljudi.« (Luther 2001, 137.)

In na koncu tudi ne mimo najbolj zagatnega: Če že zaklad dobrih del svetnikov duši ne pomore v srečno večnost, ali je navaden smrtnik sploh zmožen karkoli zares storiti za lastno odrešitev? In če pozemski slehernik ni kos temu podvigu, kdo ga tedaj (z)more odrešti? Od tod do *sola gratia* pa ni več daleč ...

Kot kasneje Luthrove teze (1517) in knjiga (1518) tudi Husov traktat *De Ecclesia* dolguje svoj nastanek prodaji odpustkov. Češki pridigar, univerzitetni profesor in teolog je prišel namreč leta 1412 v prelomni spor s praškim nadškofom Sigismundom Albikom z Uničova (1358–1427), vedno bolj dinamična in nazadnje srdita praška kontroverza pa je zadevala pridobitne namere (proti)papeža Janeza XXIII. v Praški nadškofiji in Litomyšlski škofiji Češkega kraljestva. (Proti)papež Janez, s polnim imenom Baldassare Cossa, ki je kasneje na koncilu v Konstanci abdiciral in nekaj časa obtičal celo za rešetkami istega zapora kot M. Jan Hus, v gradu konstanškega škofa Gottlieben, je bil bolj ali manj »mož brez posebnosti« med visokim

katoliškim klerom svojega časa. Ni posebej reprezentiral temeljne mentalitetne določnice ljudi novega veka, *virtù,* življenjske in delovanjske moči, potence, silovitosti, toda tudi kreativnosti, ki je tako zaznamovala posamezne najvišje cerkvene kneze ob koncu 15. in na začetku 16. stoletja. Eden izmed slednjih je ravno zaradi tovrstnih potez, neumorne vneme, prizadevanja in silovitosti postal pravi mentalitetni arhetip svoje dobe ter je med sodobniki zaslovel celo kot *il Papa terribile*, o katerem je Giucciardini zapisal, da je

> zagotovo vreden najvišje slave, če bi bil posvetni vladar in če bi se z enako skrbjo, kot jo je namenil, da bi Cerkev z umetnostjo vojne povzdignil k časni veličini, odlikoval tudi v umetnostih miru in duhovnih rečeh (Giucciardini XI, 8, 2018, 1404; prim. Shaw 2001, 319).

– Janez je bil drugačen. Četudi z doktoratom iz civilnega in kanonskega prava, ki si ju je pridobil na univerzi v Bologni, si je možak svoj vzpon po lestvi cerkvene hierarhije utiral na za njegov čas precej običajen, profan način. Tako, kot je v znamenitem *Codex Buranus* ubesedeno v priostreni travestiji z naslovom *Initium sanci evangelii secundum marcas argenti.*[41] S simonijo in podkupovanjem.[42] Med njegovim zapletenim krmarjenjem med čermi in sipinami cerkvene moči, in kot po pravilu tudi pregrehe, pa je koncil v Konstanci zaznal tudi najtežjo reč, ki bi mogla bremeniti dušo Petrovega naslednika ... (domnevni) umor. In to ne kogarkoli. Papež Janez je bil namreč obdolžen, da naj bi z »laško juho« spravil na oni svet kar svojega predhodnika na stolu svetega Petra, papeža Aleksandra V. Zastran (ne)moralnosti je bilo klepetavemu Neapeljčanu očitano vse, kar si je mogoče le misliti, in to »spe ali bde«: zakonolom z ženo lastnega brata, torej krvoskrunstvo, sodomija, homoseksualnost, pri čemer so bili papeževi ugodniki našteti poimensko, pa tudi nagrade (npr. opatija), ki naj bi jim jih sveti oče podelil za »vstopanje od zadaj«. Med obtožbami je bil zabeležen obligatni »nemi greh«, onanija, hagiografske pripovedi ali morda že kar natolcevanja o nič manj kot treh stotnijah nun, ki naj bi jih spolno izrazito

41 Primož Simoniti je v slovenski izdaji to prevedel kot *Berilo sv. evangelija po markah srebra*. Glej Carmina 2008, 126–127.

42 Zavite mreže denarja in moči je za prevejanega neapeljskega prelata tkala firenška družina de' Medici, ki se je tedaj z glavo družine Giovannijem di Biccijem šele vzpenjala k največji gospodarski in politični moči ter se je z živahnim kardinalom Cosso kot papežem Janezom prerinila ne le do mesta papeških finančnih svetovalcev (Giovanni di Bicci), temveč vse do položaja poglavitnih papeških bankirjev; ti so podjetnemu Baltazarju finance preko svoje »rimske podružnice« upravljali celo po detronizaciji. Glej Roover 1963, 194–224.

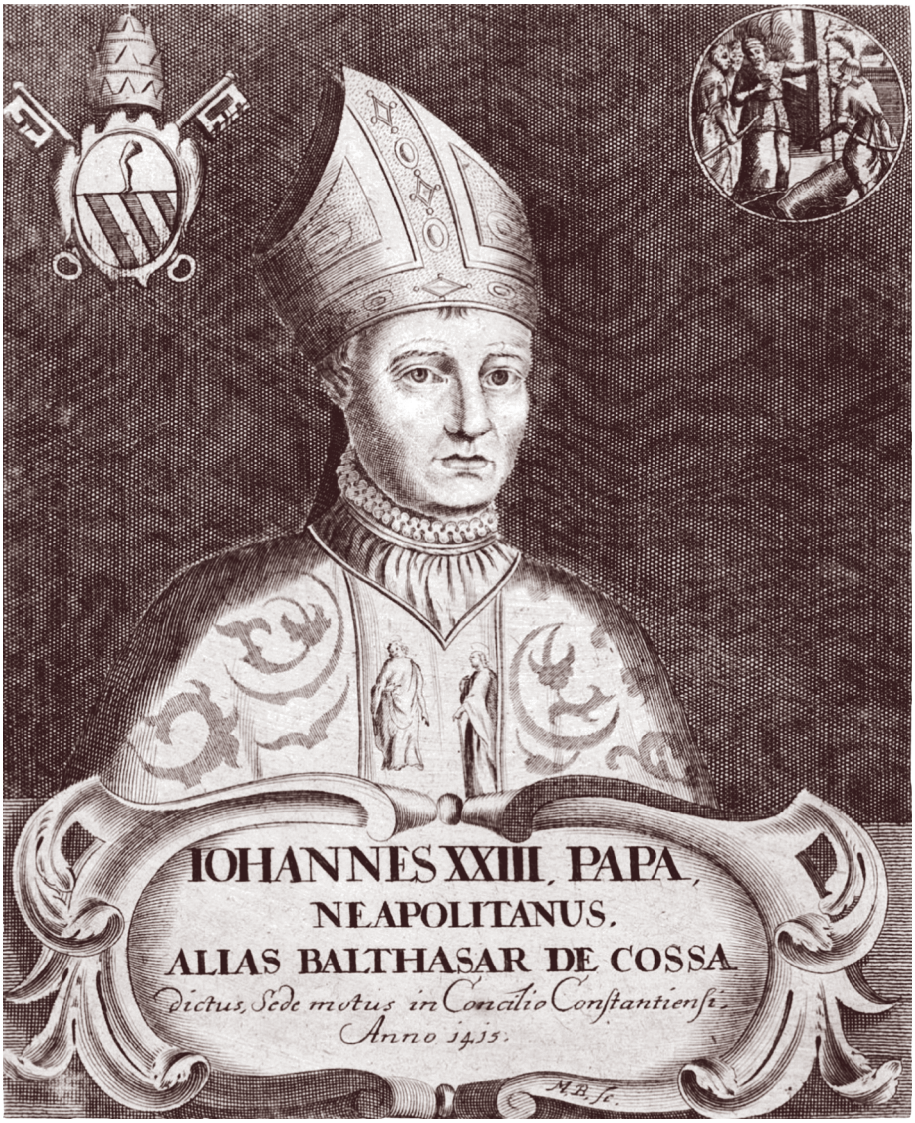

Martin Bernigeroth, *Papež Janez XXIII.*, bakrorez.

živahni Petrov vikar v Bologni spravil ob nedolžnost, ter končni *censeo*, da možaka že od otroštva dalje zaznamuje vsakovrstna izprijenost. Poleg tega: da je bil že kot otrok pridanič, neposlušen do staršev, »trde glave«, lažnjiv in nezanesljiv. Tak, ki je bil kot že vnaprej »predestiniran«, da ne more biti iz njega kaj drugega kot naglavna sramota za Cerkev in za častne predhodnike na mestu poglavitnega rimskega škofa. Za tisti čas najtehtnejša in za obdolženega najnevarnejša pa je bila obtožba, ki je bila proti razpuščenemu Kristusovemu vikarju kot navržena – krivoverstvo. Papež Janez je bil pač take nravi, da pogosto ni preveč tehtal, kaj mu (z)leti z jezika. Njegov dozdevni zaupnik, milanski nadškof Bartolomeo de la Capra je namreč pred koncilom v Konstanci izpovedal, da je papež Janez po kronanju izrekal za poglavitnega Kristusovega reprezentanta na svetu kaj nenavadne observacije celo o večnih skrivnostih posmrtnosti:

> Janez (posmehljivo): O, kaj ti verjameš v vstajenje mrtvih?
>
> Nadškof: Vsekakor!
>
> Janez: Daj no, to je pa res neumno. Imel sem te za pametnejšega človeka, si pa neumna žival. (Friedenthal 1973, 355–358.)

Janez XXIII. se je leta 1411 v svoji italijanski partiji političnega šaha uprl pretenzijam neapeljskega kralja Ladislava (1386–1414), ki je bil podpornik Janezovega protipapeža Gregorja XII. in je hotel obvladati celotno Italijo. Papež Janez je nad monarhom izrekel interdikt ter proti njemu razglasil križarsko vojno, z bulama z 9. septembra in 2. decembra 1411 pa je podelil polni papeški odpustek vsem, ki bi se udeležili križarskega pohoda proti upornemu neapeljskemu kralju, pa tudi tistim, ki bi ta pohod podprli z denarnimi darovi.

V Prago sta buli prispeli maja 1412, in sicer skupaj s palijem za novega praškega nadškofa Sigismunda Albika,[43] doktorja prava in medicine ter zdravnika kralja Václava IV. Václav Tiem, ki ju je dostavil v prestolnico ob Vltavi, pa je takoj zaprosil kralja Václava in novoimenovanega nadškofa za dovoljenje za razglasitev bul ter zbiranje denarja za križarje papeža Janeza XXIII. Hus se je trudil kralja pregovoriti, da bi razglasitev bul in odpustkov prepovedal ali da bi vsaj sklical Karlovo univerzo, da bi se izrekla o tem (ali proti), toda njegov poskus ni bil uspešen: po naravi impulzivni, eksplozivni,

43 Ena od hiš Sigismunda Albika je stala na mestu, kjer danes stoji meščansko poslopje, v katerem domuje Slovanský ústav AV ČR (Valentinská 1, Praha 1).

agresivni in pogosto neobvladani vladar[44] se tokrat ni želel spustiti v odprt konflikt s papežem Janezom, kateremu je priznaval obedienco dežel krone sv. Václava. Proti buli in odpustkom je nato Hus spisal oster protest, v katerem je trdil, da je bula papeža Janeza v opreki z Božjo besedo in da odpustki niso drugega kot laž ter da zaradi njih nastajajo prepiri, razprtije in druge homatije. Med ostalim je zapisal:

> Apostolicus capiens multam pecuniam ab hominibus, nihil boni per hoc disponit, sed ad suam pompam et superbiam expendit et inter cardinales dividit [...] verius et cercius esset paganis credendum, quia quod promittunt, fidelius et amlius tenent. (Sedlák 1996, 232, op. 1.)

Toda tudi to pisanje vladarja ni premaknilo: razglasitev bule naj se izvede, kralj pa je ukazal, naj komisarjem pri tem nihče ne nasprotuje. In se je zgodila: slovesno, z bobnanjem je bila bula razglašena na vseh javnih mestih v Pragi, komisarji pa so ljudi spodbujali, naj se kar najhitreje spovedo, se poprimejo čolniča zaslug svetnikov in si zagotovijo odpustek. Toda cel podvig je premočno smrdel po običajni ljudski trgovini in kar nič ni bilo čutiti privzdignjenega kadila (po)duhov(lje)nosti. Podobno, kot so dobrih sto let kasneje Tetzel in Fuggerji že na začetku spravili na slab glas odpustke papeža Leona X. oz. nadškofa Albrechta Brandenburškega – in dali s tem Luthru netivo za razmišljanje ne le o odpustkih, temveč o tako temeljni reči, kot so »robni pogoji« za milost Božjo in odrešitev (zgolj po veri) –, tako so tudi Václav Tiem in njegovi komisarji reč poprijeli čisto po kramarsko. Tiem je za razglašanje odpustkovne bule po deželi proti plačilu nanovačil celo take klerike, ki so si dali precej bolj kot z deseto Božjo zapovedjo opraviti z glagoli *(pri)grabiti*, *obrati, oskubsti* in *pridobiti*, namesto denarja pa so od vernikov jemali tudi otipljivo nelikvidno imovino – ovce, koze, krave ... (Hus I 1904, 64; Sedlák ibid., 232–233). Na to eksplicitno referira besedilo ljudske pesmi, ki je nastala v Pragi po letu 1412 in glasi:

> Bubeník, ten je nosí v voze,
> raduje se každé koze,
> ktož mu ovci, krávu dá,
> všecky římské odpustky má,
> pekla i propasti. (Nejedlý 1907, 424.)

44 Tomek 1875, 362, 366–272 (reakcije kralja Václava IV. ob zadevi Jana Nepomuka); prim. Palacký II 1968, 420–422.

Toda Husova kritika je bila precej globlja – in temeljna. Ni se upiral le neredu, nepoštenosti in nebrzdanemu posvetnjaštvu pri zbiranju denarja, ki so ga med drugim v treh najpomembnejših praških cerkvah, pri Sv. Vítu, na Vyšehradu in v Týnski cerkvi, metali v velike skrinje za cerkvene darove, temveč je najresneje dvomil v samo podstat razpisovanja odpustkov, v papeški primat in tako v nauk o cerkvi. Sveti oče papež da nima nikakršne pravice do posvetne oblasti in njene obrambe.[45] Takisto nima pravice prodajati odpustke za denar, sploh pa da nima zaresne moči podeljevati kakršne koli odpustke, kajti grehe lahko odpušča – in tako podeli odpustek in posamičnika peze prestopkov razbremeni – samo Vsevišnji, vse drugo pa da je kramarsko grabljenje novcev, ki mu mora pravoverni kristjan nasprotovati, četudi za ceno bridke, celo mučeniške smrti. In slednje je bilo Husovo temeljno stališče, ki ga je zagovarjal do lastnega konca.

Toda najprej je moral svoje poglede dati v obtok in zanje nagovoriti »javno mnenje«. Bil je prepričan, da ima za seboj tako praške meščane, zlasti češke, ki jim je v njihovem jeziku pridigal v Betlehemski kapeli, kot tudi Karlovo univerzo. Zato je svoj protest napravil javen. Na eni strani je, kot je brati v virih,

> Magister Hus na skoraj vsaki svoji pridigi[46] v Betlehemski kapeli nagovarjal ljudi, naj nikar ne dajejo denarja za te odpustke (Scriptorum 1829, 26),

na drugi pa je na univerzi dosegel, da je rektor Marek iz Hradca sklical akademski zbor o perečem vprašanju.

Toda »magistri naši«, profesorji svete teologije na Karlovi univerzi so pred retorično ponavadi precej burnim splošnim akademskim shodom o

45 Hus je bil eden izmed pomembnih zgodnjih evropskih intelektualcev, ki so kritično obravnavali srednjeveško Konstantinovo darovnico. Dozdevno podelitev posvetne moči, »drugega meča«, rimskemu papežu je imel Hus iz teoloških ozirov za skrajno problematično, in sicer iz drugačnih razlogov kot Lorenzo Valla, ki je na podlagi zgodovinske kritike teksta v delu *De falso credita et ementita Constantini donatione declamatio* (1506) z zgodovinsko slovnično analizo samostalnika *satraps* (XII.38–39) ipd. ugotovil, da gre za srednjeveški tekstni ponaredek, ki je znatno mlajši od termina nastanka, kot ga listina zatrjuje (Valla 2009, 60–62).

46 Odlomek takšne Husove pridige na 12. maja, na praznik Gospodovega vnebohoda, v katerem Hus argumentira, zakaj prelati ne morejo storiti čudežev, glasi: »Et hoc patet in bullis papalibus nunc currentibus, ubi datur remissio a pena et a culpa dantibus pecuniam ad bellum Ladislaum regem ad ipsum occidendum et ipsum usque ad generacionem quartam condempnantes, cum fortase non perveniet ad generacionem quartam inu sua genealogia et si deveniat, condempnabunt nondum natos, qui fortasse sunt predestinati. Ecce iustica!« Sedlák ibid., 234, op. 4.

perečem vprašanju želeli razpravljati »sub rosa«. Zato so se sestali najprej sami in ugotovili, da se jih utegne, v kolikor bodo podprli Husovo pozicijo o odpustkih, prijeti epitet Wycleffeovih podpornikov. Če pa bi po takem zasloveli v okcitanski učeni republiki, bi mogli, kot so mislili, visoki šoli v Pragi prej škodovati kot koristiti. Srednjeveška univerza, ki ji pripadajo, da si namreč prizadeva ostati trden steber katoliške pravovernosti in njena posebna čast je, če lahko o sebi zatrdi, da se ni bila nikoli umazala s krivoverstvom (Sedlák ibid., 73). Tudi so ugotovili, da je reč z odpustki, o kateri je tekla razgreta debata, ne le teološki, temveč tudi politični vroč kostanj, kajti zadevala je samega češkega kralja, njegovo dovolitev prodaje in kraljeve politične pretenzije zastran prestola v Reichu. In tako so sklenili, da bodo vseh 45 artiklov Wycleffea o odpustkih ponovno obsodili,[47] in to kljub dejstvu, da sta Wycleffe-Husovim pozicijam vsaj dva pomembna praška teologa iz njihovega tabora, tudi Husova učitelja, do točke preloma celo prijatelja, Stanislav iz Znojma in Štěpán s Pálče, sama izrecno pritrjevala. Poleg tega so se odločili, da na akademskem zboru na vprašanja, ki bi jih javno zastavila Husova stran, ne bodo reagirali.

Akademski zbor, ki je sledil, je bil, milo rečeno, prav živahen. Žgoče vprašanje debate je bilo, ali naj univerza pritrdi papeški buli o križarski vojni proti neapeljskemu kralju Ladislavu. Doktorji teologije so tokrat pustili govoriti dekanu lastne fakultete, ki je proglasil, da ne želijo nasprotovati kraljevim ukazom niti se ne želijo staviti proti papežu in njegovim bulam, ki so jih sprejeli kralj, praški nadškof in kapitelj, papeškega pisanja pa da ne bodo presojali, ker da zato nimajo nikakršnega pooblastila, temveč so pripravljeni kot poslušni sinovi cerkve ubogati in po svojih močeh nasprotovati vsem, ki bi se papeževim bulam upirali. Na to se je odzval Hus in profesorje (magistre) v imenu bakalarjev in študentov pozval, naj iz Biblije in z argumenti razuma odgovorijo na vprašanje: Ali buli pod pretnjo kazni smrtnega greha zavezujeta vsakega študenta, da bi rimskemu škofu pomogel z gmotno imovino, in ali je treba buli pridigati kot člena nauka (dogme)?[48] Profesorji teologije mu niso odgovorili, temveč so se sklicali na proglas, ki ga je v njihovem imenu razglasil dekan teološke fakultete, pretežni del univerze pa jih je v tem podprl.

47 Šlo je že za tretjo obsodbo stališč učenega angleškega teologa na Karlovi univerzi: prvič, 1403., je Wycleffeove premisleke obsodila univerza, vendar le z nemško večino; drugič, leta 1408, pa le češki narod (natio Bohemorum; Karlovo univerzo so od ustanovitve 1348 sestavljali štirje »univerzitetni narodi« – natio Bohemorum, natio Polonorum, natio Bavororum in natio Saxonum).

48 Prim. Hus 1952, 43 (Neděle druhá po Kristovu narození).

Toda Hus se ni dal: tisto, za kar ni bilo iz strahu pred kraljem Václavom IV. ter spričo odločnega nastopa profesorjev teologije soglasja v univerzitetni skupnosti, je lansiral sam. In tudi razglasil. Z na javnih mestih pritrjenimi proglasi je oznanil, da se bo v auli magni Karlove univerze 7. junija 1412 odvijala velika disputacija na temo:

> Ali je po Kristusovem zakonu zvestim kristjanom dovoljeno in ali prispeva k Božji časti, k dobru krščanskih ljudi in kraljestva, da se potrdita papeški buli o povzdignitvi križa [križarski vojni] proti apulijskemu kralju Ladislavu in njegovim zaveznikom?[49]

Za tem je v mestu ob Vltavi izbruhnil pandemonij. Profesorji teologije so si na vso moč prizadevali, da bi Husovo namero preprečili. Zato so poslali dva izmed svojih k praškemu nadškofu Sigismundu Albiku, da bi le-ta z močjo urada nadškofa, ki pa je bil hkrati tudi kancler Karlove univerze, disputacijo preprosto prepovedal. Albik je nato predse poklical Husa, papeški legati pa so le-tega v nadškofovi prisotnosti vprašali, ali se namerava podvreči apostolskim ukazom. Hus jim je odvrnil, da želi *apostolske* ukaze rad izpolnjevati ... Toda ne nujno *apostolikove*. Kajti, ko so si legati pomeli roke, Husov odgovor z veseljem tolmačili v svoj prid in se obrnili k praškemu nadškofu z besedami: »Poglejte, ekscelenca, tale bo odslej poslušal ukaze našega gospoda,« jim je uporni češki profesor, da bi razčistil poimenovalno zmedo, odgovoril z naslednjimi besedami:

> Dobro me razumite, gospodje. Rekel sem, da hočem izpolnjevati apostolske zapovedi in jih v vsem poslušati; toda z apostolskimi imenujem nauke apostolov Kristusovih. In če se bodo ukazi rimskega škofa ujemali z naukom in ukazi apostolov po Kristusovem zakonu, tedaj jih bom rad poslušal. Če pa bom v njih našel kaj, kar nauku apostolov nasprotuje, tedaj ne bom ubogal, pa četudi mi pred očmi mahate z grmado. (Hus II 1904, 103; Contra 8 doctores I.)

– Praški nadškof je želel prihajajočo hudo uro na vsak način odpoditi in je zato pripravljajočo se disputacijo prepovedal.

Teološka fakulteta je nato iz rokava potegnila še zadnjo karto in uporabila moč urada, da bi preprečila disput o pereči temi. Proti Husovi najavi je izdala lastni javni razglas, ki ga je krasil pečat fakultete, naznanjajoči,

49 »Utrum secundum legem Jesu Christi licet et expedit, pro honore Dei et salute populi christiani, et pro commodo regni, bullas papae de erectione cruces contra Ladislaum regem Apuliae et suos complices, Christi fidelibus approbare?« Scriptorum 1829, 15.

da gre tokrat za uradno stališče institucije. Jedro razglasa so bile naslednje besede:

> Brez pridržkov verujemo, kar so verovali naši očetje in kar je stoletja verovalo celotno krščanstvo ter so naši očetje v isti namen uvedli jubilejna leta in mnoge odpustke volili različnim cerkvam, namreč, da lahko papež podeli polno odpustitev vseh grehov. Verujemo tudi, da lahko papež v primeru nuje pokliče na pomoč vernike in od njih zahteva prispevke za obrambo mesta Rima in njegove cerkve, ki je sedež apostolov Petra in Pavla, namestnikov Kristusovih, in da lahko, da bi ukrepal proti in spreobrnil nasprotnike ter uporne sovražnike cerkve in kristjanov, ki so razkolniki in krivoverci, takim, [ki mu pomagajo,] če se kesajo in se izpovedo, podeli popolno odpustitev vseh grehov. (Sedlák ibid., 237.)

Hartmann Schedel, Konstanca, v: *Liber chronicarum*, 1493.

Christoph Murer, Jan Hus, v: *Icones sive imagines virorum literis illustrium*, 1587.

Christoph Murer, Hieronim Praški, v: *Icones sive imagines virorum literis illustrium*, 1587.

Husova domača ustanova je še zagrozila s kaznijo vsakemu bakalarju teologije – ognjeviti teolog je bil tedaj *baccalaureus formatus* svete vede –, ki bi si drznil oblikovati determinacijo o odpustkovnih bulah papeža Janeza, o njih disputirati ali celo izrekati lastno sodbo.

Hus se je za papirnega tigra teološke fakultete menil ravno toliko, kolikor resno je jemal ukaz nadškofa Sigismunda Albika – nič. Na prepoved disputacije, ki je letela nanj osebno, je odgovoril posmehljivo, da naj na teološki fakulteti kar pripravijo univerzitetni zapor zanj in da fakulteta še prepovedi ni znala spisati, kot je treba, kajti prepovedala da je javno razpravo proti buli, ki jo je praški nadškof že itak sam omejil v posameznih točkah. In tako se je napovedana Husova disputacija v veliki avli Karlove univerze 7. junija 1412 zgodila (Hus II 1904, 202–242).

Hus je po determinaciji najprej navedel deset mogočih razlogov, ki bi utegnili govoriti v prid Janezovi buli, nato pa je polemično pretresel vsakega od njih. Svojo argumentacijo je razdelil na tri dele. V prvem je predstavil osem Wycleffeovih argumentov proti možnosti odpuščanja grehov z odpustkom. V drugem delu je z argumenti iz Biblije in svetih očetov dokazoval, da papeževa dajalnost ne vključuje direktne akcije s hladnim orožjem, tj. da se papež z nasprotniki ne bi smel lasati na bojnem polju (Hus II 1904, 208, 219), temveč bi moral zanje – moliti. V tretjem delu je praški profesor kritiziral sam tekst bule. Glavna polemika proti odpustkom je bila zaobsežena v slednjem delu, ko je Hus izrekel lastno teološko pozicijo in pri tem pokazal tudi precej izvirnosti ter odmikov od teologije M. Johna Wycleffea Angleškega (Loserth 1884, 140–144). Hus je menil, da papež ne more podeljevati odpustkov, ker ne poseduje moči razodetja, in tako tudi ne gotovosti, ali isti prestopek taistemu grešniku, katerega odvezuje sam, odpušča tudi Vsemogočni (Hus II 1904, 223). Sveti oče da tudi ne ve, ali je grešnik predestiniran. Apostolik da s podeljevanjem odpustka tudi izničuje moč kesanja, kajti ne more biti prepričan, da se dotični grešnik za svoje početje tudi zares kesa. Hus je zaključil takole: »Zato sem iskal in še vedno iščem, da bi našel, ali je kdo od svetnikov dajal odpustke, pa še nisem ničesar našel« in da »nasprotovati tej buli pritiče zavoljo odrešitve duše« (Sedlák ibid., 238). In tudi, da »ni prav dajati denarja papežu za prelivanje krščanske krvi« (Scriptorum 1829, 16).

Za Husom je besedo poprijel humanist M. Hieronim Praški, ki ga je kasneje pred koncilom v Konstanci doletela podobna usoda kot M. Jana Husa, grmada. M. Hieronim je slovel kot mojster latinske elokvence in je na disputaciji zbrane tako razvnel, da bi najraje takoj odšli kar v mestno hišo

in tam dosegli prepoved prodaje odpustkov (Scriptorum 1829, 16). Šele rektorju univerze M. Marku iz Hradca se je nato s primerno prisebnostjo posrečilo, da je ognjevite študente in M. Hieronima pregovoril, da niso uresničili svojih namenov. Praški nadškof je videl, da se pripravlja povodenj, kajti s Husovimi pridigami v Betlehemski kapeli in z delovanjem M. Hieronima Praškega se je sprva akademski disput o moči ključev preselil na praške ulice in trge. Zato je na svetovitski sinodi duhovništvu Praške nadškofije prepovedal govoriti in delovati proti papeški buli, ukazal pa je tudi, da morajo pridigarji odpustke svojim ovčicam priporočati. Hus se je na ukrep svojega ordinarija odzval s cirkularnim pismom, ki se začenja z besedami *Pax Christi* in je bilo namenjeno duhovništvu njegove dieceze. V njem je avtor navedel dvanajst nedoslednosti (duodecim inconvenientia), ki naj bi dičile papeško bulo in jih je Hus zapisal kot miselni destilat disputacije, ki se je odvila 7. junija. Zapisal je tudi, da bi bilo bolje kot delati reklamo za bulo in pridigati odpustke, vernikom svetovati, naj se nikar ne pustijo okrasti in simonistično odirati pri spovedi (Sedlák ibid., 239).

Husov disput je že v naslednjih dneh, podobno kot dobro stoletje kasneje Luthrov, dosegel ljudsko kulturo, in tako dokončno zapustil akademska tla. Po Pragi so začeli zlagati sramotilne verzifikacije[50] proti buli in papeškim legatom, Štěpán s Pálče pa je v svojem traktatu *De Ecclesia* zapisal, da so bili prepisi bule, ki so bili pribiti po cerkvah, in skrinjice za miloščino, kamor se je dajalo denar od prodaje odpustkov, ponečedeni s smolo in iztrebki, magistri naši, profesorji bogoslovja so postali tarča najhujšega posmeha, neznani avtor pa je vse, ki so imeli kakorkoli opravka z mešetarjenjem z odpustki papeža Janeza, počastil z ne ravno izbranimi epiteti – da so asmodeisti, belialisti, mamonisti, tj. služabniki demonov Asmodeja in Beliala, Zlodeja, ter sužnji mamona (Sedlák ibid., 239–240, op. 3).

Pomenljiv izraz razvnetih strasti tistega praškega poletja je bil tudi prav karnevalski sprevod po Pragi, ki ga je zorganiziral eden od prijateljev in spremstva (familiaris) kralja Václava, plemič Vok Voksa z Valdštejna. Ta je s pomočjo neutrudnega, toda tu in tam prav vetrnjaškega M. Hieronima Praškega ter drugih magistrov artistične fakultete spravil skupaj za tisti čas in snov kaj nenavadno, toda, po njihovem mnenju, ne neprikladno povorko, katere namene je bil odkrito sramotilen – za svetega očeta Janeza.

50 Legát přijel do Prahy
zbudil kanovníky,
byť k němu přistúpily,
krále a obcí lúpily,
po vší české zemi. (Nejedlý 1907, 423.)

Na okrašen voz so namreč posadili kot prostitutko oblečenega študenta in mu okoli vratu ter čez prsi obesili listino, ki je bila videti kot papeška bula. Nato so se pred oje vpregli študenti, oblečeni kot dvorni norci, in drugi našemljenci ter mladeniča peljali najprej k nadškofijski palači na Mali strani, nato čez Karlov most, po celotnem Starem mestu in nazadnje pred kraljevsko palačo na Přikopih. Pri tem so uganjali vsakovrstne norčije in kazali vse mogoče ne prav spodobne gibe ter geste, vsa stvar pa se je zaključila pred prangarjem na Přikopih, kjer so »papeške bule« zmetali na grmado in jih sežgali; slednje naj bi bila parodija na sežig Wycleffeovih del, ki ga je praški nadškof iniciral leta 1410.[51]

Ne pa tudi končala: trije mladeniči, obrtniški pomočniki Martin, Jan in Stašek, so med nedeljsko Božjo službo 10. julija 1412 javno protestirali proti pridigarjem, ki so po praških cerkvah razglašali odpustke papeža Janeza. Ker so v katedrali sv. Víta, pri sv. Jakobu in v Týnski cerkvi kričali, da so odpustki laž in zla reč, ter s tem neposredno nasprotovali intencam kralja Václava IV., jih je dala mestna oblast Starega mesta praškega zapreti na rotovž. Nič ni pomagalo, da je za njihovo glavo prosil M. Hus na čelu univerzitetnih profesorjev in velike množice študentov Karlove univerze. Mladeniče so pokončali, M. Jan z Jičína pa je dal v belo platno zavita trupla umorjenih prenesti v Betlehemsko kapelo. Pri tem je s polno močjo zapel responzorij *Isti sunt sancti*, naslednji dan pa so mladeniče pokopali in zanje darovali Božjo službo. Toda ne zadušnice, temveč slavnostno mašo. – Husova »stvar« je v svoj imaginarij s krvjo vgravirala prve mučenike.

Po orkanu

Artikuli, ki so privedli do Husove obsodbe v Konstanci, niso niti korekten niti celovit odraz Husove teologije, kajti bili so pripravljeni z namenom, ki ni nujno predpostavljal tekstne doslednosti. Takisto obseg artikulov v Konstanci ne zajema niti vsega Husovega spisja v latinskem jeziku, temveč le ono, ki so ga Husovi tožniki šteli kot posebej pohujšljivo in tako škodljivo za pobožna ušesa, za sporno, napačno ali krivoversko, češko pisana besedila pa se v artikulih niso znašla.

Toda v zrcalu tedanje sistematične teologije se Hus kaže v naslednji luči: povsem na strani sočasne katoliške pravovernosti ga je najti pri nauku

51 Palacký III 1968, 86–87; prim. Palacký III 1968, 69–72, in Šmahel 2 1996, 239–242. Odziv na omenjeni sežig je bila tudi naslednja popevka:
Zajic biskup abeceda
spálil knihy a nevěda,
co jest v nich napsáno. (Nejedlý 1907, 419.)

o Bogu, Kristusu, slednjega utelešenju, Devici Mariji in odrešenjskem opravilu; enako tudi ob vprašanju opravičenja človeka po milosti Božji, ob maši, eshatologiji in zakramentih. Edini topogledni odmik je nauk o evharistiji, kjer je Hus menil enako kot Wycleffe in zagovarjal *remanenco*. O *zakramentu kesanja* je učil, da duhovnik odpuščanje grehov le razglasi, ne opravi pa same odpustitve. O *dobrih delih* je podobno kot Wycleffe menil, da človek v stanju težkega greha greši brez izjeme in so tako vse njegove storitve grešne. Ravnotako je dvomil, da bi bila podelitev hostije veljavna, v kolikor duhovnik, ki jo podaja, ni predestiniran ali ne izpričuje dobrega moralnega življenja.

Povsem na strani cerkvene opozicije pa je bil pri nauku o *cerkvi in njeni ureditvi* (Sedlák 1996, 374). Problem, ki so ga v Husovem topoglednem pisanju razvidevali tedanji teologi, ni bil v mišljenju cerkve kot občestva predestiniranih, temveč v tem, da je češki teolog sveto cerkev definiral *izključno* kot zbor predestiniranih in hotel na tem temelju izpeljati tudi načela in strukturo njenega vodstva. S tem pa so bili zanikani vidna bojujoča se cerkev, njen poglavar papež in zbor kardinalov ter njihova avtoriteta. – Razkol med Husom in sočasno cerkvijo je bil na tej točki najmočnejši in, kot se je pokazalo v Konstanci, nerešljiv po mirni, nenasilni poti.

Miselno Husov nauk o cerkvi v letih po njegovi smrti ni doživel posebnega odmeva. Zato pa je toliko močneje učinkoval *praktično*, kajti zanikanje božanskega izvora papeškega primata in učiteljske avtoritete rimske cerkve je postalo eden od glavnih idejnih opornih stebrov husitskega gibanja: Sveto pismo naj bo edini temelj vere, Božji zakon pa naj usmerja vse, kar se počne javno in/ali zasebno. Pri slednjem Hus ni povsem prezrl tradicije, in tudi husiti ne, kajti za avtoriteto so jim veljali zgodnji cerkveni zbori in pomembni cerkveni očetje, zlasti prednikejski, toda tudi mlajši teologi, v kolikor so le-ti svoja besedila utemeljevali z Biblijo. Složno pa so Hus in husiti zavračali formalni temelj vere, kot ga je razumela rimska cerkev – cerkveno avtoriteto, proti kateri je praško husitstvo stavilo miselno potenco *univerze*, taboriti pa *razuma* (Sedlák 1996, 374–375).

Tako so jeseni 1419 nastali *Praški artikuli* (*Čtyři pražské články*), ki pomenijo prvo veroizpoved češke reformacije, program razvijajočega se husitskega gibanja, toda tudi prvi dokument javne reformirane konfesionalnosti v Reichu (Říčan 1951, 37–52):

1) *Prvič: krščanski duhovniki naj Božjo besedo po Kraljestvu Češkem oznanjujejo in pridigajo brez vseh ovir, kot to naš Odrešenik ukazuje.*

2) *Drugič: častiti zakrament telesa in krvi Božje pod obema podobama, kruhom in vinom, naj se vsem vernim kristjanom, ki jim smrtni greh tega ne brani, podaja brez vseh ovir, na način in po ukazu Odrešenika.*

3) *Tretjič: številni duhovniki in menihi s posvetno pravico vladajo nad velikim gmotnim imetjem, in to v nasprotju z ukazom Kristusovim, v škodo duhovniškega stanu in še v večjo škodo posvetnih gospodov plemičev; takšnim duhovnikom je treba to gospodovanje odvzeti, ga ustaviti, da bi lahko nato Čehi živeli vzorno in bili napeljevani k stanu Kristusovemu in apostolov.*

4) *Četrtič: vse smrtne grehe, še posebej vidne, in druge nerednosti, ki so zakonu Božjemu nasprotne, morajo razumno vsi, ki so poklicani k za to primernemu položaju, v vsakem stanu ustavljati in zatirati, da bi se odpravile hudobne in napačne govorice o tej deželi in da bi se splošno dobro godilo kraljestvu in jeziku češkemu.*

Od tod naprej se razteza zgodovina husitskih vojn, toda za njimi tudi nikoli enostavno in prej kot ne konfliktno rojevanje prvega velikega geografskega prostora svojevrstne verske svobode, ki je na večer češke renesanse 16. stoletja, zlasti pa po *Majestátnem pismu* Rudolfa II. živel tako, da je v deželah krone sv. Václava vsakdo mogel izpovedovati svoje versko prepričanje bolj ali manj brez zadržkov.[52] Toda tudi to se je imelo radikalno spremeniti. Ferdinand II. je bil namreč vladar drugačnega kova kot Rudolf II. In druge dobe. Predvsem pa čisto drugačne mentalitete.

52 Reformirano češko plemstvo je menilo, da je posledica *Majestatnega pisma*, da naj bi imel po 1609. vsak prebivalec čeških dežel polno svobodo verovanja – in da je dolžan vsakdo, ki se poteza za krono sv. Václava, te (nikoli zares povsem potrjene) privilegije brezpogojno spoštovati. To je pomenilo predstavo, da je lahko katerikoli plemič, svobodnjak ali podanik v čeških deželah izpovedoval katerokoli veroizpoved. In to ne le na kraljevi zemlji, temveč tudi na posestvih nadškofa ali samostanov. Niso pa imeli vsi vseh in enakih pravic v zvezi s postavljanjem cerkva. Nekatoličani so si namreč smeli postavljali svoja svetišča zgolj na kraljevi posesti, ne pa na zemlji, ki je pripadala rimski cerkvi. In tako je nastalo ključno vprašanje: ali so posesti rimske cerkve, če je češki kralj katoličan, kraljeva zemlja. Povod za stanovsko vstajo proti Habsburžanom je bilo namreč porušenje dveh evangeličanskih cerkva v dveh mestecih na severu Češke. Leta 1617 je namreč praški nadškof Jan Lohel(ius) podrl evangeličansko cerkev v rudarskem mestu Hrob, ki je bilo posest Praške nadškofije, isto pa se je zgodilo tudi v Broumovu. Čeprav je šlo zgolj za 4,2 % zemlje v svetováclavskih deželah, so stanovi presodili, da je tako rušenje nekatoliških cerkva dovolj težak napad na njihove verske pravice iz *Majestatnega pisma*, da lahko opraviči njihov upor proti Habsburžanu, ki je sedel na prestolu sv. Václava. Pekař 1990, 141–143; prim Grdina 2020, 34, 78–80.

Češki bratje kot obstranci: med zavezo husitskega preloma z Rimom in izzivom nemške reformacije

Bitka pri Lipanih, jihlavski kompaktati in njihove posledice

Tridesetega maja 1434 sta si kak kilometer južno od vasice Lipany na srednjem Češkem stali naproti dve vojski. Prvo so sestavljali oddelki utrakvistično-katoliškega zavezništva, ki mu je poveljeval Diviš Bořek z Miletínka. Med soldati pod njegovim vodstvom so bili vojščaki zmerne husitske strani, Pražani, husitsko plemstvo, vojaški oddelki iz Plzna, Karlštejna in Mělníka ter drugi (Šmahel 3 1996, 274–293). Na nasprotni strani bojnega polja pa se je znašla armada radikalne husitske strani – taboriti in sirotki.[1] Te bojevite zagovornike keliha sta vodila ognjevita duhovnika, ki sta bila enako kot z argumenti v dialogih o Gospodu spretna v sukanju meča: sirotkom je poveljeval Prokop Malý (Prokůpek), taboritom pa njegov proslavljeni tovariš Prokop Veliki (tudi Prokop Holý, Procopius Rasus).

Tako taboriti kot sirotki so po smrti znamenitega in tudi zloglasnega husitskega generala Jana Žižke sejali strah in trepet med katoliškimi vojskami Reicha (prim. Šmahel 3 1996, 210–247), ki so želele uporne Čehe z vojaško silo pripraviti do vnovične pokornosti evangeliju, kot ga je takrat skozi svojo glavo papeža in zbor kardinalov oznanjala Rimska cerkev. Sirotki npr. leta 1428 preko Moravske vpadejo na severno Ogrsko (danes Slovaška), leta 1429 skupaj s taboriti plenijo po obeh Lužicah, leto zatem se bojujejo na

1 Lat. *orphani*, *sirotčí bratrstvo* oz. vzhodnočeška husitska zveza. Šlo je za radikalno združenje husitskih mest in plemstva, ki je nastalo na pobudo Jana Žižke; po njegovi smrti 11. oktobra 1424 so se člani zveze začeli (samopo)imenovati sirotki ali osirotelci (glej Čornej 2019, 489–582)

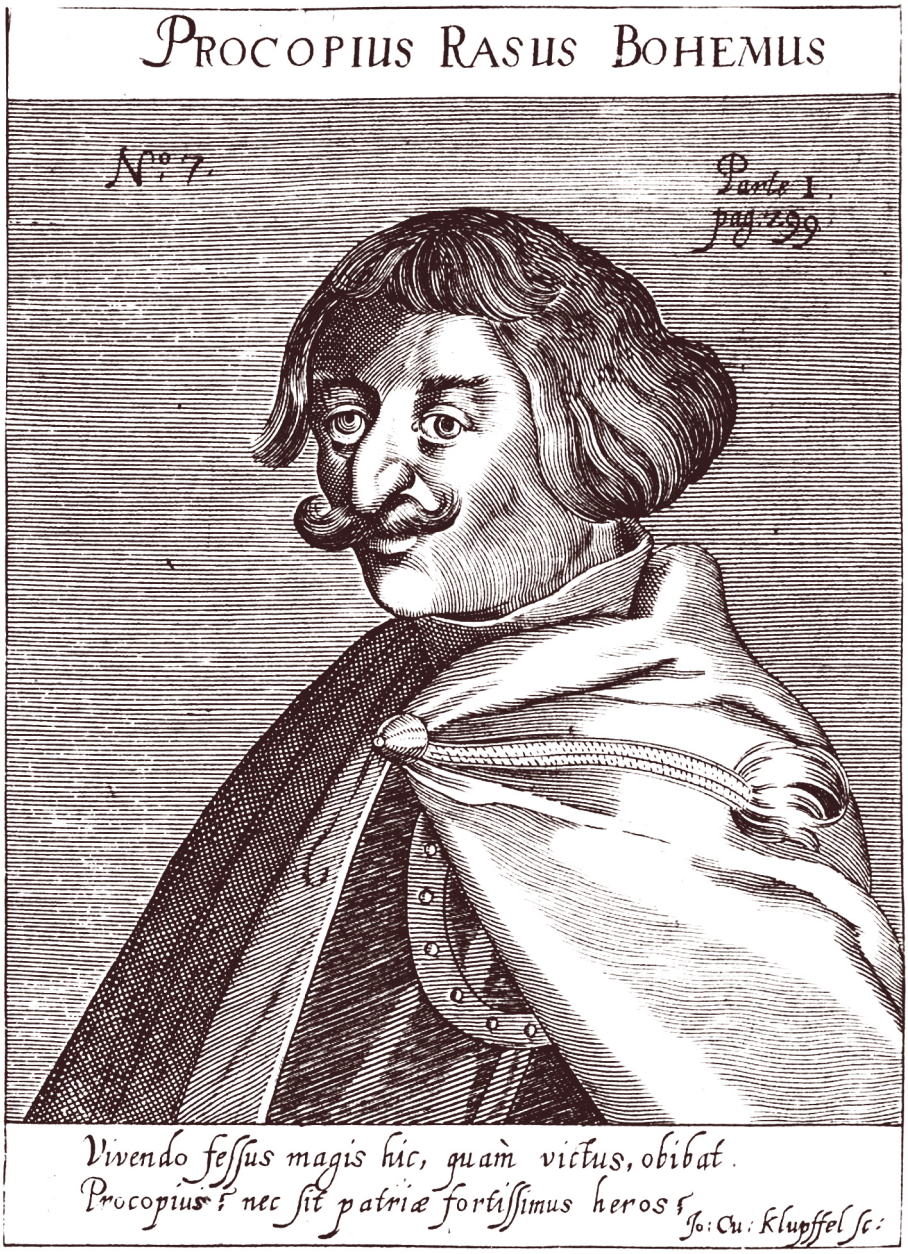

Johann Conrad Klüpfel, Prokop Holý [Procopius Rasus Bohemus], v: Zacharias Theobaldus, *Hussiten-Krieg: Darinnen begriffen das Leben, die Lehr, der Todt M. Johannis Hussi*, 1621.

Ogrskem,[2] 1432. skupaj s taboriti izpeljejo vojno kampanjo v Brandenburg ter vpad v Šlezijo, leta 1433 pa napadejo Poljsko. Taboriti po drugi strani zaslovijo zlasti z bitko 14. avgusta 1431 pri Domažlicah, ko husitska zveza pod poveljstvom Prokopa Velikega dobesedno pomendra vojsko četrte križarske odprave proti Čehom, ki jo v dežele sv. Václava privede papeški legat, kardinal Guiliano Cesarini. Slednje je tako plemstvo srednje Evrope, zlasti pa poglavitne diplomatske stratege Rimske cerkve dodobra utrdilo v misli, da se je treba poskusiti z upornimi Čehi »naravnati« po (zaenkrat) mirni poti – za pogajalsko mizo.

Ali, kot se je o postopu, kako trdoglave »bojevnike Božje in Njegove besede« po ovinku znova prikleniti v naročje matere cerkve, izrazil kaplan papeža Evgena IV., ugledni cerkveni pravnik Juan de Palomar, ki je skupaj s hrvaškim dominikancem in tajnikom koncila, škofom Ivanom Stojkovićem iz Dubrovnika (Iohannes de Ragusio), ki je sodil med najpomembnejše katoliške teologe svojega časa, odprl Baselski koncil (1431–1445):[3]

> [S] Čehi je treba ravnati lepo, kot s konjem ali z mezgom, ko se ga kroti in je še brez uzd, kajti šele za tem, ko se ga obrzda, se ga more privezati k jaslim. Prav tako se bo zgodilo Čehom, ki sedaj nočejo v ovčjo stajo, in to takoj, ko sprejmejo enotnost [z Rimsko cerkvijo]. (Tomek IV 1879, 603.)

Toda konec maja 1434 sta si na Češkem stali nasproti dve češki vojski, politični predstavniki ene od njiju so bili naklonjeni pogajanju z Rimom, taboritska stran pa je slednje videla kot nedopustno zastranitev dostojanstva in brambe Evangelija. Tako so nekaj po četrti uri popoldne na dan bitke poveljniki sirotkov in taboritov pogajanja z umirjeno husitsko stranjo končali z izjavo, da bodo »zapele pesti« in da naj se resnica razodene kot posledica spoprijema na bojnem polju. Takoj nato so tudi odprli topniški ogenj, kar sicer zaradi znatne oddaljenosti nasprotnikovega vojnega tabora slednjim ni škodilo, sta pa topovski[4] grom in dim, ki mu je sledil, psihološko

2 O husitskem vpadu na posesti kraljice Barbare Celjske, najbogatejše dame Ogrske v njenem času, glej Dvořáková 2019, 165–168

3 Baselski koncil šteje za 17. splošni cerkveni zbor. Poleg naravnave s husitsko stranjo je bil pomemben predvsem zaradi uveljavitve konciliarizma; zbrani cerkveni očetje so namreč izglasovali primat koncila nad papežem. Koncil je sklical papež Martin V., vendar je pred začetkom koncilskega delovanja umrl. Ponovno ga je sklical papež Evgen IV. Koncil je zasedal najprej v Baselu (1431–1437), nato v Ferrari (1437–1439), za tem v Firencah (1439–1442) in nazadnje v Rimu (1443).

4 Umestno je poudariti, da so bile husitske vojne, katerih velika sklepna epizoda je prav bitka pri Lipanih, v taktičnem smislu ključno zaznamovane z dvema izumoma

Eberhard Windeck, Hans von Polenz v bitki s husiti pri Chrastavi (11. november 1429), v: *Das Buch von Kaiser Sigismund,* 1440–1450.

učinkovala na vojščake Pražanov, ki so postali nemirni. Zato so poveljniki na husitsko-katoliški strani seznanili vojsko z vnaprej pripravljenim bojnim planom, razjezdili, da bi pomirili pehoto, in sicer tako, da so pešakom zagotovili, da bodo v primeru poraza sami nastavili glavo na tnalo in dali posestvo v plen. Nato so pokleknili v molitev, pri bojevanju pa jim je pomogel tudi spomladanski dež, ki je spral prah in udušil dim po topovskem streljanju s taborsko-sirotje strani. Tako je husitsko-katoliška stran lažje izvedla, kar je nameravala: slepilni manever lažnega bega z bojišča. Pri tem so izvedli usklajen umik vozov, kar je bila, kot se zdi, takšna taktična noviteta, ki je povsem zmedla v husitskih vojnah prekaljene hetmane na taboritski strani.

Domnevali so, da nasprotnik beži in da je nastopil trenutek, ko se je treba z vsemi silami pognati za sovražnikom. Zato so dali ukaz, da se odpre lastni četverokotnik iz husitskih bojnih voz, slednje pa je bila ključna operativna napaka. Kajti takoj, ko so taboriti zapustili obroč voz, je nanje oprlo ogenj lahko topništvo husitsko-katoliške strani, za tem pa je proti bojevnikom, ki so bili izven območja varnosti (vozovi s strelci), nastopila še pehota in za njo konjenica. Taboritom in sirotkom tudi ni pomoglo, da jo je v največjem žaru bitke z bojišča popihal preračunljivi glavni hetman sirotkov Jan Čapek ze Sán. Tako se je zgodilo nepričakovano: poraz.

Posamezni plemiči s sirotje strani so se nato izmuznili v bližnja mesta, nekateri (Peter Payne, Václav Koranda) so se predali svojim znancem v nasprotnem taboru, s katerimi so se do nedavna bojevali z ramo ob rami v skupni vojski, slabo pa so jo odnesli vsi tisti, ki so padli v roke oddelkom plzenskega deželnega miru: živo glavo so obdržali samo kmetje iz zaledne oskrbe, drugi – duhovniki ali ne – pa so bili pobiti na mestu ali pa sežgani v gorečih senikih (Šmahel 3 1996, 295). Z mečem v roki sta umrla tudi oba Prokopa, kar za odločne zagovornike Evangelija v Evropi 15. in 16. stoletja ni bila tako neobičajno, zlasti ob misli na hud konec Ulricha Zwinglija, ki konča z razbito glavo v drugi kapellski bitki 11. oktobra 1531.

Poraz koalicije taboritov in sirotkov pri Lipanih je prinesel s seboj tudi upad njihove moči na Slovaškem, od koder se hetmani sirotkov s svojimi vojskami po nekajletni prisotnosti in vojaškem delovanju husitov umaknejo do srede 1435 (Šmahel 3 1996, 299–300). Z izničenjem odločilne vojaške in politične moči radikalnega krila češke reformacije so bili tako dani pogoji

na področju vojne spretnosti. Prvi je bila množična načrtna uporaba husitskega bojnega vozu v formaciji (mobilne) trdnjave oz. četverokotnika, ki more veljati za nekakšno predhodnico mobilnega oklepnega bojevanja, druga pa je bila obsežna uporaba ognjenega strelnega orožja – prvih pušk in topov (husitská pišťala, dělo).

za uveljavitev deželnega miru, za končanje verske in državljanjske vojne v Češkem kraljestvu ter Reichu in tako za ponovno vzpostavitev delujočega deželnega prava in uprave v deželah sv. Václava. Po drugi strani pa tudi za naravnavo s katoliško stranjo, za kar sta si prizadevala zlasti diplomatska kohorta koncila v Baselu ter cesar Sigismund Luksemburški.

Pomiritev z upornimi Čehi se je zdela izrazito pomembna tudi svetemu očetu. Kajti prav »češka zadeva« naj bi menda papeža Evgena IV. pripravila do tega, da je sploh sklical Baselski koncil (1433), nato 11. marca 1436 izdal bulo, s katero je potrdil dogovor med Čehi in ostalim krščanstvom, ter 18. septembra istega leta zavoljo dokončne potrditve naravnave s strani češke delegacije trideset dni celo počakal z razpustitvijo koncila v Baselu in z njegovim prenosom v italijansko Ferraro (Palacký III 1968, 612; Palacký VI 1968, 560, op. 241).

Po pogajanjih na husitski strani (brnski sestanek; mesta z radikalno in zmerno usmeritvijo; husitski teologi zmerne in taboritske smeri …) je prišlo v četrtek, 5. julija 1436, v Jihlavi do slavnostne razglasitve kompaktatov, ki velja za vrhunec celotnega husitskega obdobja (Šmahel 3 1996, 312). Na razglasitvi so bili poleg cesarja Sigismunda prisotni legati baselskega koncila ter vsi poglavitni češki politični in cerkveni dostojanstveniki – deželni upravitelj Aleš Vřešťovský in predstavnik husitskih stanov Jan Velvar, husitsko duhovščino pa so zastopali Jan Rokycana in njemu podrejena škofa. V sprevodu so pred cesarja prinesli njegove vladarske insignije – jabolko Reicha, žezlo in meč, med pomembneži iz cesarstva je bil tudi (tedaj še) grof Ulrik II. Celjski, Čehi pa so se z listino zavezali ohraniti enotnost z Rimsko cerkvijo in mir z ostalim krščanskim svetom. Husitski duhovniki so podali prisego poslušnosti katoliškemu škofu Filibertu, husitski nadškof Rokycana pa je slovesnost zaključil z branjem listine, ki je bila izpogajana s katoliško stranjo in je obsegala navodila za uveljavitev ter ohranitev kampaktatov. Nato je škof Filibert zapel *Te Deum laudamus* in katolike v sprevodu odvedel na bogoslužje v župnijsko cerkev.

Se pa je janusovska narava podpisanega verskega miru pomenljivo pokazala že naslednji dan, ko je bilo češkim husitom prvič uradno dovoljeno prisostvovati na katoliškem obredju. Kajti ko je nadškof Rokycana služil tiho mašo na enem od stranskih oltarjev in začel laikom podajati obhajilo pod obema podobama (tudi iz keliha), je legat Palomar takoj zaklical, da v katoliški cerkvi Rokycana do tega nima pravice. Intervencija pretkanega katalonskega cerkvenega diplomata je povzročila takojšnjo odločno reakcijo Čehov pri cesarju, le-temu pa je po komaj osmih dneh uspelo pomiriti

Neznani avtor (pripisano Antoniu di Pucciu Pisanu), *Sigismund Luksemburški*, olje na platnu, 1430.

duhove in obdržati tedaj še precej krhko versko naravnavo pri življenju. Manever se mu je v veliki meri posrečil tudi zaradi spretne politične trgovine, v kateri je posloval z na moč prepričljivo »trd(n)o valuto« – s podelitvami. Srednjemu in visokemu husitskemu plemstvu ter mestom – oboji so bili, kot se zdi, edini trajni zmagovalec husitskih vojn, kajti v ozadju dozdevnega boja za »besedo Božjo« so se povsem neženirano in brezskrupulozno potezali predvsem za okrepitev političnih pravic v deželni strukturi oblasti ter za povečanje lastnih posestev[5] – je namreč za pridobitve, priposestvovane za časa husitskih vojn, izdajal privilegij za privilegijem, jim tako »mazal med okoli ust«, njihovo pozornost odvedel od vprašanj verske reforme, ki so bila tako vzrok (Hus) kot povod (prva praška defenestracija, 1419) husitskih vojn, in jih tako znova začlenil v ponovno vojaško, (u)pravno in tudi versko enotnost Reicha. Predvsem pa si je v Češkem kraljestvu kupil mir in krono, kajti njegovo sprejetje za češkega kralja, česar si je želel že desetletja, mu je bilo tokrat na dosegu roke.

Ob ne tako malenkostnem zapletu. Predstavniki Prage in Kutne gore so ugotovili, da je cesar »pozabil« pripeljati kraljevske dragulje in kronski arhiv. Zato je bil deželni zbor prekinjen do 10. avgusta, ko so bile kronske dragocenosti in listine tam, kjer je bilo treba, pristnost tako prvih kot drugih pa so posebej potrdili zastopniki čeških stanov, ki so se vrnili v Jihlavo. Tako je bil Sigismund Luksemburški 14. avgusta 1436 pripoznan za češkega kralja, deželni upravitelj in njegov svet sta odstopila, husitsko plemstvo in mesta so prisegli zvestobo novemu kralju.

Pomenljiv znak nastopajoče nove dobe je bil tudi način, kako so to storili: delegati Prage in drugih dvaindvajsetih čeških mest namreč niso padli pred kraljem na kolena, kot je narekovala dotedanja tradicija, temveč so svoj del prisege potrdili zgolj s podano roko. Čas, ki je prihajal, je namreč bolj kakor na dih jemajoče ceremonije stavil na pisane listine, na privilegije, s katerimi je Sigismund kapituliral pred večino stanovskih zahtev (Šmahel 3 1996, 313).

5 Socialna in družbena restrukturacija kot posledica prisilne spremembe lastništva imetja je bila v času husitske revolucije tolikšna, da jo je mogoče v evropski zgodovini primerjati kvečjemu še z razlastitvijo saških plemičev pod Viljemom Osvajalcem, s strukturno razgradnjo zgodovinskega češkega naroda v obdobju po letu 1620 (preko konfiskacij plemiških posestev; Šmahel 4 1996, 54), z ekonomskim pogromom, ki je srednjeevropske Jude doletel v »stoletju skrajnosti«, in z uničenjem zgodovinskega meščanstva v državah pod »železno zaveso«, kjer so nove elite po letu 1945 z »nacionalizacijo« plenile imetje svojih dozdevnih nasprotnikov.

Ostali pa sta nerazrešeni žgoči zadregi: koliko v listine zapisanega se utegne uresničiti, v cerkvenih rečeh pa je z naravnavo s katoliško stranjo nastopilo obdobje nestalnega verskega miru, ki ga je vsaj del husitske strani razumel kot izdajo »čiste besede Božje«, katoliška stran pa kot zgolj taktično koncesijo pred primernim »prevratom situacije«, ko bo mogoče upornim Čehom odvzeti vse verske koncesije in jih z milo ali silo spraviti nazaj v naročje matere Cerkve. Tako so se namreč o reči deklarativno izrekali poglavitni izvrševalci rekatolizacije v čeških deželah, ko češkim stanovom z bitko na Beli gori pri Pragi (1620) na začetku tridesetletne vojne spodleti ubraniti tako stanovske kot z njimi povezane verske privilegije čeških dežel (prim. Vinkler 2006, 45–53) in ko zmagovita katoliška stran poravnava račune za ves čas od husitske revolucije do Bele gore (Lohelius).

Zastran verske refromacije je bil izplen po desetletju in več mestoma skrajno srditih husitskih vojn sredi Evrope precej skromen. Husitskim Čehom so bile s kompaktati, ki so dopuščali komaj kaj več kot obhajilo pod obema podobama, pripoznane pravice, ki so bile le bleda senca programa iz *Štirih praških artikulov*. Le-ti so bili uradno versko-politično stališče čeških stanov že v pogajanjih s cesarjem Sigismundom pred bitko na Vítkovu (Žižkovu) 14. julija 1420 in so bili nato v nekoliko spremenjeni tekstni podobi ponovno potrjeni na čáslavskem deželnem zboru 7. junija 1421, kjer so postali deželni zakon.

Zgoraj zapisano je pomenilo, da sta mogla biti po podpisu jihlavskih kompaktatov praktično uresničena le deklarativni prvi (»Beseda Božja naj bo s strani krščanskih duhovnikov po Češkem kraljstvu pridigana in oznanjana svobodno ter brez ovir …«) in drugi (»Visoki zakrament telesa in krvi Božje naj se po napotilu in ukazu Odrešenika pod obema podobama kruha in vina prosto podaja vsem vernim kristjanom, ki jim sprejetja zakramenta ne preprečuje smrtni greh.«) artikel (Čtyři vyznání 1951, 39–46), ki je uradno vzpostavil liturgično distinkcijo med Rimsko in Utrakvistično cerkvijo – obhajanje pod obema podobama in njegov likovni emblem, *kelih*.

Tretji in četrti artikel, ki govorita o občutljivem področju stika – in torej, kot se je v srednjem veku v Reichu ne tako redko tudi pokazalo (investiturni boji), potencialnega konflikta (!) – med posvetno in cerkveno oblastjo, omogočata, kot se zdi, celo napeljujeta na subordinacijo cerkvene uprave posvetni oblasti in omenjata odvzemanje upravljanja nad posvetnim premoženjem za tiste duhovnike in menihe Rimske cerkve, ki živijo neredno (tretji artikel; Čtyři vyznání 1951, 47–49), in celo kaznovanje vseh tistih, ki so kakorkoli omadeževani s smrtnim grehom (četrti artikel; Čtyři vyznání

1951, 50–52), pa ne. Praktično udejanjanje obeh slednjih artikulov bi namreč pomenilo neposredni politični (in, morda, vojaški) poseg dominantnih čeških stanov v notranjo strukturo Rimske cerkve v Češkem kraljestvu, kar pa je bilo s sankcioniranjem *statusa quo*[6] izključeno oz. so se zmerni husiti, ki so bili po vojaškem porazu taboritov in sirotkov pri Lipanih poglavitni politični zastopniki reformiranih stanov v Češkem kraljestvu, možnosti takega vplivanja s pristopom h kompaktatom odrekli.

Verska reforma, ki se je začela leta 1412 z odločnim nastopom M. Jana Husa zoper odpustke (proti)papeža Janeza XXIII., se nadaljevala s koncilom v Konstanci in smrtjo Husa ter Hieronima Praškega na grmadi in nato s husitskimi vojnami, je tako z jihlavskimi kompaktati zapečatila gmotno precej osiromašeno Rimsko cerkev na Češkem, skromno uveljavljeno Utrakvistično cerkev, prazno deželno blagajno in vojne dobičkarje, na koncu pa okrepitev moči stanov napram vladarju, *stanovsko monarhijo* (Šmahel 4 1996, 54–95), toda tudi prvi evropski prostor verske svobode: druga ob drugi sta bili namreč primorani bivati dve cerkvi, Rimska in Utrakvistična.

Ne pa tudi miru duše. Zato so verniki, ki so v Utrakvistični cerkvi pogrešili dovršeno reformo in otipljivo, tudi za slehernika opazno popravo vsega, kar je dotlej težilo krščanstvo, iskali najprej, in to predvsem duhovnike, ki bi jim lahko »brez škode za večno in časno dobro duše« zavoljo njihovega zglednega krščanskega življenja zaupali lastno duhovno oskrbo.

Tako se je rodila reformacije husitske reformacije in revolucije – skupnost čeških bratov (Jednota bratská), ki jo je mogoče tako delovanjsko kot teološko šteti za izvirno evropsko reformacijo pred Martinom Luthrom.

Češki bratje pred luteransko reformacijo

Referenčni okvir za rojstvo čeških bratov je bil zgodovinsko in cerkveno-organizacijsko do znatne mire drugačen od nastanka in uveljavitve luteranske reformacije na Nemškem. Čeprav imata oba vzrok v trajnem nezadovoljstvu nad dekadenco Rimske cerkve, predvsem višjega klera, nad stanjem, ko je bila Cerkev v prvi vrsti poglavitni politični hegemon, ki je svoje ovčice raje (o)strigel, kot pa pasel oz. jih ni pasel, ako jih ni pred tem

6 Po načelu *uti possidetis*: kar so husiti priposestvovali med husitskimi vojnami, obdržijo preko podelitvenih sankcij s strani cesarja in kralja Sigismunda Luksemburškega, se pa vzdržijo vseh nadaljnjih dejanj, kakorkoli usmerjenih zoper uveljavljeno strukturo Rimske cerkve, ki bi jim prinesla nadaljnje »pridobitve«.

tudi ostrigel,[7] pa je razlika, poleg razvidne večje starosti češke verske reforme, opazna.

V deželah sv. Václava je bila zamisel cerkvene reforme tesno navezana na predreformacijsko *stremljenje po dobrem dušnem pastirju* in na idejo, da je *reforma cerkve primarno vprašanje praktične vsakodnevne moralke*, ne (nujno) teologije: Klic po reformi cerkve je pomenil najprej popravo posameznika, in to pri glavi srednjeveške družbe, torej pri pridigarju oz. duhovniku. Matěj z Janova (1350/1355–1393) je tako zapisal:

> Verjamem v reformo ljudstva, to je, da bodo slej ko prej nastali novi ljudje, ustvarjeni po podobi novega človeka, in da bodo iz njega naprej izšli novi kleriki in duhovniki, ki bodo sovražili pogoltnost in slavo tuzemskega ter bodo hiteli za nebeškim življenjem. Toda menim, da se bo to zgodilo postopoma … (Šmahel 2 1996, 6.)

Za češko reformacijo je tako že od časa Husovih predhodnikov, zlasti Jana Milíča s Kroměříža (1320/1325–1374)[8] in Matěja z Janova, značilna usmeritev na praktično moralno življenje posameznika, versko vnemo in odločno izpovedovanje »Božje resnice«, ne pa toliko na teološko poglobljeno in izčiščeno premišljanje o pogojih posamičnikove odrešitve, ki preko zastavka o odpustkih pripelje Luthra do temeljnega vprašanja: Ali se je človek zmožen odrešiti sam ali ga more/mora odrešiti Gospod. Češka reformacija je bila tako predvsem široko ljudsko gibanje »od spodaj navzgor«, ki dobiva skozi svoj razvoj teološko artikulacijo in refleksijo, medtem kot gre pri Luthru za najprej zgolj intelektualni tok »od zgoraj navzdol«, za diseminacijo (tudi intuitivnih) vpogledov in premislekov visoko izobraženega profesorja, člana učene kulture, ki v nekem trenutku – ob vprašanju cerkvene oblasti – postane predmet polemike in identifikacije v vernakularni ljudski kulturi, se nato razvije v gibanje in nazadnje v novo cerkev.

7 Reklo iz časa papeža Leona X. in rojstva luteranske reformacije je bilo *Curia romana non petit ovem sine lana*.

8 Zgodovinski viri poročajo, da naj bi Jan Milíč s svojim zglednim življenjem dosegel tudi kesanje številnih praških dam, ki so se pečale z najstarejšo obrtjo, celo neko bordelsko mamo naj bi obrnil na »pravo pot«. O naravi aktivnega moralnega krščanskega življenja priča tudi podatek, da je dal vneti pridigar damam, ki so pod njegovim strogim vodstvom opustile prodajanje ljubezni ter se poprijele običajnega bitja in nehanja, s pomočjo darov vernikov postaviti tudi skupno prebivališče, in sicer prav na mestu, kjer je nekdaj stala hiša greha Benetke, ki jo je dal cesar Karel IV. leta 1372 podreti (Tomek II 1871, 176; III 1875, 294–305).

S sprejetjem jihlavskih kompaktatov je husitska stran spregovorila z enim samim, poenotenim političnim glasom. Toda nič takega se ni zgodilo v praktičnem verskem življenju. Kajti četudi so bili taboriti s svojo radikalno protirimsko teologijo tudi tod potisnjeni v podrejeni položaj in je Utrakvistična cerkev vsaj navzven delovala enotno, so ostale še vedno pri življenju *skupine in krožki*, ki jih nista zadovoljila niti naravnava s katoliki niti stanje, v katerem je cerkev, tudi husitska, dejansko bila. Zato so se združevali okoli posameznih posebej vnetih pridigarjev in skušali vsaj v ozkem krogu somišljenikov prakticirati krščanstvo, ki bi bilo po moralki in življenju kristjana kar najbolj podobno zgodnji apostolski cerkvi. Tak krog se je po letu 1450 oblikoval med verniki, ki so poslušali pridige husitskega nadškofa Jana Rokycane v Týnski cerkvi v Pragi. *Jan Rokycana* (1397–1471) je bil poleg M. Jana Husa, Jakoubka ze Stříbra in Petra Chelčickega najpomembnejša postava verske reforme 15. stoletja v Češkem kraljestvu. V češki kulturni, politični, cerkveni in literarni zgodovini je pustil trajni pečat kot nadškof, cerkveni diplomat, govornik na koncilu v Baselu, teolog in eden najpomembnejših avtorjev češke književnosti svoje dobe, ki jo je obogatil zlasti z vzorno *Postilo na neděli a svátky*. Kot voditelj Utrakvistične cerkve je zastopal umirjene sredinske nazore, kar je pomenilo, da je v znatni meri vztrajal pri katoliški teologiji. Je pa po drugi strani utelešal tudi odpor husitov proti papeški politični dominaciji. V svoji postili, ki je vsebovala pridige iz cerkvenega leta 1456–1457, je tako svojega bralca ob perikopi iz Apd 5,29 odločno poučil, da je treba Božji avtoriteti nakloniti primat pred vsako posvetno oblastjo, tudi papeško:

> Kdo so vsi ti, ki svoje pravice, svoje navade, svoje običaje stavijo pred voljo in naredbo Božjo? […] Ja, pravijo, pravice papeške, deželne, kraljevske, knežje, škofovske, baronske, viteške, duhovniške, meniške, nunske, še celo malih plemičev in meščanov pa vse do kmetov – vsi ti se s svojimi pravicami rinejo pred Jezusa!
>
> Če bi na tebe kričal sam papež, kardinali, škofi, duhovniki, če bi bil ves svet proti tebi, se ne oziraj na nič drugega kot na Božjo voljo. (Vlček 1940, 206.)

Rokycana je odločno branil obhajilo pod obema podobama, in sicer kot institut svete večerje, ki ga je postavil sam Odrešenik, iz prvotnega husitskega verskega programa pa je obdržal razumevanje Svetega pisma kot poglavitnega kažipota za življenje kristjana, ki topogledno po svoji pomembnosti pretehta vse človeške razlage. Božja beseda je bila za Rokycano

Johann Conrad Klüpfel, M. Jan Rokycana, praški nadškof [M. Iohannes Rokyczanus achiepiscopus Pragensis], v: Zacharias Theobaldus, *Hussiten-Krieg: Darinnen begriffen das Leben, die Lehr, der Todt M. Johannis Hussi*, 1621.

razodetje Božje volje in hkrati sporočilo o Kristusovi ljubezni ter dokument, zavezujoč za kristjana in cerkev, za posameznika in občestvo. Prizadeval si je za častno in čisto cerkev, ki bi jo poučevali in vodili plemeniti duhovniki (Říčan 1956, 15). Za slednje si je prizadeval tudi s svojimi pridigami in dušnopastirskim delom.

Tako se je med njegovimi verniki v Týnski cerkvi izoblikoval krožek, sestavljen iz običajnih praških meščanov, študentov ter tu in tam kakega nižjega plemiča. Pod vplivom Rokycane so se začeli spraševati, kaj naj storijo, da bodo deležni odrešitve, in kako bi lahko z lastnim življenjem pomagali cerkvi, ki da je v nedobrem stanju. Na čelo tega krožka je leta 1453 stopil *Gregor* (Řehoř), ki je bil Rokycanov sorodnik, sicer pa upravnik husitskega samostana Na Slovanech v Pragi. Možak, sicer vitez, je bil pristen in odločen človek, kar je tudi druge podobno misleče Rokycanove ovčice pritegovalo k njemu v skupnem prizadevanju, da bi oblikovali družbo vernikov, ki v resnici z lastnim zglednim življenjem sledijo Svetemu pismu. Tako so vsi iskali somišljenike, med drugim so poskusili s krožkom pri samostanu Vilémov na Čáslavskem, toda srečanje s slednjimi je med vernimi Pražani povzročilo zmedo, kajti vilémovski so menili, da je obhajilo tako pomembno zdravilo zoper greh, da ga je treba podajati tudi nevrednim in celo neprimernim za sprejem Gospodove večerje (Říčan 1956, 16). Zato se so vrnili k Rokycani, ki jih je napotil k Petru iz Chelčič pri Vodňanih.

Peter Chelčický (1390–1460) je bil eden najizvirnejših mislecev češke reformacije 15. stoletja. Intelektualno je predstavljal stik med učeno in ljudsko kulturo, kajti latinsko ni znal, ker se ni mogel izobraževati na univerzi, temeljna dela latinske učene kulture pa je tako spoznaval v prevodu ali preinterpretaciji učiteljev, ki jih je poznal oz. jih poslušal. Kljub temu se je izoblikoval v enega najpomembnejših čeških teologov in pisateljev 15. stoletja, njegovi spisi pa pomenijo enega teoloških temeljev cerkve čeških bratov, kajti prav on je med husitskimi teologi najdosledneje poudaril *Biblijo kot edino normo tako verovanja kot delovanja kristjana*. Sveto pismo je bilo za Chelčickega dokument, ki prinaša veselo oznanilo o odrešitvi, toda hkrati vzpostavlja popolno nadvlado Božje besede nad človeškim življenjem. To je za Petra pomenilo, da morata biti človekova vest in volja v vsem podvržena ter pokorna Božji besedi. Dosledna izpeljava tega načela pri čeških bratih je v prvih desetletjih njihovega obstoja pomenila dosledno zavračanje vse tiste teologije in principov cerkvene organizacije, ki ne bi izhajali neposredno iz Biblije.

Mreža kot metafora za splošno Cerkev,
v: Peter Chelčický, *Síť víry*, 1521.

Peter Svetega pisma ni razumel kot besedila, kjer bi imelo vse zapisano enak domet in težo; zaradi sporočila ljubezni in milosti je dajal prednost Novemu testamentu, predvsem Pridigi na gori (Mt 5–7), kjer je Chelčickega pritegnil zlasti imperativ mladega rabina iz Nazareta, da je treba *zlo premagovati samo z dobrim*. Posledica zapovedi ljubezni kot ultimativnega etičnega postulata pa je bil Petrov skrajni odpor do posvetne moči oz. misel, da je cerkev kot Božja ustanova nezdružljiva s sistemom posvetne moči in oblasti; razmišljanju o slednjem je posvečen skorajda celoten prvi del njegovega najpomembnejšega dela *Síť víry* (prim. zlasti Chelčický [1521] 1912, 123–126). Peter pri tem kajpak ni izhajal samo iz premišljanja o moralnem dometu vrstic iz Novega testamenta, temveč tudi iz izkušnje ljudi v deželah sv. Václava. V obdobju pred Husom se je posvetna moč v Češkem kraljestvu pogosto kazala kot zla volja ali, preprosto, surova samovolja kralja, plemičev in/ali meščanov (prim. Šmahel 1 1996, 337–453). Chelčický je tako prišel do zaključka, da posvetna moč ni drugega kot nasilje in da ljudje, ki moč imajo, le-te ne uporabljajo v splošno dobro, temveč le za lastne sebične cilje. Toda ker so kristjani zavezani k izpolnjevanju Gospodove volje, in torej k ljubezni in potrpežljivosti, je Chelčický izpeljal enega tistih sklepov, ki so s svojo praktično realizacijo najbolj pritegovali pozornost okolice na češke brate: Če naj bo kristjan človek ljubezni in potrpežljivosti, ne sme imeti nič skupnega s posvetno upravo mesta, dežele in države, s sodišči in s kaznovanjem prestopnikov.

Uresničevanje tega načela je za češke brate praktično prvega pol stoletja od formiranja pomenilo, da so odklanjali prisego meščana, sodelovanje v mestni upravi (kot mestni svetniki, sodniki, biriči ali rablji), udinjanje v najemniški vojski in tudi orožarsko obrt. Da bi lahko to svoje zadržanje do »posvetne oblasti« tudi realizirali, so morali češki bratje iz mestnih komun, ki so od njih za dosego mestnih pravic terjale ravno tisto, kar so sami najodločneje zavračali. Zato je socialna značilnost čeških bratov, da do ponovne premislitve načel Petra Chelčickega konec 15. stoletja (1490–1494) svoje življenje večinoma živijo v organizacijski obliki manjših cerkvenih gmajn na češkem podeželju, kjer jih niso stiskale posledice nevključitve v uveljavljeni red urbanih komun.

Chelčický je tudi menil, da je delitev na »troje ljudstvo«, na duhovnike, plemiče in tretji stan, nekrščanska (Říčan 1956, 17) in da pravi kristjan ne sme participirati v stanovski družbi na noben način. Za češke brate je to pomenilo, da so bili verniki, ki so se začeli naslavljati z *brati* in *sestrami*, po socialni strukturi večinoma ljudje tretjega stanu in da plemstvo med njimi,

zlasti med sodniki in starešinami, ki so cerkev vodili, praktično do konca 15. stoletja ni imelo omembe vredne teže.

Gregor in Pražani se krogu, ki se je oblikoval okoli Chelčickega, niso pridružili, podobno, kot se niso priključili vilémovskemu ali kateremu od drugih krogov in ne ostankom taboritov, od katerih jih je odvračal imperativ nenasilnosti. Tako je bil prav Gregor tisti, ki je s svojim osebnim trudom povezoval verske brate in sestre, ki živeli raztreseni po Češki. Toda večina, zlasti Pražani, se je naselila v vasi Kunvald pri Žamberku na severovzhodu Češke, kjer so se zbrali okrog utrakvističnega duhovnika Mihaela, ki je slovel kot pošten in vnet dušni pastir. Kunvald je bil del Litiškega gospostva (Litické panství), ki je od sedemdesetih let 14. stoletja pripadalo moravski plemiški družini iz Kunštáta in Poděbrad, v obdobju formiranja čeških bratov pa prav kralju Juriju iz Poděbrad (Jiří s Poděbrad; 1420–1471; češki kralj od 1458 naprej), in slednjemu ni bilo proti volji, da so se na njegov alod priselili marljivi kolonisti. Zato je tudi ugodil nadškofu Rokycani, ko je ta v prospeh čeških bratov interveniral pri njem. To se je zgodilo 1457. ali 1458., zato se leto 1457 v historiografski literaturi običajno navaja kot leto rojstva cerkve čeških bratov.

Čeprav češki bratje kljub rasti svojega občestva niso zbujali javne pozornosti, pa so se že leta 1460 srečali s prvim preganjanjem. Znašli so se namreč v paralelogramu sil(nic) med husitskim kraljem Jurijem, čigar politika je bila tudi spoštovanje kompaktatov, in pravnim dometom le-teh. Slednje je pomenilo, da husitski kralj v Češkem kraljestvu ni smel dopuščati nobenega veroizpovedovanja, ki bi kakorkoli skrenilo od formulacij, izpogajanih na koncilu v Baselu in potrjenih s kompaktati. Češki bratje so bili tokrat onstran zakona, kajti tako s teologijo kot z ravnanjem so bili daleč stran od naukov Rimske cerkve, ki so bili zavoljo kompaktatov normativni tudi za Utrakvistično cerkev v Češkem kraljestvu. Kajti zavračali so dogmo Rimske cerkve o transubstanciaciji kruha in vina pri Gospodovi večerji, niso se želeli klanjati pred hostijo, niso verjeli, da bi duhovnik, ki živi v grehih, zgolj zaradi podelitve zakramenta (*ex opere operato*) posvečeval[9] in zaradi dobesednega razumevanje Pridige na gori niso želeli podajati prisege (Říčan 1956, 19).

9 Gre za odmev začetkov husitske reformacije, kajti misel, da je veljavnost zakramenta vezana ne le na liturgično pravilno opravilo, temveč tudi na dušno stanje in moralno življenje tako duhovnika kot zakrament prejemajočega, je eden temeljnih Husovih naukov, ki mu je bil na koncilu v Konstanci v zvezi s traktatom *De Ecclesia* posebej očitan.

Predvsem pa so bili češki bratje pod Gregorjevim vodstvom daleč onstran soglasja z Utrakvistično in Rimsko cerkvijo pri vprašanju investiture duhovnikov. Pri tem so, kot se zdi, prelomili s tradicijo apostolskega nasledstva in posvetitve duhovnikov v Rimski cerkvi, kajti menili so, da pravih duhovnikov pač ne more biti oz. jih ne kaže niti iskati v cerkvi, ki je s svojimi nauki zablodela in v kateri se bolj kot na Kristusovo delovanje v posamezniku in njegovem življenju gleda na servicije (ali anate), ki jih je treba za vsako imenovanje izplačati provizijsko usmerjeni rimski kuriji; načelnik slednje, sveti oče, da namreč občasno moli brevir po »markah srebrnega denarja«. Zato so se želeli češki bratje od takega tipa duhovništva ločiti. Ker pa zgleda za lastno posvečevanje niso našli ne v Pravoslavni in ne v Valdežanski cerkvi, so se nazadnje odločili za posvetitev duhovnikov, ki so bili izmed vernikov izvoljeni z žrebom, vendar ob upoštevanju njihovih funkcij, znanj, darov in, predvsem, vzornega krščanskega življenja, kar vse naj bi izkazovalo zmožnost dotičnih za duhovniško službo.

Tako so bili na shodu čeških bratov v Lhotki pri Rychnovu nad Kněžnou leta 1467 izvoljeni prvi trije češkobratski duhovniki: kmečki sin Matej iz Kunvalda, mlinar Eliáš iz Chřenovic na Moravskem in krojač Tůma (Tomaž) iz Přelouča. Da pa bi preprečili pričakovane kritike od zunaj, so se češki bratje namenili svojo duhovniško izvolitev potrditi pri Valdežanski in Rimski cerkvi. Po redu Rimske cerkve pravilno posvečeni duhovnik Mihael iz Kunvalda je tako odšel k najstarejšemu valdežanskemu duhovniku na Češkem, da bi si od njega izprosil posvetitev in nato skupaj z lastno rimsko posvetitvijo oboje prenesel na tri novoizvoljene češke brate. Ko se je to zgodilo, se je Mihael odrekel tako valdežanske kot rimske posvetitve, češki bratje pa so na ta način vzpostavili svojo linijo ordinacije, pri kateri niso razločevali oz. priznavali razlik med duhovnikom in škofom (Říčan 1956, 21). Ustanovitev lastnega duhovništva med češkimi brati so tako v Utrakvistični kot Rimski cerkvi razumeli kot protizakonito samovoljo, zato so bili češki bratje poslej kljub Rokycanovemu prizadevanju obraniti jih izpostavljeni naletu preganjanja, in čeprav so se sami tedaj začeli imenovati *bratje in sestre zakona Kristusovega*, jim javnost pritika imeni dveh verskih gibanj, ki sta vsako zase veljali za herezijo. Čeških bratov se začneta v javnosti prijemati imeni *pikartov* in *valdežanov* (Říčan 1956, 20).

Med Erazmom in Luthrom

Luther je s svojo kritiko prodaje odpustkov v Wittenbergu nastopil, ko so imeli češki bratje za seboj že več kot pol stoletja delovanja, ko je v njihovi

cerkvi odraslo nekaj generacij in ko so predvsem kot skupnost bogaboječih kristjanov, ki so se med seboj (samopo)imenovali bratje in sestre, prestali tako prelomne notranje kot enako silovite zunanje prepreke za delovanje. Na nezavidljivem, osovraženem, predvsem pa zaradi določb jihlavskih kompaktatov politično nevarnem območju med Katoliško in Utrakvistično cerkvijo so v deželah sv. Václava v drugi polovici 15. stoletja pognali močne korenine.

Toda že pred Luthrom je na češke brate vplivala krščanska renesansa, ki se razvije v Italiji kot del humanizma in se nato zlagoma razširi po Evropi. Podobno kot svetni humanisti, ki so zbirali, prevajali, komentirali in izdajali antične tekstne spomenike, so krščanski humanisti svojo pozornost posvetili besedilom krščanske antike, svetim očetom, ki jih je poznosrednjeveška cerkev s svojo tedaj že okostenelo sholastiko in njenim »klasikom« Tomažem Akvinskim puščala ob robu. Krščanski humanizem je dobil pomemben zagon z Gutenbergevo iznajdbo tiska s premičnimi črkami, na začetku 16. stoletja pa je na njegovo čelo stopil kralj humanistov in »lux mundi« tedanje dobe Erazem Rotterdamski. Ta od leta 1514 deluje v Baselu, kjer se je okoli tiskarne Johanna Frobena izoblikovalo evropsko pomembno ne le tiskarsko, temveč tudi intelektualno središče. Prav v Baselu izide leta 1516 prelomna izdaja Novega testamenta, *Novum instrumentum omne*, s katerim Erazem postavi tekstnokritični standard za izdajanje Svetega pisma za stoletja za njim. Toda poleg kritično prečiščenega grškega testa in njegovih številnih komentarjev, ki so pomembno vplivali tudi na začetek prevajanja Svetega pisma v slovenski jezik, kajti o njih kot o prevajalski pomoči eksplicitno pripoveduje Primož Trubar v predgovoru k prvi knjigi Svetega pisma, prevedeni v slovenski jezik – *Evangeliju po Mateju* (1555) –, so bili pomenljivi zlasti Erazmovi programski predgovori, v katerih slavi Novi testament in poziva slehernika, naj je to laik ali duhovnik, ženska ali moški, da Božjo besedo vneto bero. Veliki humanist zapiše:

> Kajti šele tisti postane teolog, ki s svojim življenjem prezira bogastvo, tisti, ki uči, da se kristjan ne sme maščevati, temveč da mora delati dobro tistim, ki mu delajo zlo … Šele takšen človek je pravi teolog, pa naj je kmet ali tkalec. (Navedeno po Bartoš 1956, 114–115.)

Erazem je s svojo tekstno kritiko srednjeveške verzije Vulgate, ki je tedaj v obnebju Rimske cerkve veljala za edino avtentično biblično besedilo, dregnil v osje gnezdo in si na katoliški strani nakopal na glavo

prenekaterega jeznega nasprotnika. Isto je veljalo za njegovo kritiko sočasnega bitja in nehanja Rimske cerkve, z obojim pa se je postavil ob bok takrat v srednjeevropskem prostoru že uveljevaljenim reformacijskim tokovom, na Češkem predvsem ob češke brate.

Slednje je pritegnil najprej z besedilom *Enchiridion militis Christiani*, ki je bilo objavljeno leta 1503 in ga je Lukáš Pražský leta 1516 v odlomkih vključil v svoje spise. Erazmovo delo izide leta 1519 v češkem jeziku v celoti in že leto za tem, 1520., so poslali češki bratje k znamenitemu humanistu odposlanstvo, in sicer v Louvain, kjer se je bil Erazem tedaj na kratko pomudil kot univerzitetni profesor. Češki bratje so bili Erazmu hvaležni za njegov angažma pri razreševanju napete verske situacije v čeških deželah, kajti učenjak se je odzval na pismo češkega humanista Jana Šlechte ze Všehrd, ki je Erazma vabil v Češko kraljestvo, da bi s svojo razumnostjo pomagal pri naravnavi verskih sporov v deželi; Šlechta je za slednje krivil predvsem češke brate, ki se teološko in delovanjsko niso ne ujeli ne naravnali ne s katoliki niti z utrakvisti, in jih je Erazmu prikazoval v najtemnejših barvah. Takisto ni prav skrival svoje misli, da bi bilo za dosego verskega miru med Čehi še najbolje, če bi se češke brate preprosto kar eliminiralo (Bartoš 1956, 115).

Toda Šlechta, kot se zdi, ni znal primerno nagovoriti edinstvene mentalitete naslovnika, kajti Erazma, ki je veljal za najmiroljubnejšega med svojimi humanističnimi vrstniki, je označevalo »nikjer poteze napadalne drznosti« in tudi, da se mu je gnusila vsaka oblika nekulturnosti ter grobosti (Zweig 1971, 48–49). Tako ni obsodil čeških bratov, temveč vsako uporabo nasilja proti njim, predvsem pa ga je nagovorilo, da ima med njimi Sveto pismo nesporni primat napram avtoriteti institucije in cerkvenemu učiteljstvu, da se naslavljajo z brati in sestrami ter celo, da ne pristajajo na apostolsko nasledstvo in tako tudi ne na dozdevno nujnost posvetitve duhovnikov in škofov s strani Rimske cerkve ter da si svoje duhovnike in škofe volijo enako, kot je bilo v prvotni apostolski cerkvi – sami.

Velja poudariti, da je Erazem te besede napisal brez, da bi pred tem prebral katero tiskanih obramb čeških bratov, ki pa mu jih je odposlanstvo pod vodstvom Mikuláša Klaudýana tokrat prineslo, skupaj z veliko veroizpovedjo iz leta 1511. Češki bratje so humanista tudi prosili, naj knjige preuči in se o njih javno pisno izrazi; glede na Erazmov odgovor Šlechti so namreč upali, da jim bo Erazmova javna beseda na političnem odru pridala dodatno težo in jim zagotovila kaj več varnosti. Erazem si je vzel čas za branje češkobratske konfesije, nato pa se je češkim bratom opravičil, ker ne bo

nič javnega napisal v njihovo korist; da bi tak nastop prej škodil kot koristil njegovim prizadevanjem za popravo cerkve na miren način (učeni humanist je ravno takrat branil Luthra in postal sam tarča nevarnih napadov). Češkim bratom je še zagotovil, da z njimi simpatizira, kar je pokazal tako, da je posredoval, da bi njegov prijatelj, kölnski humanist Jakob Sobius takoj po Erazmovem srečanju s češki brati izdal tri češkobratske obrambe iz let 1507–1508, ki so bile leta 1535 izdane ponovno. Kako sistematično je Erazem preučil spise čeških bratov, kaže tudi njegov nazor, ki ga je razkril ob parafrazi Matejevega evangelija, ki izide marca 1522. Priporočil je namreč uvedbo izvirnega češkobratskega – skupnost, ki se je te strukture domislila, je zamolčal – obreda *potrditve*, s katerim so medse sprejeli otroke. Skladno s to mislijo je Erazmov učenec Martin Bucer obred uvedel v protestantski cerkvi in tako postal utemeljitelj evangeličanske *konfirmacije* (Bartoš 1956, 116).

Luthru češki bratje že pred letom 1517 niso bili neznani, kajti njihovi spisi so od leta 1511 izhajali v nemškem jezikovnem prostoru, in sicer kot samostojne knjige ali kot deli večjih knjižnih zbornikov, v večini primerov pa so tovrstne knjižne objave pomenile znatno teološko senzacijo, kar je pozornost nemških bogoslovcev vedno bolj obračalo na teologijo in obrambe majhne, preganjane, toda samostojne in vztrajne češke reformirane cerkve.

Češki bratje leta 1511 v Nürnbergu izdajo veliko češkobratsko veroizpoved s pomenljivim naslovom *Apologia sacre scripture*.[10] Naslednje leto izide v Leipzigu ob pomoči olomouškega škofa Stanislava Thurza obsežna knjiga z naslovom *Duplex Confessio Valdensium ad Regem Ungarie missa*.[11] Gre za »pet knjig«, ki so naperjene zoper češke brate, toda humanist Jakob Ziegler je v enem delu zbral in tekstno korektno ter celovito natisnil tri češkobratske obrambe njihove teologije. K temu je treba pridati še javni napad leipziškega profesorja teologije Hieronima Düngersheima na *Apologio*, ki je bila z namenom polemike in zavrnitve tako še enkrat celovito objavljena. Luthra so začela besedila izzivati, do neposrednih stikov z njihovimi avtorji, češkimi brati, pa je prišlo preko vloge ključnega besedila M. Jana

10 Delo je v digitalni podobi za namene znanstvenoraziskovalnega dela prosto dostopno v digitalni knjižnici Bayerische StaatsBibliothek (http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10208744-7), od koder je bila tudi pridobljena za pomoč pri pričujočem pisanju.

11 Knjiga je v digitalni podobi prosto dostopna na strežniku Österreichische Nationalbibliothek na Dunaju (http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ155847409), od koder je bila pridobljena tudi za namene pričujoče knjige.

Lukáš Pražský, *Apologia sacre scripture*, 1511.

Husa v Luthrovem zgodovinskem nastopu kot reformatorja. Kajti Husov kronski traktat *De Ecclesia* je na začetku luteranske reformacije odigral pomenljivo, čeprav ponavadi ne obče znano vlogo.

Luther in Husova De Ecclesia

Izhodiščni dogodek je bil spoprijem Luthra in Johanna Maierja von Ecka na leipziški disputaciji 4. in 5. julija 1519. Eckova uvodna trditev je bila:

> Monarchia et unus principatus in ecclesia dei est de iure divino et a Christo institutus, quare textus sacre scripture vel historie approbate ei non adversantur. (Luther [1519] 1884, WA 2, 255.)

Luther tej misli ni pritrdil. Argumentiral je, da Rim v času apostolov ni imel nikakršnega posebnega statusa in predpravic, kot tudi, da Kristus celo Petra ni postavil za prvega med enakimi – apostoli. Eck je v tem delu disputacije Luthra privedel v pravno izjemno kočljiv položaj. Luthrove trditve je namreč vzporejal z artikuli iz besedil Johna Wycleffea in M. Jana Husa, ki so bili s strani koncila v Konstanci (1414–1418) razglašeni za krivoverske in zato prekleti:

> Hinc inter *damnatos et pestiforos errores* Iohanis Wikleff damnatus est et ille: Non est de necessitate salutis credere Romanam ecclesiam esse supremam inter alias. Sic inter *pestilentes Iohannis Hus errores* [oba poudarka J. V.] ille quoque connumeratur: Petrus non est nec fuit caput Romane ecclesie sancte catholice. (Luther [1519] 1884, WA 2, 275.)

Luthra je Eckov zvitorepni, toda s stališča disputirane snovi poznavalski in retorično dobro pretehtani manever – katoliški teolog je med drugim citiral uradne akte koncilov v Konstanci in Baselu ter tekste dubrovniškega teologa, škofa Ivana Stojkovića, kardinala Nikolaja Kuzanskega ter Janeza Kapistrana, omenjal pa je celo husitskega nadškofa Jana Rokycano (Luther [1519] 1884, WA 2, 275, 283) – očividno presenetil. Takoj se je namreč želel umakniti od snovi, ki je tedaj očitno ni poznal dovolj natančno za zmagovit spopad z Eckom, in sicer tako, da je zanikal, da bi zagovarjal kakršnekoli pozicije Čehov. Le-tem je očital: »[I]nique faciunt Bohemi, quod se auctoritate propria separant a nosta unitate …« (Luther [1519] 1884, WA 2, 275.) Ko je Luther nato po pregledu aktov konstanškega koncila pojasnjeval svojo pozicijo – dogajalo se je na drugi dan disputacije, 5. julija 1519 –, je izrekel tudi naslednje:

Peter Weinher, Johannes Eck, v: *Unschuldige Nachrichten von alten und neuen theologischen Sachen, Büchern, Uhrkunden, Controversien, Anmerckungen und Vorschlägen*, 1715.

Secundo et hoc certum est, *inter articulos Iohannis Huß vel Bohemorum multos esse plane Christianissimos et Evangelicos* [poudaril J. V.] …« (Luther [1519] 1884, WA 2, 279.)

Eck je tako Luthra (hote) potisnil tja, kjer ga je verjetno želel imeti – med heretike. Kajti oba intelektualna dvobojevalca sta vedela, da je v tedanjem kanonskem pravu veljalo, da je tisti, kdor nasprotuje papeškim bulam ali razsodbam koncila ali inkvizicije, ki so nekoga/nekaj proglasili za krivoverca/krivoverno, in sicer tako, da ali sam izreka enako/isto, kar je bilo z bulo ali razsodbo obsojeno kot herezija, ali za herezijo obsojenemu pritrjuje/soglaša, sam krivoverec. Johann Maier von Eck je to kajpak prepoznal in nič ni pomagalo, da je Luther obsojal domnevni donatizem M. Jana Husa in, predvsem, češko odločno branjenje lastnega verskega prav. Eck je o Luthru izrekel, da je zagovornik češke herezije (Luther [1519] 1884, WA 2, 294).

Toda: zatrditi, da je Hus izpovedoval prepričanja, ki so bila pravoverno krščanska, ni pomenilo samo zavrniti obsodbe učenega češkega teologa pred koncilom v Konstanci, temveč je taka »izjava vere« razodevala nekaj globljega – dvom v avtoriteto koncila nasploh. Kaže pa Luthrova pritrditev Husovim pozicijam, da sta kot reformno naravnana duhovnika Rimske cerkve vsaj deloma izhajala iz istih teoloških in eklezioloških premis, pa tudi podobno preganjana zavoljo njih sta bila. Luthra je leipziška disputacija prepričala, da so najvišje institucije Rimske cerkve, vključno s papežem in koncilom, orodje nesvobode in preganjanja kristjana. Zato je začel od leta 1519 izrazito poudarjati pomen le Božje besede (*sola scriptura*) kot edinega »vmesnika« in izključne avtoritete zastran kristjanove vere ter življenja, kar pa že kaže na njegovo kasnejšo zavrnitev institucionalne avtoritete Rimske cerkve v rečeh vere (Haberkern 2016, 156).

V letih po leipziški disputaciji so vprašanja, ki so bila na le-tej žarišče polemike protagonistov učene kulture – razmerje med Husom in Luthrom, papeški primat, narava oblasti v Cerkvi … –, prestopile mejo med učenim, ki je bilo tedaj jezikovno še konotirano z latinskim jezikom, in ljudskim, ki se je ujemalo predvsem z vernakularno nemščino ali češčino, v notranjeavstrijskih deželah tudi s slovenščino. Omenjena tematika je namreč postala glavna snov obširne polemične literature, »pamfletnega gibanja«, ki je bilo poslej večinoma pisano nemško in je v orbito kot slavljenega avtorja ter prvoborca izstrelilo prav Martina Luthra. Kajti v dobrem letu in pol po Leipzigu je izšlo več kot 250 izdaj Luthrovih spisov, kar je njihovemu avtorju prineslo nikoli prej videno slavo in pomemben vpliv na

nemško beročo publiko Reicha, »Flugschriften« pa so ravno ob vprašanju papeškega oblastnega primata in oblasti cerkve kot institucije postali zgodnja oblika množičnih medijev ter tako oblikovalci zgodnjega, sicer le tu in tam razpoznavno izraženega javnega mnenja. Pretežni del pamfletnega gibanja je zadeval prav ključna dela M. Jana Husa ali besedila o njem, in sicer zaradi fokusa, ki ga je na Husa usmerila leipziška disputacija ter zaradi Luthrovega ukvarjanja s pozicijami češkega teologa. Toda Luther ni načrtno iskal Husovih teksov, da bi jih študiral. Husovi traktati so dobesedno prileteli pred njegova vrata.

V pismu, ki ga je Luther 3. oktobra 1519 naslovil na svojega predstojnika Johanna Staupitza, je namreč prebrati naslednjo informacijo:

> Ich habe zur Stunde aus Prag in Böhmen Briefe von zwei Priestern der utraquistischen Partei, die in der heiligen Schrift sehr gelehrt sind, zusammen mit einem Büchlein des Johann Hus erhalten, welches ich noch nicht gelesen habe. (Luther [1519] 1930, WABr 1, 514.)

»Knjižica«, ki jo omenja Luther, je bil Husov traktat *De Ecclesia*, »dva duhovnika utrakvistične strani« pa Jan Poduška, župnik na znameniti husitski fari v Týnu v Pragi,[12] ter njegov vikar Václav Rožďalovský. Češka duhovnika sta izvedela o Luthrovih stališčih o Husu na leipziški disputaciji, poučil ju je neki Jakob (Haberkern 2016, 157), organist, ki je bil na disputaciji prisoten in je z Luthrom tam tudi govoril, v pismih z dne 17. julija 1519 wittenberškemu teologu in profesorju pa sta ga poimenovala »junaškega lovca na navidezne apostole« ter mu zagotavljala, da Čehi »dan in noč neprenehoma molijo« zanj (Poduška [1519] 1930, WABr 1, 418). Rožďalovský je celo izrazil upanje, da bo brat Martin za Saško postal to, kar je bil M. Jan Hus nekoč za Češko (Rožďalovský [1519] 1930, WABr 1, 420), predvsem pa je Luthru položil na srce, naj poslano mu Husovo delo prebere temeljito, da na grmadi sežganega češkega teologa ne bo sodil po govoricah in zlih dekretih koncila v Konstanci, temveč po »resnični podobi«, kot jo je najti v Husovih knjigah (Rožďalovský ibid., 419).

In Luthrov odziv ni izostal. Strasten in ognjevit, kot je bilo reformatorju v krvi. Georgu Spalatinu je sredi februarja 1520 namreč napisal naslednje:

> Ich habe bisher unbewußt den ganzen Johann Hus gelehrt und gehalten. Auch Johann Staupitz hat in derselben Unwissenheit

12 Na isti fari sta delovala že Jakoubek ze Stříbra, ki je prvi v evropski reformaciji uvedel obhajanje pod obema podobama, in M. Jan Rokycana, prvi husitski nadškof.

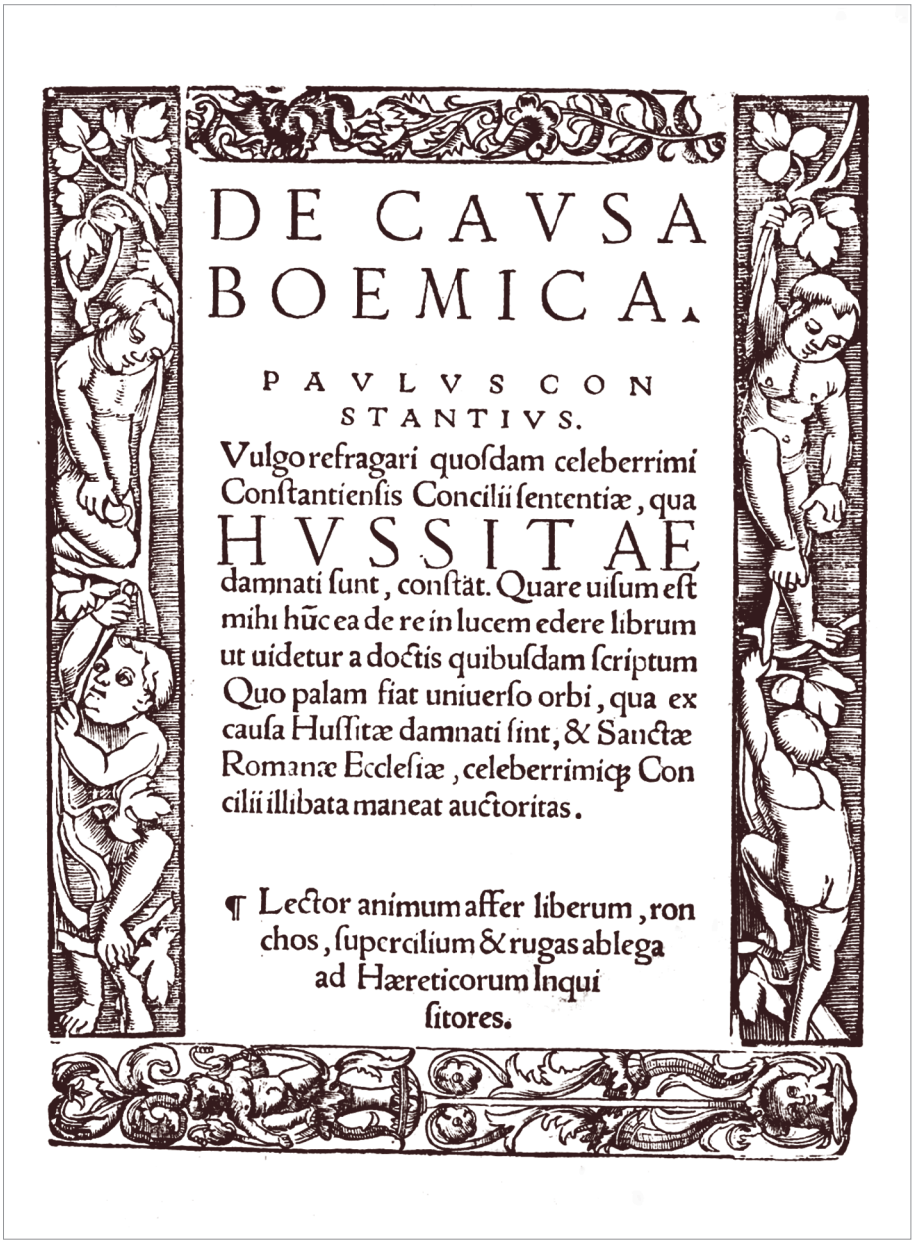

DE CAVSA BOEMICA.

PAVLVS CONSTANTIVS.

Vulgo refragari quoſdam celeberrimi Conſtantienſis Concilii ſententiæ, qua HVSSITAE damnati ſunt, conſtät. Quare uiſum eſt mihi hũc ea de re in lucem edere librum ut uidetur a doctis quibuſdam ſcriptum Quo palam fiat uniuerſo orbi, qua ex cauſa Huſſitæ damnati ſint, & Sanctæ Romanæ Eccleſiæ, celeberrimiq; Concilii illibata maneat auctoritas.

¶ Lector animum affer liberum, ronchos, ſupercilium & rugas ablega ad Hæreticorum Inquiſitores.

Jan Hus, *De causa boemica*, 1520.

Hans Guldenmundt, *Jan Hus.*

> gelehrt. *Kurz, wir alle sind unbewußt Hussiten* [poudaril J. V.]. Ja, Paulus und Augustin sind aufs Wort Hussiten. (Luther [1520] 1931, WABr 2, 42.)

To Luthrovo poistovetenje je zaenkrat sicer zakrilo pomembne teološke razlike med obema reformatorjema, kaže pa, da se je wittenberški teolog v tej fazi že identificiral s češkim heretikom, ki ga je vsaj v srednjem delu leipziške disputacije še odklanjal. Leta 1520 izideta tako dve pomembni ediciji Husove *Cerkve*: *De causa boemica* (Hagenau)[13] in *Liber Egregius de Unitate Ecclesiae, Cuius autor periit in concilio Constantiensi*[14] (Basel).

V zvezi s hagenausko izdajo humanističnega tiskarja Thomasa Anshelma (1470–1522/1524), ki je med drugim izdajal tudi Vergilija in dela humanista Johannesa Reuchlina (*De accentibus, et orthographia, linguae Hebraicae*, 1518), velja poudariti, da je tiskar z natisom Husa računal na konkreten zaslužek, kajti, kot je razvideti iz Luthrovega pisma Spalatinu 19. marca 1520 (Luther [1520] 1931, WABr 2, 72), je bila naklada kar 2000 izvodov. Za primerjavo velja poudariti, da je Luthrov prelomni *Das Neue Testament Deutsch* septembra 1522 izšel v 3000 izvodih. Obe izdaji Husa sta bili tekstno celoviti, vendar brez običajnih polemičnih uvodov, celo Husovega imena ni bilo na naslovnem listu, le v baselski izdaji se pojavi pomenljiv moto:

> Tu, quaeso, candide mi Lector, non quis, sed quid dicatur, attende.[15] (Hus, 1520a, A1r.)

Ta na videz nevtralna objava je številnim pridigarjem, humanistom in – morda celo predvsem – politično pomembnim odločevalcem omogočila, da so tudi porajajočo se Luthrovo kritiko političnega oblastništva Rimske cerkve stehtali glede na morebitne politične (in, potencialno, vojaške) posledice – glede na možno odcepitev od Rima (Haberkern 2016, 158). V vsakem primeru pa je izid *De Ecclesie* v nemškem prostoru širšemu bralstvu omogočil presoditi, kaj je Luther »pobral« pri Husu. In: ali je bil Hus

13 Knjiga je v digitalni podobi prosto dostopna na strežniku Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf (http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/urn/urn:nbn:de:hbz:061:1-18769), od koder je bila pridobljena tudi za namene pričujoče knjige.

14 Delo je v digitalni podobi za namene znanstvenoraziskovalnega dela prosto dostopno v digitalni knjižnici Bayerische StaatsBibliothek (http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10165440-0), od koder je bilo tudi pridobljeno.

15 Tebe, dobrotljivi bralec, prosim: tisto, kar je zapisano, ne tistega, ki je pisal, vzemi v obzir.

prvoborec za evangelij, kot je menil Luther, ali njegov naglavni sovražnik, *Haeresiarcha,* kot je na svete zatrjevala Rimska cerkev.

Čeprav se je zdelo, da gre za izrazito benigni izdaji, pa je bilo že ob listanju knjige takoj jasno, »kam pes taco moli«. Za naslovnim listim je namreč v obeh izdajah sledilo temeljito kazalo, urejeno po abecednem ključu, ki je bilo delo obeh izdajateljev in je Husovo knjigo na impliciten način umeščalo na razpoznavno mesto v kontroverzi o cerkvenem oblastništvu, ki se je razvila kot nasledek leipziške disputacije.

V kazalu je bilo tako najti sicer prav nedolžne teme, npr. *Caput ecclesiae Christus est* in *Romana ecclesia quare primatum tenet,* toda tudi *Interdictum quare sit iniustum; Interdictum generale est malum; Obedire non oportet subditum Papae in omnibus; Papa malus si est, maxime scandalizat populum* in celo *Rebellare Papae in malo mandato est Christo obedire.*[16]

Na ta način je postal Husov traktat priročnik za vse tiste, ki so se v nemških deželah po leipziški disputaciji udeležili vročih debat o papeški oblasti in se postavili proti svetni moči svetega očeta; postal je prava Noetova barka protipapeških argumentov, ki so jih iz Husovega dela črpali tako Luther kot njegovi somišljeniki. Hus je tako postal intelektualni patron, svetnik in zaščitnik, poglavitna intelektualna avtoriteta kritikov ravnanja papeža, kurije in Rimske cerkve, predvsem pa predhodnik tovrstnih spisov Martina Luthra. Čeprav je bil v Rimski cerkvi obsojen in preklet kot krivoverec, je postal z recepcijo obeh izdaj *De Ecclesie* v nemškem prostoru konec leta 1520 nerazdružljivo povezan z narojevajočo se luteransko reformacijo kot predhodnik Martina Luthra (Haberkern 2016, 159).

Zaradi te Luthrove recepcije Husa so se razvneli tudi stiki Čehov z Wittenberžanom. Na Češkem začnejo izhajati prvi prevodi Luthrovih spisov in tudi češki bratje se iz komunikacije s pomembnim duhovnim središčem v njihovi bližini niso izvzeli. Wittenberg je bil pač dosti bližje kot Erazmov Basel. Prvi med češkimi brati, ki je potoval k Luthru na Saško, je bil Jan Roh (Johann Horn), ki je bil začetnik stikov med Wittenbergom in češkimi brati. Stiki so se nato razvijali dalje, in sicer do korespondence med Lukášem Praškim in Luthrom, pravi prelom pa se zgodi po smrti častitljivega seniorja čeških bratov.

16 *Glava cerkve je Kristus* in *V čem ima Rimska cerkev prvenstvo*, toda tudi *Zakaj je interdikt nepravičen*; *Splošni interdikt je zlo*; *Papežu podrejenih ni treba ubogati v vsem*; Če *je papež slab, najbolj pohujšuje ljudi* in celo *Upreti se papežu, kadar dela zlo, pomeni ubogati zapoved*[, da je treba] *poslušati Kristusa*.

Po Luthrovem nastopu: med reformo in politiko

Po Luthrovem nastopu 1517. so se češki bratje znašli pred dvojim pomembnim vprašanjem. Prvo je izhajalo že iz mentalne razlike med pobudami, ki so k cerkveni reformi napotile wittenberškega profesorja, in tistimi, poglavitnimi za češke reformatorje. Luther je namreč črpal iz lastne subjektivne zavesti in želje novoveškega individuma po gotovosti odrešitve, ki da se zavoljo uklenjene volje izmika prav vsakomur, ne glede na množino in kvaliteto dobrih del posamičnika.

Češki bratje pa so stavili na ideji očiščenja obstoječe cerkve; slednje da temelji na »pravilnem« branju Svetega pisma in na ponovni uveljavitvi le-tega kot edinega odločilnega vodnika za vse bitje in nehanje vseh ter vsakogar na tem svetu. Kot udje ene Kristusove splošne cerkve so se, vsakdo med njimi, poleg sedanjosti šteli za vključene tudi v celotni njeni preteklosti od apostolov preko prednikejskih očetov, sholastike, Wycleffea in Husa do sodobnosti (Molnár 1948, 15).

Vprašanje je bilo torej umeščeno na zgodovinsko os srednji – novi vek in med mentalitetna pola tradicija – novatorstvo: Ali je nosilec reforme individuum ali institucija? Poteka reforma »od zgoraj«, s ponovno prilagoditvijo cerkvene strukture Svetemu pismu, in seže šele nato do vsakega posameznega vernika ali pa je reforma nujna posledica reformiranega posameznika?

Drugo vprašanje pa je bilo povezano z dejstvom, da po letu 1517 češki bratje niso bili več edino reformacijsko žarišče v Srednji Evropi. Zato so se

morali vprašati, ali naj vztrajajo pri svojih miselnih temeljih oz. kako naj se ravnajo do luteranskega gibanja, iz katerega utegne nastati cerkev, ki bo imela v družbi znatno drugačno mesto in vpliv, kot je to veljalo za češke brate.

V Luthru so češki bratje prepoznali predvsem nadaljevalca Husovega dela (Říčan 1956, 29). S tem se je okrepila reformna smer celo v Utrakvistični cerkvi, toda Lukáš Pražský je do nemške reformacije zavzel obotavljivo čakajočo držo. Slednja se je kmalu izkazala za neskladno z dinamičnim dogajanjem v češki bližini, kajti Luther je s svojimi nazori in ravnanjem sprožil dialog s češkimi brati o sebi in temeljih cerkvene reforme. Luthrovo stališče, da za kristjana ni najpomembnejše vprašanje, ali se pred hostijo klanja ali ne, je bilo za brata Lukáša malikovalstvo najhujše sorte. Enako močno je češke brate vznemirjal Luthrov resolutni poudarek na »zgolj milosti«, kar da lahko škodi cerkveni disciplini.

Kajpak tudi Luther ni bil brez pomislekov na račun čeških bratov. Ker brat Lukáš ni imel nobenega razumevanja za nujno potrebo duhovnikov, da bi obvladali biblične jezike, češki bratje svojih dušnih pastirjev niso pošiljali na univerze in tako ti niso znali ne hebrejsko ne grško, še latinsko ponavadi ne. Luther jim je zato očital pomanjkanje višje izobrazbe, češki bratje pa so šele po Lukáševi smrti začeli sistematično gojiti humanistično in teološko izobrazbo lastne duhovščine, kajti spoznali so, da slednja ni v mentalni opreki s pobožnim življenjem posameznega vernika, niti s Svetim pismom harmoniziranim delovanjem češkobratskih gmajn.

Poleg omenjenega je Luther postavil vprašaj tudi ob češkobratsko teologijo. Kot univerzitetni profesor je namreč menil, da češki reformatorji svojega nauka niso formulirali dovolj jasno. Zlasti zagatno se mu je zdelo vprašanje krsta odraslih, tj. drugega krsta ob vstopu med češke brate, pa tudi za celibat češkobratskih duhovnov ni kazal nobenega razumevanja. Do izmenjave nazorov je prišlo v letih 1522–1524, in sicer tako preko odposlanstva čeških bratov v Wittenberg kot preko korespondence in tiska. Dialog je bil na obeh straneh osredotočen na argumente, toda podan je bil s prijaznostjo in obojestranskim spoštovanjem (Říčan 1956, 30, prim. Rohde 2007, 31–78). Slednje ni bilo ne za češke brate in tudi ne za Luthra, kadar je dialoškega partnerja cenil in se ni čutil napadenega – spomniti velja na dialog z Erazmom Rotterdamskim o svobodni volji –, nič prav posebnega, bilo pa je nekaj drugačnega od tedaj običajne prakse. Le-ta je ponavadi namesto moči argumenta raje posegala po argumentu moči, pa naj je bil ta institucionalni (obtožbe herezije, kot je bilo npr. v Reuchlinovem sporu s kölnskimi katoliškimi »magistri našimi« v letih pred nastopom Martina

Luthra) ali neformalni (raba vsesplošne ironije, zasmeha, ki so si jo v *Pismih mračnjakov* privoščili nemški humanisti, da bi vplivali na zgodnje »javno mnenje« v učeni republiki zoper omenjene »magistre naše«).

Po letu 1524 so stiki med češkimi brati in Luthrom oslabeli. Morda je to pripisati velikim pretresom, ki jih je na Nemškem sprožila kmečka vojna (1525), zastran katere so češki bratje zmajevali z glavami nad Luthrovo strastno obsodbo puntarjev, misliti pa je, da so bili posredi tudi »notranji vzroki« v češkobratski cerkvi. Kajti le-ta se je morala odzvati na dotlej neznani ji vpliv cvinglijanstva ter na prekrščevalce.

Ideje zürišk ega reformatorja so med češke brate prišle preko treh nekdanjih katoliških menihov, ki so zaradi lastnega luteranskega verskega nazora zbežali iz Wrocława in bili nato sprejeti med češke brate. Michael Weisse, Jan Zeising (Čížek) in Jan Mnich so namreč med češkimi brati širili Zwinglijev simbolični pogled na Gospodovo večerjo. Cerkev se je tako znašla v navzkrižnem ognju različnih reformatorskih tokov, saškega in švicarskega, posamezni njeni člani so se pridružili prekrščevalcem na Moravskem: Jan Zeising je bil zato leta 1528 sežgan na grmadi v Brnu; Michael Weisse je ostal med češkimi brati in je v tridesetih letih znatno prispeval k proluteranski orientaciji češkobratske cerkve, Luther pa ga je zaradi njegovih cerkvenih pesmi imenoval kar »ein trefflicher deutsche Poet« (Vinkler 2006b, 17), poleg tega pa so svojo dejavnost oživili tudi Manjši bratje.

Weisse je leta 1531 v Mladi Boleslavi izdal nemško pisani češkobratski kancional *Ein new Gesangbuchlen*, ki je ali neposredno in/ali preko nemških kancionalov, ki so jih slovenski protestanti, zlasti Trubar, jemali za besedilno in glasbeno predlogo slovenskih tiskov, vplival tudi na tekstno-glasbeno podobo pesmaric »cerkve slovenskega jezika«.

Topogledno je recepcijo Weissejeve pesemske knjige beležiti najprej v *Enih duhovnih peisnih* (1563)[1] in nato v vseh kancionalih, ki so »dedovali« besedila iz omenjene pesmarice, zlasti v Dalmatinovem *Tem celem catehismu, enih psalmih (1584)* – le-ta je hkrati tudi najreprezentativnejša (zastran tekstne podobe, pravopisa in notacije) cerkvenoglasbena izdaja slovenskih evangeličanov 16. stoletja – in kancionalu Felicijana Trubarja z istim naslovom iz 1595.

1

V *Enih duhovnih peisnih* je najti pesem *Hvalimo Boga vsaki čas* (Trubar [1563] 2016, 80–83). Gre za najzgodnejši slovenski tiskani prevod pesmi

1 O avtorstvu pesmarice glej Vinkler 2006c, 542–49.

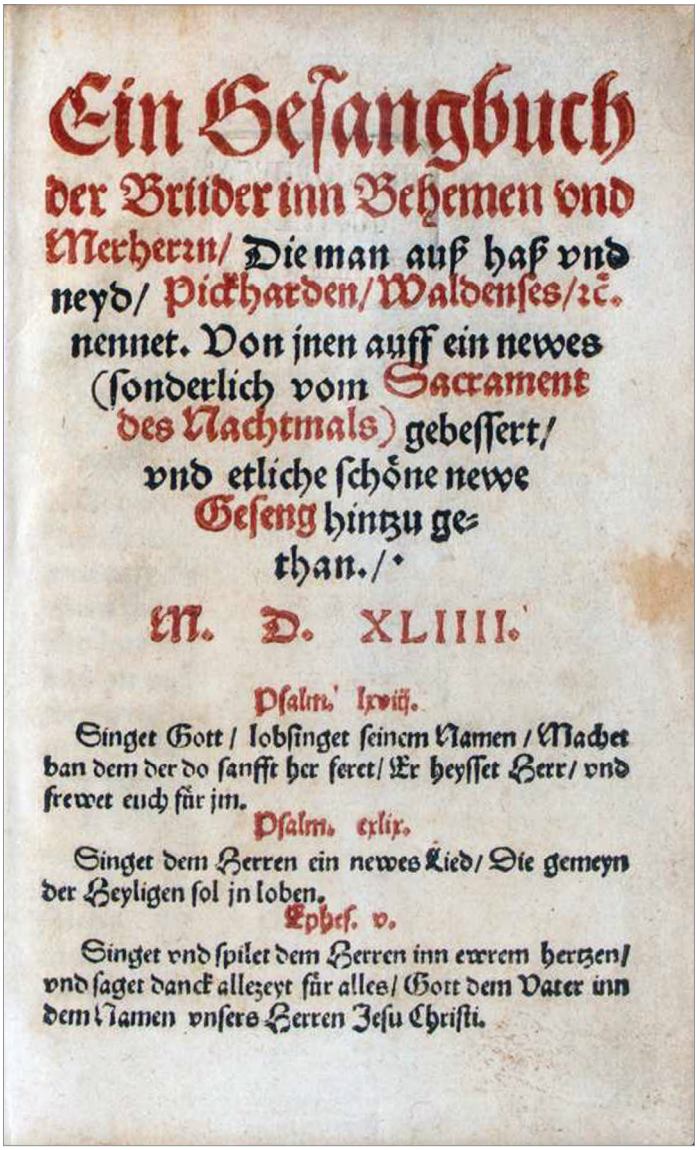

Ein Gesangbuch der Brüder inn Behemen vnd Merherrn/ Die man auß haß vnd neyd/ Pickharden/ Waldenses/ ꝛc. nennet. Von jnen auff ein newes (sonderlich vom Sacrament des Nachtmals) gebessert/ vnd etliche schöne newe Geseng hintzu gethan./

M. D. XLIIII.

Psalm. lxviij.

Singet Gott/ lobsinget seinem Namen/ Machet ban dem der do sanfft her feret/ Er heysset Herr/ vnd frewet euch für jm.

Psalm. cxlix.

Singet dem Herren ein newes Lied/ Die gemeyn der Heyligen sol jn loben.

Ephes. v.

Singet vnd spilet dem Herren inn ewrem hertzen/ vnd saget danck allezeyt für alles/ Gott dem Vater inn dem Namen vnsers Herren Jesu Christi.

Michael Weisse, Jan Roh, *Ein Gesangbuch der Brüder inn Behemen vnd Merherrn, Die man auß haß vnd neyd, Pickharden, Waldenses, &c. nennet,* 1544.

Lob sey dem allmechtigen Gott iz Weissejevega *Ein new Gesangbuchlen*. Dobesedni prevod pesmi v slovenščino je napravil tudi Jurij Dalmatin, in sicer pod naslovom *De adventu Domini. Pejsen od adventa*. Natisnjena je bila v Dalmatinovi pesmarici *Ta celi catehismus, eni psalmi* iz leta 1584, kjer je tudi notirana,[2] in v Felicijana Trubarja pesmarici z enakim naslovom (1595).

2

V isti pesmarici *Ene duhovne peisni* (1563) je natisnjena tudi pesem *Christus, naš odrešenik* (Trubar [1563] 2016, 116–19). Besedilni »pratekst« je *Canticum de passione Christi* iz 13. ali 14. stoletja (Čerin 1908, 180). Na njeni podlagi je nastala nemška pesem *Christus, der uns selig macht*, ki se z notacijo nahaja najprej v kancionalu *Ein new Gesangbuchlen*. Weisse je za svojo pesmarico, ki je bila v rabi med nemško govorečimi češkimi brati, iz češčine prevedel precej pesmi, ki so bile v istem kancionalu prvič ponovno izdane leta 1544 v Nürnbergu. Njihov izdajatelj in urednik je bil znameniti škof čeških bratov Jan Roh (Johann Horn), ki se je tudi sam trajno vpisal v češko slovstveno in kulturno zgodovino, in sicer poleg drugega s kancionalom *Písně chval božských* (1541). Preko številnih kasnejših izdaj Weissejevega kancionala je tako češkobratska češka tradicija duhovne pesmi vplivala na nemško (Čapek 1956, 205). Prevajalec v slovenščino ni znan, pesem pa je pod naslovom *Ta stari pasion: Patris sapientia* izšla tudi v Dalmatinovem *Tem celem catehismu, enih psalmih* (1584), kjer je notirana in se notacija ujema z Weissejevo, in nato še v Felicijana Trubarja pesmarici z enakim naslovom (1595).

3

Nadalje je v *Enih duhovnih peisnih* najti pesem *Bug ye en vinograd neredil* (Trubar [1563] 2016, 126–30), ki je prevod nemške pesmi *Gott hat einen Weinberg gebaut*, kot jo je najti v prvi izdaji kancionala *Ein new Gesangbuchlen*. Prevod iste predloge je objavljen tudi v Felicijana Trubarja pesmarici iz leta 1595.

2 Glasbenozgodovinski in muzikološki vedi še ni uspelo ugotoviti izvora melodije pri Dalmatinu. Napev, ki ga navaja, je nastal v 15. stoletju in se je v stoletju reformacije pel na besedilo Luthrove pesmi *Gelobet siest du, Jesu Christ*, pri kateri je nemški reformator izvirni prvi kitici iz 14. stoletja dodal še kitice 2–7 (Vinkler 2006b, 88).

4

V isti pesmarici *Ene duhovne peisni* je izdana tudi prva znana slovenska tiskana poslovenitev nemške pesmi *O ihr Christen, seht an den König und Heiland* Michaela Weisseja iz *Ein new Gesangbuchlen*, in sicer kot *O, človik, gledai večniga tvoiga kralla* (Trubar [1563] 2016, 134–44). Prevod iste predloge je objavljen tudi v Felicijana Trubarja pesmarici iz leta 1595.

5

V razdelku *Enih duhovnih peisni*, ki obsega pesmi ob pogrebu, je natisnjena pesem *Pokopaimo mi tu tellu* (Trubar [1563] 2016, 169–71). Gre za dosleden prevod protestantske pesmi *Nun lasst uns den Leib begraben*, ki ji je Martin Luther 1540. zložil zadnjo (osmo) kitico, prvih sedem pa je nastalo po latinski pesmi *Iam moesta quiesce querela*[3] in po nemški pesmi *Nun lasst uns den Leib begraben* Michaela Weisseja (*Ein new Gesangbuchlen*, 1531). Sebastijana Krelja mlajši prevod iste Luthrove pesmi je pod naslovom *Nun lasst uns den Leib begraben etc., per Krellium* najti v *Tem celem catehismu, enih psalmih* (1574), pod naslovom *Ena pogrebska pejsen, per Krellium* pa tudi v Dalmatinovem *Tem celem catehismu, enih psalmih* (1584) in v Felicijana Trubarja pesmarici z enakim naslovom (1595).

6

Prevode iz Weissejevega kancionala *Ein new Gesangbuchlen* v *Enih duhovnih peisnih* zaključuje hvalnica *Hvalite Gospudi milostiviga* (Trubar [1563] 2016, 218–19), ki je poslovenitev pesmi *Danket dem Herrn, den er ist sehr freundlich*, in sicer v tekstni podobi, kot se nahaja v *drugi* izdaji kancionala *Ein new Gesangbuchlen* v ediciji Jana Roha iz 1544 (Čerin 1908, 221). Isto predlogo je svobodno prepesnil tudi Jurij Dalmatin; pesem je pod naslovom *Pejsen po jedi, skuzi J. Dalmatina* objavljena v *Tem celem catehismu, enih psalmih* (1584) in Felicijana Trubarja pesmarici iz leta 1595.

Po smrti Lukáša Praškega: prevlada proluthrovske smeri med češkimi brati

Smrt Lukáša Praškega 1528. je dala češkim bratom možnost, da znova premislijo lastno mesto v horizontu reformacije in se morda naslonijo na močnejšo reformirano cerkev v bližini – na luteransko na Saškem. Mesto

3 Njen avtor je Avrelij Prudencij Klemens (348–405), ki ga je Luther štel za »enega najboljših in najbolj krščanskih pesnikov«.

škofa-sodnika je za Lukášem Praškim prevzel Martin Škoda, ki pa ni bil dovolj izrazita osebnost, da bi cerkev obdržal pri češki reformacijski smeri sui generis. Tako je že v dobrih treh letih po smrti L. Praškega proluteranska orientacija zabeležila praktično popolno prevlado: Luther je med češkimi brati obveljal za učitelja, ki da so ga verniki dolžni upoštevati in poslušati, kajti na novo da je odkril pomen Svetega pisma, tega pa so češki bratje od začetka lastnega obstoja kot cerkve stavili za »jedro krščanskega nauka in življenja«. Proluteransko orientacijo je podpiral zlasti Jan Roh iz Domažlic, kasnejši škof čeških bratov, ki je bil najprej izvoljen v svet četverice, nato pa je po M. Škodi prevzel mesto škofa-sodnika čeških bratov. Že leta 1531 je bil tako razglašen uradni odmik čeških bratov od spisov in teologije Lukáša Praškega, luteranski vpliv pa so pomagali krepiti tudi posamezni Luthrovi in Melanchthonovi učenci med češkimi brati (npr. Beneš Bavorinský).

Poleg Michaela Weisseja, Jana Roha, Mateja (Macha) Sionskega in Martina Michalca je bila najpomembnejša osebnost tega obdobja čeških bratov Jan Augusta (1500–1572). Ta je izhajal iz družine praških utrakvističnih klobučarjev in je ostal miselno celo življenje povezan s cerkvijo svojih staršev. O le-tej je menil, da bi utegnila prav pod Luthrovim vplivom postati zares reformirana cerkev. Med češke brate je stopil leta 1524, 1529. je postal diakon in bil nato leta 1531 posvečen za duhovnika. Že leto kasneje je postal član ožjega sveta in nato leta 1537 škof, po smrti Jana Roha pa je leta 1547 zasedel mesto prvega med češkobratskimi škofi, tj. škofa-sodnika.

Za Jana Augusto je bilo značilno, da je ves čas gledal »preko plotov« čeških bratov in si je tako prizadeval cerkev, ki jo je v drugi polovici lastnega življenja vodil, združiti z reformnim krilom Utrakvistične cerkve in tako ustvariti eno(tno) češko reformirano cerkev (Říčan 1956, 32). Kajti od Luthrovega nastopa je v Utrakvistični cerkvi čedalje jasneje razpoznati dva tokova – staroutrakviste, ki so vztrajali pri jihlavskih kompaktatih, si prizadevali za konformnost z le-temi in za kar najmanjše konflikte z Rimsko cerkvijo ter tako pripoznavali tudi podrejenost Utrakvistične cerkve Rimski, ter novoutrakviste oz. reformno krilo Utrakvistične cerkve. Slednje Luthrove reformacijske pobude pritegujejo vse močneje, četudi še naprej vztrajajo pri očiščujočem pomenu *izpovedi vere*, čistoti *krščanskega življenja posamičnika* in potrebi vero dokazovati z *dobrimi deli*; ti elementi so bili v Utrakvistični cerkvi in za Jana Augusto poglavitni. Češka znanost topogledno upravičeno meni, da pred »Komenskym Jednota ni imela človeka, ki bi enovitost češkega protestantizma dojemal tako intenzivno kot Augusta« (Říčan 1956, 33).

Johann Kleinhard, Johann Georg Balzer, *Jan Augusta*, 1758/1799.

V obdobju Jana Auguste se je Luthrov vpliv na češke brate kazal predvsem skozi spremembe v teologiji, v novem razumevanju državljanskih dolžnosti vernika in v povsem drugačnem mestu plemstva med češkimi brati, kot so ga modrokrvneži iz dežel sv. Václava imeli dotlej. Češki bratje so sprejeli Luthrova pogleda *sola gratia* in *sola fide* ter v svojo konfesijo kot jedro evangelija umestili odrešitev zgolj po Božji milosti in veri v Jezusa Kristusa.

Z veroizpovedno artikulacijo lastne teologije so se odzvali tudi na predložitev Augsburške veroizpovedi 1530. Zato sta Jan Roh in Jan Augusta ob pomoči Václava Mitmanka in drugih češkobratskih študentov, ki so študirali na tujih univerzah, napisala konfesijo. To sta nato češka plemiča Vilém Křinecký in Jindřich Domousnický, ki sta bila češka brata, v češkem rokopisu in s podpisi 12 baronov in 33 vitezov 14. novembra 1535 na Dunaju predala kralju Ferdinandu I. Češkobratska veroizpoved je v knjižni obliki prvič izšla leto kasneje, 1536., in sicer pod naslovom *Počet z viery a z učenie křesťanského, králi jeho milosti v Vídni podaný od pánuov a rytieřstva královstvie Českého, kteříž jsu z Jednoty Bratřie zákona Kristova, léta 1535*. Od tedaj do začetka prisilne pobelogorske rekatolizacije čeških dežel po novembru 1620 je češkobratska konfesija izšla kar šestnajstkrat, v štirih jezikih (češčina, latinščina, nemščina in poljščina) in številnih redakcijah (Müller III 1931, 413–23).

Po prvi izdaji 1536. je istega leta izšla še enkrat, že leta 1538 pa z Luthrovim predgovorom v Wittenbergu, in sicer v latinskem jeziku (*Confessio fidei ac religionis, Baronum ac Nobilium regni Bohoemiae, Serenissimo ac Invictissimo Romanorum, Bohoemiae etc. Regi, Viennae Austriae sub anno Domini 1535 oblata)*. Latinsko izdajo z Luthrovim predgovorom (*Praefatio doctoris Martini Lutheri in Confessionem Valdensium*) je v Tübingenu leta 1558 ponovil Peter Pavel Vergerij ml., ki je v knjižici pod naslovom *Testimonia* zbral tudi ekscerpte iz korespondence čeških bratov z Luthrom, Melanchthonom, Martinom Bucerjem in Wolfgangom Musculom, k češki konfesiji pa je sam napisal tudi predgovor. Nadaljnje izdaje so sledile leta 1561 (na podlagi slednje je izšel leta 1563 prevod v poljščino), 1564 (češka izdaja; le-ta je biblične citate Nove zaveze že jemala iz prevoda Jana Blahoslava, ki je kasneje predstavljal temeljni kamen *Kralicke biblije*), 1573 (Wittenberg, novi prevod v latinščino in nemščino; latinski prevod je bil delo nemškega filologa Ezroma Rüdingerja, ki je bil historiograf čeških bratov), 1574 (dve češki izdaji na podlagi zadnje redakcije latinskega besedila), 1575 (Basel, latinska izdaja), 1607 (češka izdaja s posameznimi popravki) in

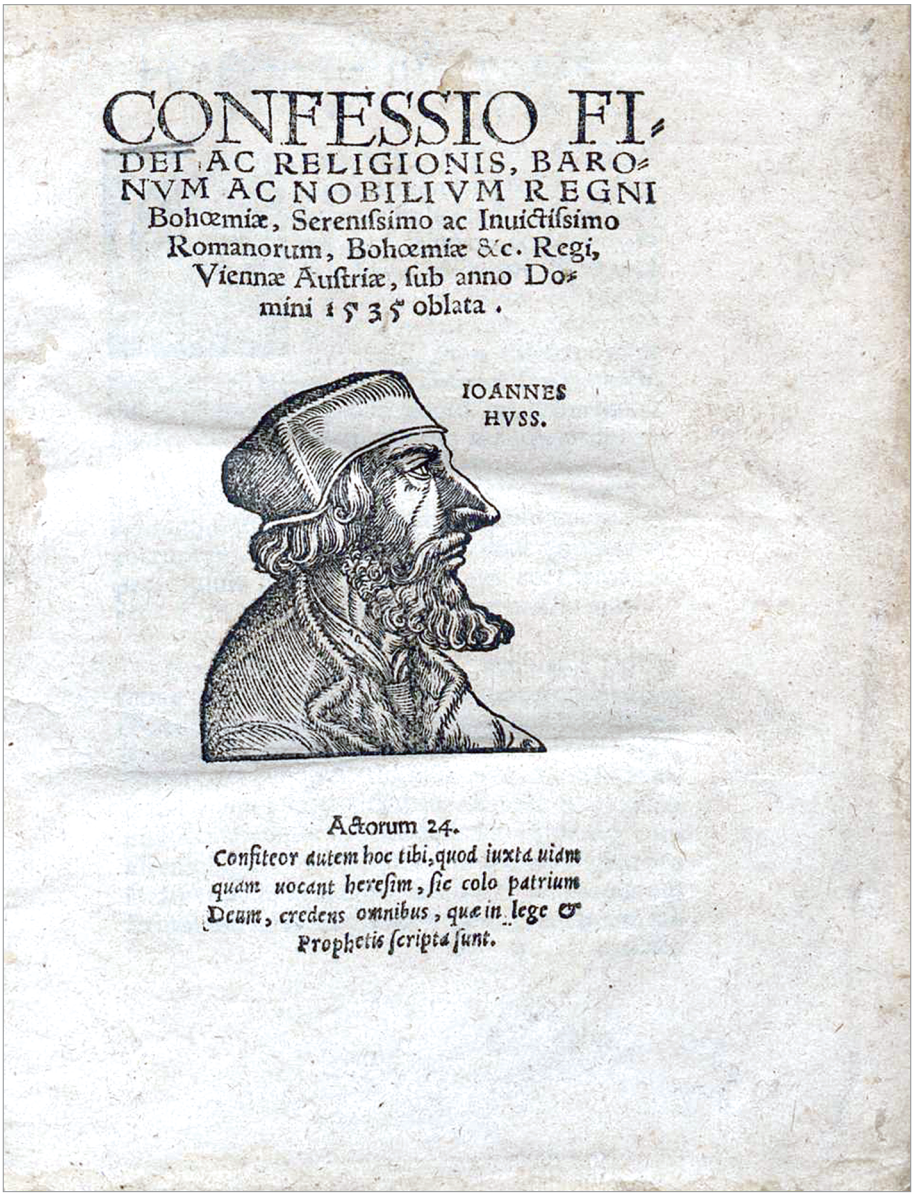

CONFESSIO FI-
DEI AC RELIGIONIS, BARO-
NVM AC NOBILIVM REGNI
Bohœmiæ, Serenissimo ac Inuictissimo
Romanorum, Bohœmiæ &c. Regi,
Viennæ Austriæ, sub anno Do-
mini 1535 oblata.

IOANNES
HVSS.

Actorum 24.
Confiteor autem hoc tibi, quod iuxta uiam
quam uocant heresim, sic colo patrium
Deum, credens omnibus, quæ in lege &
Prophetis scripta sunt.

Naslovna stran *Confessio fidei ac religionis, Baronum ac Nobilium regni Bohoemiae, Serenissimo ac Invictissimo Romanorum, Bohoemiae etc. Regi, Viennae Austriae sub anno Domini 1535 oblata.* Knjigo je z lastnim predgovorom 1538. v Wittenbergu izdal Martin Luther, ponovil pa dvajset let kasneje Peter Pavel Vergerij.

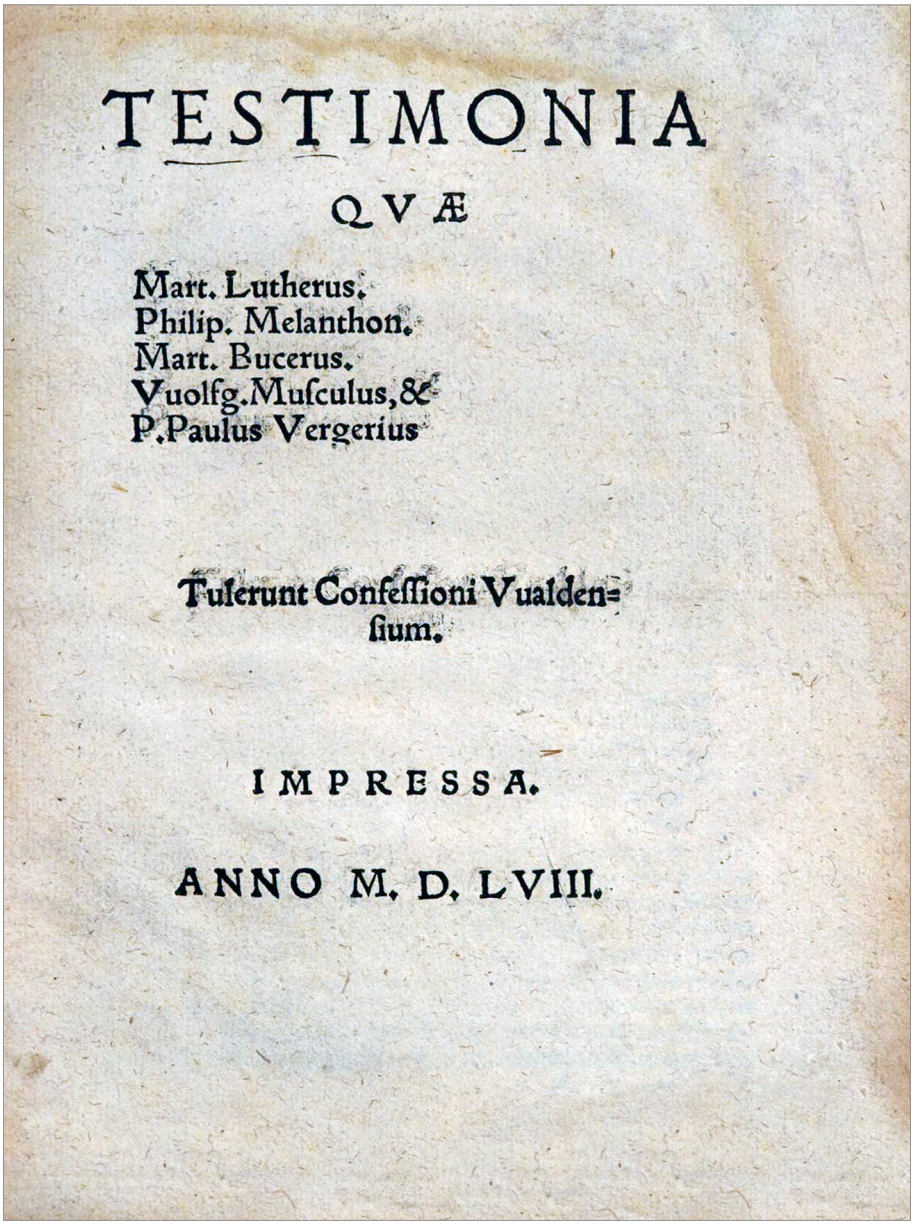

TESTIMONIA

QVÆ

Mart. Lutherus.
Philip. Melanthon.
Mart. Bucerus.
Vuolfg. Muſculus, &
P. Paulus Vergerius

Tuſerunt Confeſſioni Vualden=
ſium.

IMPRESSA.

ANNO M. D. LVIII.

Peter Pavel Vergerij, *Testimonia, quae Mart. Lutherus, Philp. Melanthon, Mart. Bucerus, Wolfg. Musculus et P. Paulus Vergerius tulerunt Confessione Waldensium*, 1558.

1612 (Herborn, izdaja novega latinskega in nemškega prevoda češkega izvirnika) (Říčan 1951, 113).

V lastno konfesijo so češki bratje zapisali naslednjo formulacijo nauka o opravičenju zgolj po veri:

> *VI. O Kristusu Odrešeniku in o opravičenju skozi vero vanj*
>
> Šesta glavna točka krščanskega nauka pri nas je polna in živa vera v Gospoda Jezusa Kristusa in v opravičenje po tej veri. Kajti nadvse gotovo je, da po padcu v raju nihče od ljudi ne more priti k miru z Bogom ter biti osvobojen iz suženjstva grehu, smrti, hudiču in pogubljenju, razen po posredniku med Bogom in ljudmi, Jezusu Kristusu, ki je zavoljo svoje žrtvene smrti, sam svet in nedolžen, plačal vse naše dolge, s svojo krvjo umil našo umazanost, s svojo smrtjo premagal našo smrt in nas more obdarovati s pravičnostjo in življenjem, kajti od Boga je storjen v modrost, pravičnost, posvečenje in odkupitev (1 Kor 1,30).
>
> [...]
>
> 5. O zakladu opravičenja in odrešitve, živi in opravičujoči veri v Kristusa na podlagi Pisma verujemo, da noben človek po lastni volji z lastnim telesom in krvjo ne more prejeti ter dobiti opravičenja ...
>
> *VII. O dobrih delih in krščanskem odrešenju*
>
> Verujemo tudi, da so ljudje po veri v Kristusa Jezusa opravičeni zastonj, po milosti Božji, brez vseh lastnih del, in tako Bogu ljubi; morajo pa nato pridno vršiti dobra, od Gospoda Boga zapovedana dela ter vsakdo po svojem stanu, redu, starosti in poklicu z njimi dobro služiti Bogu (1 Kol 1,10), kot pritiče evangeliju (Fil 1,27). Kajti tako je apostolom naročil Gospud: »Učite jih izpolnjevati vse, karkoli sem vam zapovedal.« (Mt 28,20) (Říčan 1951, 136–37, 141)

Jan Augusta je skušal Luthrov preboj o opravičenju zgolj po milosti in veri kar najbolj zasidrati tudi med svoje verske sobrate. To je pogosto počel ne brez bodice proti duhovnikom Utrakvistične cerkve, ki da skrivajo to glavno evangelijsko dobro novico in temelj vere, menda pogosto celo iz nečastnih pridobitnih razlogov. Augusti je pri prizadevanju teologijo čeških bratov postaviti tesno ob Luthrovo teološko misel o milosti in veri

sekundiral Beneš Bavorinský, češki bratje pa so se pod njunim vodstvom tudi v nauku o zakramentih prilagodili Luthrovim pogledom. Dotlej so sicer ne v enakem pomenu kot Rimska cerkev pripoznavali sedem zakramentov, poslej pa le dva – Gospodovo večerjo in krst. Poleg tega so se pod Luthrovim vplivom počasi znebili zadržkov do poroke, kajti Augusta je 1535. v pridigi o zakonskem stanu poudaril, da je družinsko življenje nekaj dobrega, da slednjega ni treba zametati na račun celibata in askeze ter da je treba biti za družinsko srečo in otroke hvaležen.

Izjemno pomembna sprememba »kurza« pa se začne med češkimi brati dogajati po natisu dela z naslovom *Kniha o pravém náboženství* (1543) izpod peresa Beneša Bavorinskega. Temeljna ugotovitev te knjige je namreč, da pot kristjana ne pomeni puščavniške ločitve od družbe in tudi ne zahteva socialne obstranskosti, temveč vodi sredi posameznikovih bližnjih ter da je srž krščanskega življenja v tem, da vsak vernik sledi Bogu z marljivim izpolnjevanjem državljanskih dolžnosti, tudi s sodelovanjem v mestni in deželni upravi. In celo s prevzemanjem vojaških poveljniških funkcij, kot so tedaj pritikale plemiškemu stanu.

Slednje je bil komaj predstavljiv premik glede na 15. stoletje, ko so se češki bratje odločno otepali vsakega sodelovanja v mestni upravi, kot mestni sodniki, svetniki ali biriči, bognedaj rablji, celo prisege meščana-priče pred sodiščem so se branili, takisto pa do brata Beneša Bavorinskega ni bilo niti misliti, da bi se poprijeli poklica najemniškega vojaka, orožarja ali trgovca z orožjem.

Sprememba, ki jo je Bavorinský uspešno uveljavil med svojimi sobrati, je kajpak razložljiva s tedanjo vojaško in politično situacijo v Srednji Evropi. Tesno je namreč povezana s »turško silo«, ki je povzročila, da so tedaj tudi najmirnejši med najkrotkejšimi, med njimi Erazem Rotterdamski, pozivali na preventivno vojno zoper mohamedanske Turke, zlasti po Sulejmana Veličastnega obleganju Dunaja 1529., ko so turške plenilske čete ob Donavi prodrle nič manj kot do Regensburga in nagnale velik strah v kosti celo meščanom v Strassburgu, bernski mestni očetje pa so nekaj let kasneje, 1543., v znak spokornega življenja in v želji ponovno prejeti Božjo milost zoper Turke prepovedali vsak ples, glasno muziko in vsakršno javno veselje (prim. Vinkler 2011, 31–44, 63)

Erazem je bil svojim sočasnikom znan kot nebojevit človek, toda tudi kot »homo per se« in kot prodoren ter ugleden humanist, ki v sporih ne pritrkuje nobeni strani in ga nihče tudi ne more (pod)kupiti. Zato je bila teža njegove besede zastran »Turkov« znatna, do »turškega vprašanja« pa je

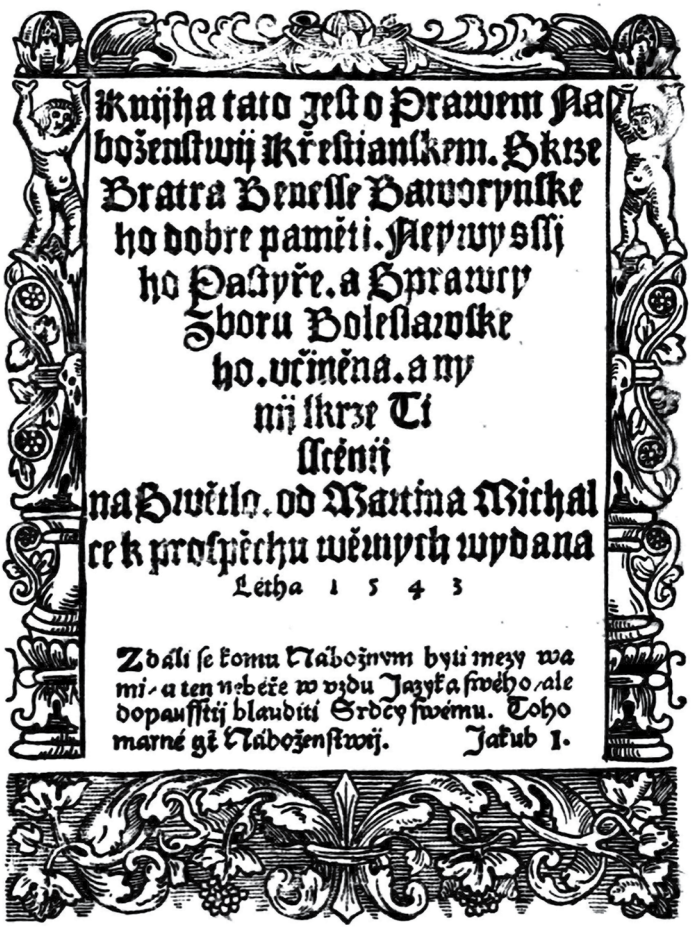
Kniſſha tato Jeſt o Prawem Na
boženſtwij Křeſtianſkem. Skrze
Bratra Beneſſe Baworyuſke
ho dobre paměti. Nejwyſſij
ho Kaſtyře. a Sprawcy
Zboru Boleſlawſke
ho. učiněna. a ny
nij ſkrze Ti
ſcénij
na Swětlo. od Wautina Michal
ce k proſpěchu wěrnych wydana
Létha 1 5 4 3

Zdáli ſe komu Nábožnym býti mezy wa
mi. a ten nebéře w vzdu Jazyka ſwého. ale
dopauſſtij blauditi Srdcy ſwému. Toho
marné gest Náboženſtwij. Jakub 1.

Beneš Bavorinský, *Kniha o pravém náboženství*, 1543.

zavzel nekoliko drugačno stališče, kot ga je predvsem v spisu *Vom Kriege wider die Türken* (1529) artikuliral Luther. Dojemljivi učenjak se je kljub svoji dosledni posredujoči in spravljivi drži do vseh ter (skoraj) vsega od svojega izhodiščnega pacifizma miselno prikopal do potrebnosti obrambne vojne proti Turkom, ki pa naj sledi šele tedaj, ko so izčrpane vse nevojaške možnosti.

V svojem spisu *Utilissima consultatio de bello Turcis inferendo* (1530), ki je nastal kot odgovor na Luthrov *Von Kriege wieder die Türken*, je zavzel precej bolj realistično, tuzemsko stališče kot Luther, kajti Erazmova misel je zastran obrambe pred turško vojsko prosta vsega Luthrovega eshatološkega razumevanja vojne s Turki kot boja proti »dednemu sovražniku krščanske vere«:

> Koliko je bilo že hudega morjenja, s katerim so [Turki], barbarsko pleme neznanega izvora, stiskali kristjane? Koliko zaselkov, otokov in pokrajin so že izpulili izpod krščanske oblasti? Situacija se je obrnila tako, da se zdi, da bo, če nas ne obrani Božja desnica, kmalu zaseden še preostanek krščanskega sveta, kajti poleg tega, da moramo zaradi našega krščanskega občestva to nesrečo šteti za skupno zlo, se nam more pripetiti, da bomo na koncu vsi potegnili enako kratek konec. Če gori pri sosedu, je ogrožena tudi vaša imovina, predvsem pa je v nevarnosti cela vas, če požar zajame katero od najmanjših koč. Zato je treba priteči na pomoč. (Delumeau 1999, 99.)[4]

Erazmova beseda je imela takrat precejšnjo težo, humanist pa je navedene vrstice napisal najbrž tudi zato, ker je bil v pisemskem stiku z avstrijskimi, ogrskimi in poljskimi učenjaki, pa morda tudi zato, ker ga je krog okoli cesarja Karla V. nagovoril, naj se javno odzove na Luthrov defetizem. Sta pa oba, tako Luther kot Erazem, soglašala, da ga ni boljšega recepta za odvrnitev turške sile, kot je s ponižnim kesanjem utolažiti Božjo jezo.

Kolesa zgodovine v 16. stoletju namreč še niso v celoti sukale bolj ali manj racionalne odločitve na bojnem polju, vojna sreča, spretnost in pogum vojščakov, temveč po malem, toda odločilno še vedno Vsevišnji.

4 Pri pripravi pričujoče monografije za izdajo sem imel pri roki popolno digitalizirano verzijo integralnega izvirnega tiska pod signaturo 999/Hist.pol.4185, ki jo je pripravila Staatliche Bibliothek Regensburg (Münchener DigitalisierungsZentrum, Digitale Bibliothek, VD16 E 3652): http://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb11098764-7.

Češki bratje prvič na politični šahovnici – I. šmalkadska vojna in njene posledice

Obrat čeških bratov od pacifizma k sodelovanju v vojaških opravilih je tudi prinesel, da češkobratski avtorji ob turški nevarnosti pred vrati Srednje Evrope niso več izpostavljali teže etičnih in moralnih zadržkov, ki jih more kristjan imeti do bojevanja in ubijanja na bojnem polju ter so bili do konca 15. stoletja v samem jedru češkobratskega razmišljanja »posvetnih rečeh«.

Za kasnejše mesto te češke reformirane cerkve v češki družbi je bil tak obrat-umolk odločilnega pomena. Kajti poleg njega in usmeritve čeških bratov k družbi se je skupaj z obojim zgodila še ena pomembna prelomnica – sprememba položaja plemstva v cerkvi. Oboje pa je v zadnjih desetletjih pred začetkom tridesetletne vojne (1618) cerkev čeških bratov preko njenih poglavitnih političnih predstavnikov potegnilo v nevarno politično igro reformirane, toda po mnenju katoličanov krivoverske cerkve proti katoliškemu deželnemu vladarju iz družine Habsburžanov.

Zavoljo tega so bili češki bratje po zmagi cesarske armade in vojske katoliške lige na Beli gori pod dvakratnim naletom katoliških zmagovalcev. Bili so dvoji uporniki: reformirana cerkev, ki da se je že od druge tretjine 15. stoletja puntala zoper rimski katolicizem in se ni držala niti koncesij nekatolikom, za češke dežele dogovorjenih v kompaktatih, ter hkrati poglavitni politični puntarji zoper katoliškega češkega kralja Ferdinanda II. Zato se je najhujši srd pobelogorskih zmagovalcev zoper reformirane cerkve znesel prav nad njimi.

Plemstvo, ki je bilo med češkimi brati še v dobi Lukáša Praškega malodane zgolj tolerirani nebodigatreba, je pod Janom Augusto odločno zasedlo pomembne položaje. Čeprav so češkobratski teologi še vedno opozarjali na duhovne nevarnosti, ki da so povezane tako z modrimi kot z močnimi v družbi, pa so češki bratje plemiče poslej šteli za poseben in pomemben stan v cerkvi, ki ga niso potiskali za neizobražene in revne, kot so to počeli še pod Lukášem Praškim. Uveljavitev plemstva v prednjih vrstah češkobratske cerkve je signaliziral množični krst slednjega v Boleslavi 1530., s spremembo plemiškega položaja med češkimi brati pa le-to od tridesetih let 16. stoletja dalje prevzema mesto političnih branikov pravic čeških bratov v javnosti. Prvi med temi plemiči je bil Kunrát Krajíř s Krajka, eden poslednjih pa znameniti Peter Vok, »vladar« z Rožmberka (Pánek 2010, 109–110).

Politična opora, ki so jo češkobratski cerkvi nudili njeni plemiški udje, je bila v letih 1525–1564 še kako pomembna. Na češkem tronu je namreč jagelonska vladarja Vladislava II. (1471–1516) in Ludvika II. (1516–1526) nasledil

katoliški Habsburžan Ferdinand I. (1526–1564). Le-ta je bil prvi voljeni kralj svetováclavske krone, ki je poskušal sistematično omejevati privilegije nekatoliških plemiških družin (prim. Kohler 2017, 147–49), kot so se okrepili za časa husitske revolucije, in uvajati absolutizem. Eden od topoglednih ukrepov je bilo zlasti prizadevanje Utrakvistično cerkev, katere delovanje je bilo sankcionirano z jihlavskimi kompaktati, počasi zopet povsem »sinhronizirati« z Rimsko cerkvijo. Zato so se pod političnim in upravnim naletom vladarja znašli »odkloni« – nekonformne smeri utrakvizma, predvsem pa češki bratje.

Ferdinand je imel na začetku malo vladarskega zamaha zoper češke brate. V deželah sv. Václava je namreč vladal stanovski monarhiji, kjer so imeli glavno politično besedo veljaki v deželnem zboru. In ti so znali svoje bolj ali manj pošteno priposestvovane privilegije braniti brez vseh skrupulov. Zato se je naslanjal predvsem na diplomatsko spretnost in na izigravanje staroutrakvistov proti češkim bratom, novoutrakvistom in evangeličanom. Držal se je načela, da se kompaktati nanašajo (in torej ščitijo) le na utrakviste in na nikogar drugega poleg njih. To je pomenilo, da so bili tako novoutrakvisti kot češki bratje in evangeličani *de facto* tolerirani le ob dovolj veliki politični moči lastnih plemiških sobratov napram kralju, in še to samo na njihovih posestih oz. znotraj ugodnih mestnih privilegijev, sicer pa so bili vsi reformirani verniki razen utrakvistov *de iure* onstran zakona. Slednje osvetljuje tudi prizadevanje nekatoličanov in hkrati neutrakvistov za cesarsko sankcijo splošne verske svobode v Češkem kraljestvu, ki se je 9. julija 1609 artikulirala v *Majestatnem pismu* Rudolfa II.

Ferdinandu so pri prizadevanju izkoreniniti vse versko življenje v Češkem kraljestvu, ki ni bilo Rimske cerkve, priskočile na pomoč razmere v Reichu. Češkobratski plemiči so se namreč udeležili prve šmalkaldske vojne (1546–1547), v kateri se je Ferdinandov brat, cesar Karel V. spoprijel z nemškimi evangeličanskimi knezi in mesti, češki bratje pa so se konflikta udeležili – na evangeličanski strani. Cesarjeva zmaga v Nemčiji je dala tudi njegovemu bratu na Češkem priložnost udariti zoper reformirane stanove, proti katerim je posegel z nekaj usmrtitvami, z ukinitvijo posameznih mestnih privilegijev ter z zaplembami plemiških posesti. Vse to bi moglo biti za igro češkobratskega plemstva na evangeličanski strani reichovske politične in vojaškje šahovnice dovolj resno opozorilo; v prvi šmalkaldski vojni so bili tako na Češkem kot Nemškem in takisto na katoliški kot evangeličanski strani prepleteni politični ter verski interesi vseh strani. Enako je bilo pred letom 1618. V letih pred izbruhom

tridesetletne vojne se je vse bolj kazalo, da topogledni zgodovinski spomin češkobratskega plemstva ni bil posebej dolgega trajanja, čeprav se je cerkev zaradi sodelovanja v evangeličanski vojni proti cesarju v številnih mestih znašla neposredno po kraljevim pritiskom (Litomyšl, Brandýs nad Labem, Turnov). Še več: Ferdinand je nameraval češkobratsko plemiško podporo nemškim evangeličanom in Karlovo zmago nad njimi kapitalizirati tako, da bi češke brate na Češkem povsem zatrl. Zato se je spravil na samo vodstvo cerkve in v letih 1547 in 1548 sprejel številne ukrepe, ki naj bi češke brate na Češkem (ne na Moravskem, kajti moravski reformirani stanovi se prve šmalkaldske vojne niso udeležili) iz organizirane, delujoče cerkve raztolkli v množico preplašenih vernikov, te pa razgnali širom po svetu in tako končali delovanje v njegovem kraljestvu.

Najpomembnejši politični in upravni ukrep je bila ponovna oživitev *Svetojakobskega mandata*, ki ga je kralj Vladislav II. Jagelonski zoper češke brate izdal 10. avgusta 1508 na podlagi razglasitve na svetojakobskem deželnem zboru v Pragi 25. julija istega leta. Mandat je imel sedem točk:

1) Najprej: vse pikartske[5] gmajne in zbori, javni in tajni, naj se ustavijo, uničijo in za tem popolnijo z zanesljivimi ljudmi; če gre za cerkve ali samostane, kjer so se shajali, naj se le-ti zapro, takisto naj ne bo na nobenem mestu dopuščeno, da bi se shajali, ne po hišah, ne po mestih in sploh nikjer, kjer so se imeli navado shajati.
2) Vse nauke in pisanja, ki obsegajo njihove zmote, naj bodo pisanja javna ali tajna, je treba ustaviti in uničiti; vse njihove knjige, tiskane ali v rokopisu, je treba sežgati in noben baron, vitez ali mesto ne sme dopustiti, da bi se pod njegovo oblastjo takšne knjige, traktati ne pisali, ne tiskali in ne prodajali; kdorkoli bi jih kam prinesel in bi bile pri njem najdene, naj se ostro kaznuje po presoji deželnih sodnikov.
3) Od tega dne naprej je treba ustaviti njihovo slavljenje in podajanje Gospodove večerje, kot ga izvršujejo, enako velja za krst in poroko; vse to je treba ustaviti in nikjer več dopustiti; te zakramente jim odslej podaja duhovnik iz Utrakvistične cerkve, ki si ga bodo izbrali.

5 Pikarti je bilo v čeških deželah v 16. stoletju eno od poimenovanj za češke brate oz. splošno za heretike. V slednjem pomenu so izraz rabili tako katoličani kot reformirani kristjani.

4) Vsi njihovi učitelji in voditelji, ki jim pridigajo in jih vodijo k tem zmotam ter učijo, morajo biti predani utrakvističnim duhovnikom, da se popravijo. H katerikoli strani dotični prestopi, po te strani duhovniških pravilih se mora ravnati in popraviti, in to zares takoj. Če pa se ne bodo hoteli popraviti, tedaj jih je treba dati pod oblast in v kaznovanje gospodu najvišjemu grajskemu grofu [purkrabí, Burggraf] praškemu, pod kraljevsko moč, in gospod najvišji grajski grof naj z njimi opravi po navodilih baronov in plemičev deželnega sodišča kot pri drugih rečeh, ki jih zadeva postava Njegove milosti, kralja.

[...]

7) Navadne pikartske vernike vseh stanov naj k popravi in prenehanju njihovih zmot na moder način vodijo utrakvistični duhovniki; baroni, plemiči, Pražani in druga mesta naj z duhovniki zasedejo fare, ki bodo izpraznjene, in naj župnikom pustijo dohodek s fare; če za vse cerkve ne morejo najti župnika, naj en župnik upravlja šest far, lahko tudi več ali manj, kolikor se le lahko organizira, za vsako faro naj ima seznam vernikov, ti pa naj hodijo v cerkev in na pridigo ter naj se od teh duhovnikov učijo vere. (Molnár, Rejchrtová in Rejchrt 1977, 139–40.)

S Svetojakobskim mandatom je bila češkobratski cerkvi prepovedana vsa dejavnost: bratje so bili prisiljeni v konverzijo v Utrakvistično cerkev ali pa sta jim grozila sodni pregon in dolgoletna ječa. Eden od Ferdinandovih ukrepov je bil tudi zapor za Jana Augusto aprila 1548, ki je bil nato na Praškem gradu mučen, da bi razkril svojo domnevno udeležbo v zaroti s saškim volilnim knezom Johannom Friedrichom I. (1503–1554) proti kralju Ferdinandu. Obtožba je temeljila na Augustovih stikih z Wittenbergom (Augusta je bil poleg ostalega prevajalec Luthrovega spisa *Wider Hans Worst,* 1541, v češčino), toda tudi pod silo torture Augusta ni priznal ničesar. Ker se ni hotel odreči lastni veroizpovedi in prestopiti k utrakvistom, je bil nato škof-sodnik čeških bratov za 16 let vržen v ostro ječo na kraljevskem gradu Křivoklát. Toda češki plemiči, npr. Jaroslav s Pernštejna, si niso želeli nakopati odkritega spora z lastnim kraljem in zato izvajanju Svetojakobskega mandata niso nasprotovali. Tako so se pod udarom znašle tudi češkobratske gmajne na Vzhodnem Češkem – Kunvald, Žamberk, Rychnov idr. Ker pa se češki bratje niso želeli odpovedati lastni veri, so bili leta 1548 iz čeških mest, ki so po šmalkaldski vojni pripadla češkemu kralju Ferdinandu, izgnani, in sicer z ukazom, da morajo zapustiti češke dežele.

Tako se je osemsto čeških bratov izselilo v Vzhodno Prusijo. Tam jih je kot koloniste sprejel vojvoda Albrecht Pruski (1490–1568),[6] ki pa jim je za naselitev postavil pogoj, kot so ga formulirali evangeličanski teologi in pridigarji: češki bratje so se morali priključiti deželni evangeličanski cerkvi. To jim je praktično onemogočalo ustanavljati lastne češkobratske gmajne.

Na pomoč jim je priskočil znameniti Luthrov »učenec«, evangeličanski teolog, pridigar, pesnik[7] in škof Pavel Speratus (1484–1551). Ta je češke brate in njihovo gostoljubnost za trpeče v Kristusu spoznal četrt stoletja prej, ko je deloval kot luteranski pridigar v Jihlavi in je bil zaradi svojih pridig leta 1523 izgnan iz Moravske. Sedaj, ko je bil škof v Kwidzynu ob spodnji Visli, je dosegel, da so bile izvirne omejitve zmanjšane in so si češki bratje lahko organizirali svoje gmajne, ti prvi češki reformirani verski emigranti pa so živeli predvsem med poljskimi Mazuri (Kwidzyn, Dąmbrówno, Gardeja, Nidbork, danes Nidzica, Działdowo).

Češki bratje, ki so se kot verski izgnanci priselili v Vzhodno Prusijo, pa so bili vključeni še v eno zgodovinsko dogajanje, ki odraža večplastnost in raznolikost protestantskega duhovnega fenomena v 16. stoletju. Proti svoji volji so se znašli sredi osiandrovske kontroverze.

Šlo je za resen spor med Andreasom Osiandrom st. (1498–1552) in luteranskimi teologi praktično celotnega nemškega prostora, ki so zagovarjali

6 Vojvoda Albrecht je tisk hrvaških knjig v Bibličnem zavodu v Urachu podprl s 100 renskimi goldinarji (Trubar 2015, 115–21).

7 Speratus je znan po sodelovanju z Martinom Luthrom pri sestavljanju prve luteranske pesmarice, *Achtliederbuch* (1524). Ta je obsegala osem pesmi: štiri so bile Luthrove, tri Speratove in ena Justusa Jonasa. V svetovno glasbo se je trajno vpisal z besedilom pesmi *Es ist das Heil uns kommen her*, ki je verjetno prvo luteransko pesemsko besedilo, ki poudarja Luthrovo misel o odrešitvi po veri. Tudi slovenska književnost 16. stoletja je povezana s Speratom. V Trubarjevem prvem samostojnem kancionalu (*Eni psalmi, ta celi catechismus*, 1567) je objavljena pesem *Starih slovanskih Deset zapovedi, preprosto sestavljenih in na hitro popravljenih*. Pesemsko besedilo, ki ga je na tem mestu uporabil Trubar, sodi med slovenske cerkvene pesmi predreformacijske dobe. Na slednje opozarja naslov, pa tudi dejstvo, da besedilu med nemškimi protestantskimi pesmimi ni najti predloge (po vsebini jo je mogoče primerjati edinole z Luthrovo pesmijo *Mensch wiltu leben seliglich*). Melodija je bila najprej priobčena ob pesmi *Es ist das Heil uns kommen he*r (s podnaslovom *Ein lied vom gesetz und Glauben gewaltiglich mit göttlicher Gschrift verlegt*) Paula Sperata v *Achtliederbuch* (Nürnberg 1524). Trubarjeva notacija se ujema z notirano izdajo v *Achtliederbuch* 1524 in v kancionalu Johanna Waltherja *Geystlich Gesank-Buchleyn* (Wittenberg 1524). Pesem je bila izdana tudi v *Tem celem catechismu, enih psalmih* (Trubar [1574] 2006, 246–48), v Dalmatinovem *Tem celem catehismu, enih psalmih* (1584) ter v pesmarici Felicijana Trubarja z enakim naslovom iz leta 1595. Johann Sebastian Bach je v letih 1732–1735 na Speratovo besedilo zložil kantato BWV 9 z istim naslovom.

Matteo Borgorelli, *Renesančna predelava gradu Přerov nad Labem*, 1563 (foto Petr Vilgus, Wikipedia).

filipistično smer luteranstva. Nesoglasje je zadevalo predvsem Osiandrov pogled v traktatu *De Justificatione* (1550) o preostajanju oz. prebitku Kristusove opravičujoče božanske imanence v verniku; ta Osiandrov pogled je bil v opreki z Luthrovim poudarjanjem opravičenja zgolj po veri. Osiander je bil ugleden luteranski teolog prve generacije reformatorjev. Poleg Luthra, Zwinglija, Melanchthona, Bucerja, Jonasa, Brenza, Hedia in Agricole je bil prisoten na marburškem kolokviju (1529), bil je zraven ob predložitvi Confessio Augustana Karlu V. na državnem zboru v Augsburgu (1530) in ob podpisu Šmalkaldskih artikulov (1531). Po augsburškem interimu (1548) je moral iz Nürnberga v Wrocław in nato v Königsberg (1549), kjer je postal profesor na novoustanovljeni univerzi. Spor med njim in ostalimi nemškimi teologi se je končal po smrti Osiandra in njegovega plemiškega zaščitnika, vojvode Albrechta (1568), češki bratje pa so bili vanj vpleteni na Osiandrovi strani, in to zaradi lastnega izvirnega teološkega pogleda, ki temelj opravičenja posamičnika ni videl vedno in samo v zgolj veri kristjana. Po Albrechtovi smrti in prevladi filipizma so postali v Vzhodni Prusiji nezaželeni, zato so se odselili na Poljsko (Říčan 1956, 41).

Matteo Borgorelli, *Cerkev spreobrnitve sv. Pavla (kostel Obrácení sv. Pavla)*, Brandýs nad Labem, 1541–1542 (foto Michal Kmínek, Wikipedia). Isti arhitekt je v Brandýsu nad Labem izvedel tudi predelavo gotskega gradu v renesančno stavbo ter renesančno predelavo gradu Přerov nad Labem.

Na začetku petdesetih let 16. stoletja se je vojaško-politična situacija v nemškemu delu Reicha podobno kot po prvi šmalkaldski vojni prezrcalila v češke dežele. Ko so po letu 1552 v drugi šmalkaldski vojni nemški reformirani stanovi osvojili politično in vojaško pobudo nad cesarjem Karlom V., so tudi češki plemiči z večjo vnemo nastopili v obrambo verskih pravic čeških bratov. Že pred tem, 1550., je moravski hetman Václav z Ludenic, nekdanji češki brat, z odločnim nastopom na moravskem deželnem zboru v Brnu preprečil Ferdinandovo omejevanje verske svobode, kot se je dotlej na Moravskem že ukoreninila v vsakdanjem verskem življenju. V Brandýsu nad Labem pa je Arnošt baron Krajíř najel italijanskega arhitekta Mattea Borgorellija (1510–1572), ki je v letih 1541–1542 za češke brate načrtoval in zgradil »veliki zbor«, novo cerkev Spreobrnitve sv. Pavla (kostel Obrácení sv. Pavla). Ta je postala v pobelogorskem obdobju rimska cerkev in je bila predelana skladno s tedaj predvladujočim srednjeevropskim katoliškim likovnim barokom (zvonik je bil dozidan 1753), toda izvirno je bila največja cerkev čeških bratov v čeških deželah in prva renesančna samostojno stoječa cerkev v Srednji Evropi. Odprt je bil za veliko noč 1554.

Toda češki bratje so imeli kljub temu veliko zadrego. Njihov poglavitni duhovnik, škof-sodnik Jan Augusta je bil v ječi na Křivoklátu, poleg tega se je raznesla govorica, da ga je kraljevska justica itak pokončala. Zato je prišlo do volitev, na katerih je bil 1557. med drugimi za novega škofa čeških bratov izvoljen Jan Blahoslav.

Na intelektualnem odru: Jan Blahoslav

Morkovice – Slížany so »mesto brez posebnosti«, majhen kraj pri Kroměřížu na jugovzhodnem Moravskem. Na prvi pogled po ničemer izstopajoč: šteje nič več kot 3000 duš. Toda ima pomenljivo zgodovino. Nanjo spominja tudi toponim poljske poti, ki se še vedno imenuje *Bratrská* oziroma (Češko)-bratska. Slížany so bili namreč v 16. stoletju eno od središč češkobratske cerkve, celo bivališče češkobratskih škofov, prav tam pa je šestindvajsetega avgusta 1557 potekala tudi sinoda čeških bratov. Na njej je bil za novega škofa izvoljen Jan Blahoslav (1523–1571; na posameznih pismih je najti tudi njegov psevdonim *Apterix*, po priimku matere, Katarine Bezpěrové; njegova druga psevdonima, po očetovem imenu, sta bila še *Makarios* in *Blasius*).

O Blahoslavu obstaja celo za češkega zgodovinarja obsežna in ne nujno enostavno pregledna ter obvladljiva zgodovinopisna produkcija, ki je bila izpisana v zadnjem stoletju in pol ter temelji predvsem na virih v latinskem in češkem jeziku (Čejka in Šlosar 2015). Toda iz nje je mogoče razbrati vsaj dvoje: z Blahoslavom so češki bratje dosegli enega svojih intelektualnih vrhov, kajti po teži besedilne produkcije in njenem ključnem mestu v češki književnosti 16. stoletja so sodobniki mogli Blahoslava primerjati le z njegovim predhodnikom Lukášem Praškim, kasneje, od tolerančnega patenta Jožefa II., 1781., pa *sub specie aeternitatis* zgolj z zadnjim češkobratskim škofom Janom Amosom Komenským. Poleg tega so češki bratje prav z Blahoslavom postali tolikšna intelektualna sila, da je bilo treba z njimi računati ne le v Češkem kraljestvu, pač pa tudi za njegovimi

mejami: s humanistom Blahoslavom so dokončno prenehali biti intelektualni »obstranci« oziroma le opazovalci v učeni kulturi in njeni sopotniki. Pomenljivo je namreč, da najpomembnejši teksti češke književnosti v drugi polovici 16. stoletja pridejo iz intelektualne delavnice čeških bratov (Blahoslav in prevajalci *Biblije kralicke*), utrakvistov (npr. Jiří Melantrich z Aventina in Daniel Adam z Veleslavína) ter evangeličanov.

Blahoslav se je rodil v Přerovu na Moravskem. Tam so bile – enako je veljalo praktično za celotno Moravsko – verske razmere in razmerja slabi dve stoletji med nastopom husitske revolucije oziroma reformacije in Belo goro, 1419–1620, občutno manj napete, blažje, strasti in razprtije pa manj silovite kot na Češkem. Přerov je namreč med 1475 in 1596 pripadal moravski plemiški družini Pernštejn,[1] ki je izumrla v viharnem 17. stoletju (po moški liniji 1631, po ženski 1646), v stoletju prej pa je sodila med najpomembnejše aristokratske rodove v deželah sv. Václava. Pernštejni so bili od začetka Husove »zadeve« pred koncilom v Konstanci odločni podporniki novega pogleda na krščanstvo, pomenljivo sled morda najpomembnejšega Pernštejna v 15. stoletju, Viljema I. s Pernštejna (umrl 1427) pa je najti tudi na znameniti pritožbi češkega in moravskega plemstva koncilu v Konstanci zoper sežig M. Jana Husa (1515): Pernštejnov pečat je na ohranjeni listini drugi po vrstnem redu (Hlaváček 1981, 195–203). Toda plemiška družina je bila versko strpna, razprtij zavoljo vprašanj Božjega ni iskala, poleg tega je marljive češke brate cenila kot podložnike. Tudi zato, ker so s prizadevnim delom prinašali dobiček njihovemu gospodarstvu na Moravskem. Tako so lahko tudi češki bratje v Přerovu uspevali dosti bolje kot npr. na Češkem, kjer so bili praktično ves čas v negotovem položaju ali pod naletom mestnih in/ali deželnih oblasti predvsem katoliške, občasno pa tudi utrakvistične miselne orientacije. In tako odvisni od neposredne zaščite posameznih plemiških rodov, na katerih posestih so prebivali, na primer Krajířev s Krajka.

Češki bratje so sicer v prvi tretjini 16. stoletja že dodobra premagali nelagodje pred življenjem v zgodnjenovoveški družbi, npr. v takem občestvu, kot je mesto. Posamezni radikalni glasovi so v skupnosti potihnili, zato se je izhodiščno zavračanje fevdalnega reda spremenilo v živahno stanovsko participacijo, češki bratje pa so postali eden najbolj produktivnih in prodornih družbenih delovalnikov v Češkem kraljestvu, zlasti v slovstveni

1 Na gradu Pernštejn v Nedvědicah na Moravskem, ki je bil matični družinski grad Pernštejnov od preloma 13. v 14. stoletje do 1596 in se danes odlikuje s sintezo poznogotske ter renesančne posvetne arhitekture, je bil posnet tudi del filma *Luther* (2003) z Josephom Fiennesom v naslovni vlogi (prihod Luthra pred državni zbor v Wormsu in odhod z njega).

kulturi. Jednota bratska je namreč ugotovila, da mora vrata med svoje člane odpreti tudi inteligenci, meščanom in celo plemičem, kot ključnim družbenim akterjem, če naj ne ostane nepomembna sekta in zato preganjana skupnost. Po drugi stani pa je ta stanovsko raznolika slika pomagala češke brate okrepiti materialno in intelektualno, Jednota pa je prav posebno energijo vlagala v lastno šolstvo, ki je v 16. stoletju postalo merilo dobrih šol v Češkem kraljestvu in je tako brusilo najbolj izjemne doraščajoče talente iz češkobratskih družin, ki so jih češki bratje šteli za »naslednjo generacijo« v življenju cerkve. Eden takih je bil tudi Jan Blahoslav (Škarka 1958, 151).

Blahoslav je za razliko od predhodnika in tekmeca, škofa Jana Auguste, ki je bil otrok najprej katoliške in nato utrakvistične konvertitske družine iz urbane Prage, prihajal iz češkobratskega zaledja s podeželja; tam je obiskoval tudi češkobratsko šolo. Ko so njegovi učitelji prepoznali mladeničev talent, se je Jednota odločila, da ga pošlje na študij v tujino, da bi dobil izobrazbo, ki mu jo tedaj niso mogle dati ne češkobratske šole ne Karlova univerza v Pragi; slednja češke brate ni posebej mikala zaradi verske in politične pozicije, bila je namreč branik utrakvizma.[2] Pomemben intelektualni prelom predstavlja zato zanj leto 1543 in študij na znameniti latinski šoli nemškega humanista in šolnika Valentina Trotzendorfa (Friedlanda, 1490–1556) v šlezijskem Goldbergu (Aureus Mons, Aurum, danes Złotoryja). Trotzendorf je slovel kot poznavalec grščine in izbrušen novolatinski humanist, z obzorji reformacije pa se je srečal že 1518., ko se je v Wittenbergu pod Luthrovim in Melanchthonovim vodstvom posvetil teologiji ter se pri Matthäusu Hadrianu naučil hebrejščine. Med drugim je bil tudi med študenti, ki so Luthra poleti 1519 spremili na leipziško disputacijo z Andreasom Karlstadtom in Johannom Maierjem von Eckom, sicer pa je bil njegov vzornik Melanchthon (Meister 1894, 661).

Jan Blahoslav se je tako pri Trotzendorfu oblikoval v smeri, ki je bila za češkobratske duhovnike dotlej komaj predstavljiva: njegovo delovanje je namreč temeljilo na humanistični izobrazbi v latinskem jeziku, ki je bil tedaj temeljni komunikacijski kod učene kulture, zlasti znanosti, šolstva

2 Karlova univerza je po 1409., z odhodom treh univerzitetnih narodov (natio Polonorum, natio Saxonum, natio Bavororum) zaradi *Kutnogorskega dekreta* Václava IV. (1408) – z njim je češki kralj radikalno spremenil upravno podobo Karlove univerze, kot jo je določil ustanovitelj, cesar Karel IV. (en »univerzitetni narod« – en glas; po Kutnogorskem dekretu: češki »univerzitetni« narod trije glasovi – ostali »univerzitetni narodi« en sam glas) –, iz kontinentalne nazadovala v zgolj regionalno zamejeno univerzo v težavah. Svojo nekdanjo univerzalnost in kvaliteto si je začela povračati šele v 16. stoletju s prihodom humanistov nanjo. Več glej v: Winter 1897, 7–18; Svatoš 2005.

na univerzah in diplomacije (predvsem cerkvene), znatno manj pa deželne uprave. Ker je humanistično izobrazbo povezoval z avtentično vnemo za evangelij in z vero, ki da naj se po njegovem kaže v vsakdanjem pobožnem krščanskem življenju (Říčan 1951, 49), izbrušeni humanistični slog pa z retorično zmožnostjo in s prodornostjo reformiranega teologa ter biblicista, je tako poosebljal tisto, kar češki brati do njega ali sploh niso niti poskušali, ker so verskemu zanosu dajali prednost pred izobrazbo, ali pa so zmogli le posamezniki, in še ti le z znatnim naporom in težavo – uravnovesiti *fides* ter *intellectus* pod isto streho ter ju spraviti med seboj. Zadržanje ključnih škofov je bilo namreč zastran duhovniške izobrazbe bolj ali manj odklonilno (Lukáš Pražský), kar je po stiku s češkimi brati takoj opazil tudi Martin Luther, ali pa indiferentno, npr. pri škofu Janu Augusti, ki svojih komolcev ni kaj prida obrusil na šolskih klopeh in je lastno razmišljanje naslanjal predvsem na »zdravo pamet« in izkušnje, ki si jih je pridobil kot obrtnik – klobučar.

Blahoslav se je kot *krščanski humanist* torej občutno razlikoval od svojih predhodnikov med češkimi brati. Želel je, da bi se vera v Odrešenika in pobožnost harmonično družili z najbolj izbrano izobrazbo, kot jo je tedanja doba mogla dati kristjanu. Njegov koncept krščanskega humanizma je v ospredje stavil *samozavestnega individua*, ki se harmonično prepleta z *učenim kristjanom*; tak človek da ima nalogo, da svoj razum in zmožnosti ves čas zavestno vednostno uri in izpopolnjuje z učenjem ter plemeniti z znanjem. In je tako zmožen učinkovitega dialoga tudi z izobraženimi »kritiki evangelija«. Kajti talente, ki jih je prejel od Vsevišnjega, da je dobil zato, da bi jih uporabil za spoznavanje Božjih reči in za službo Božjo (Říčan 1951, 49), ne prvega ne drugega pa menda ne more biti brez najkvalitetnejše izobrazbe, kot jo (po)svet(no) v nekem trenutku premore.

Misliti je, da je Blahoslav glede na lastni *peregrinatio academica* zastran tega dela svojega idearija komaj mogel zaobiti »visoko pesem« novoveškega individualizma, sugestivni humanistični »oratio elegantissima« Giovannija Pica. V njej je namreč grof z Mirandole zapisal nekaj, kar ni bilo nujno v opreki ne z dogmo rimske in ne z novimi duhovnimi spregledi reformirane cerkve in je tedanjim humanistom zvenelo skoraj kot enajsta Božja zapoved, je pa bilo po začetku tiska, interneta tedanje dobe, perpetuirano znova in znova, pravzaprav vedno, ko je bil *Oratio de hominis diginitate* izdan ponovno.[3] In je tako postalo bolj ali manj redno čtivo latinsko

3 Prvo izdajo celotnega *Oratio* je oskrbel sorodnik Giovannija Pica, Gian Franceso Pico (1496). Tak tekst je bil nato izdan v vsaki ediciji *Opera Omnia* znamenitega

pismenih adeptov na univerzah in tudi »obče mesto« idearija in imaginarija humanistično izobraženega posameznika zgodnjega novega veka:

> Bog Oče, najvišji stavbenik je bil po zakonih skrivne umetnosti že izdelal hišo sveta, ki jo vidimo, to veličastno božje svetišče. Nadnebesno okrožje je bil okrasil z mislečimi duhovi; eterske sfere oživil z večnimi dušami; blatne in umazane predele spodnjega sveta pa napolnil z množico vsakovrstnih živali. Ko pa je bilo delo opravljeno, je umetnik zahrepenel po nekom, ki bi znal natanko pretehtati umno urejenost tolikšnega dela, ki bi ljubil njegovo lepoto in občudoval njegovo veličino. Zato je tedaj, ko je bilo že vse dovršeno – tako pričata Mojzes in Timajos –, končno pomislil na stvaritev človeka. Vendar pa ni bilo več nobenega arhetipa, po katerem bi upodobil novega potomca, nobenega zaklada, da bi ga poklonil v dediščino novemu sinu, in na celem svetu ni bilo več prostora, kjer bi se naselil ta motrilec vesolja. Vse je bilo že polno; vse razdeljeno med bitja višjega, srednjega in nižjega reda. Toda bilo bi nevredno njegove očetovske moči, da bi tako rekoč obnemogel in odpovedal pri zadnjem porodu; ne bilo bi dostojno njegove modrosti, da bi zaradi pomanjkanja preudarnosti ne našel rešitve v nujni zadevi; ne spodobilo bi se njegovi dobrotljivi ljubezni, če bi se moral tisti, ki naj bi hvalil božjo darežljivost do drugih, sam nad njo pritoževati. Končno se je najboljši umetnik odločil tako: tistemu, ki mu ne more dati ničesar lastnega, bo dostopno vse, kar je bilo razdeljeno med posamezna bitja v zasebno last. Sprejel je torej človeka kot stvaritev nedoločene narave, *jo postavil v središče sveta* in jo takole nagovoril: »Ne določenega bivališča, ne lastne podobe, niti kakih posebnih darov ti nisem dal, o Adam, zato da bi dobil v last takšno bivališče, takšno podobo in takšne darove, kakršne boš ti sam hotel po lastni želji in preudarnosti. *Narava drugih bitij je določena in zamejena z zakoni, ki sem jih bil predpisal. Ti pa si jo boš določil sam po svoji svobodni presoji, katere oblasti sem te zaupal; nobena omejitev te ne bo utesnjevala in ovirala pri tem. V središče sveta sem te postavil*, da bi se od tod lahko bolje razgledal po vsem, kar je na svetu. Nisem te ustvaril ne kot nebeško ne kot zemeljsko bitje, ne kot smrtnika in ne

humanista (Benetke 1498, 1519, 1557; Strassburg 1504; Pariz 1505; Regio 1506; Basel 1530, 1537, 1557, 1572) (Caponigri 1956, vii–viii) in je bil tako v splošni recepciji v novolatinski učeni kulturi.

kot nesmrtnika, zato da bi si ti sam – *častit in svoboden kipar svojega lastnega bitja – izklesal svojo podobo tako, kakor bo tebi najbolj všeč* [vsi poudarki J. V.] Lahko se boš izrodil in postal nižje, brezumno bitje; lahko se boš po svoji volji prerodil in postal nekaj višjega, božanskega.«

O nedosegljiva darežljivost Boga Očeta! O najvišja, čudežna sreča človeka! Zakaj dano mu je, da more imeti to, kar želi, in biti to, kar hoče. Živali po Lukilijevih besedah prinesejo že ob rojstvu iz materinega telesa s seboj vse, kar bodo kdaj koli imele. Najvišji duhovi so bili v začetku ali pa malo po tem isto, kar bodo vso neskončno večnost. V človeka pa je Oče ob rojstvu položil semena vseh vrst in poganjke vsakršnega življenja; tisti, ki jih bo človek gojil, bodo dorasli in v njem obrodili sad. Če bodo ti rastlinski, bo postal rastlina; če bodo čutni, se bo spremenil v žival; če umski, se bo razvil v nebeško bitje; če duhovni, bo angel in božji sin. Če pa ne bo zadovoljen z usodo nobenega ustvarjenega bitja in se bo povlekel v središče svoje enotnosti, bo postal duh in eno z Bogom; v samotni temini Očeta, ki stoji nad vsem, bo tedaj prekašal vse stvari. (Picco della Mirandola [1487] 1997, 5–7.)

Toda: kristjan more, po Blahoslavovem, smisel življenja uresničiti tudi brez univerzitetne oziroma akademske izobrazbe (Molnár 1971, 208), kot je o čeških bratih zgovorno zapisal nemški humanist Joachim Camerarius st. (1500–1574) v svojem zgodovinopisnem delu *Historica Narratio de fratrum Orthodoxorum Ecclesiis, in Bohemia, Moravia et Polonia*. Kot krščanski ideal je Blahoslav zato postavil pobožnost, izpričano z deli, umetniški okus humanista, izbrušeno besedo v latinskem in češkem jeziku – zlasti biblično besedilo je moralo biti po Blahoslavovem v službi Besede in tako drugačno, imenitnejše, povzdignjeno nad običajni govor preprostega podeželana – ter poudarek na najvišji izobrazbi duhovniškega naraščaja med češkimi brati.

Topogledno se je Blahoslav miselno najbolj razvnel v *Filipiki proti misomusom* (*Poznamenání soudu mého o těch slovích b. Lukášových, že »nic nepsal, čehož by v Jednotě nevzal«, 18. února 1567 v Ivančicích*), v kratki polemiki, ki jo je med 15. in 18. februarjem 1567 napisal kot komentar k deveti knjigi *Acta Unitatis Fratrum, to jest Shromáždění pospolné těch věcí, kteréž v Jednotě bratrské a nejvíc v království Českém puosobeny sou od léta 1547 až do 1549* (gre za obsežno zbirko virov za zgodovino čeških bratov). Blahoslav je »dostavek« k pismu škofa Lukáša Pražskega pisal tako strastno,

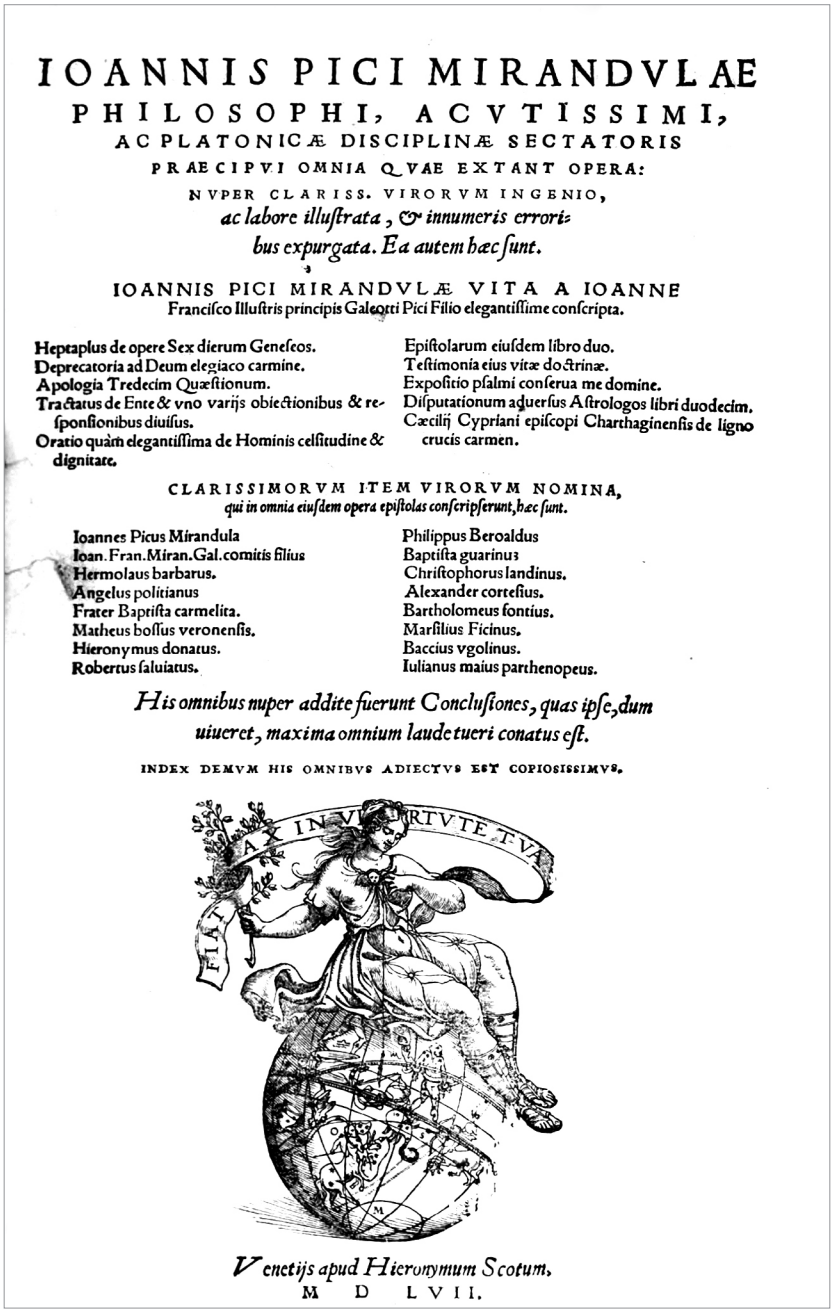

IOANNIS PICI MIRANDVLAE
PHILOSOPHI, ACVTISSIMI,
AC PLATONICÆ DISCIPLINÆ SECTATORIS
PRAECIPVI OMNIA QVAE EXTANT OPERA:
NVPER CLARISS. VIRORVM INGENIO,
ac labore illustrata, & innumeris erroribus expurgata. Ea autem hæc sunt.

IOANNIS PICI MIRANDVLÆ VITA A IOANNE Francisco Illustris principis Galeotti Pici Filio elegantissime conscripta.

Heptaplus de opere Sex dierum Geneseos.
Deprecatoria ad Deum elegiaco carmine.
Apologia Tredecim Quæstionum.
Tractatus de Ente & vno varijs obiectionibus & responsionibus diuisus.
Oratio quàm elegantissima de Hominis celsitudine & dignitate.
Epistolarum eiusdem libro duo.
Testimonia eius vitæ doctrinæ.
Expositio psalmi conserua me domine.
Disputationum aduersus Astrologos libri duodecim.
Cæcilij Cypriani episcopi Charthaginensis de ligno crucis carmen.

CLARISSIMORVM ITEM VIRORVM NOMINA,
qui in omnia eiusdem opera epistolas conscripserunt, hæc sunt.

Ioannes Picus Mirandula
Ioan. Fran. Miran. Gal. comitis filius
Hermolaus barbarus.
Angelus politianus
Frater Baptista carmelita.
Matheus bossus veronensis.
Hieronymus donatus.
Robertus saluiatus.
Philippus Beroaldus
Baptista guarinus
Christophorus landinus.
Alexander cortesius.
Bartholomeus fontius.
Marsilius Ficinus.
Baccius vgolinus.
Iulianus maius parthenopeus.

His omnibus nuper addite fuerunt Conclusiones, quas ipse, dum uiueret, maxima omnium laude tueri conatus est.

INDEX DEMVM HIS OMNIBVS ADIECTVS EST COPIOSISSIMVS.

Venetijs apud Hieronymum Scotum,
M D LVII.

Beneška izdaja *Opera omnia* Giovannija Pica iz leta 1557. V njej je med spisi humanista z Mirandole tudi »oratio elegantissima de hominis celsitudine et dignitate«.

da besedilo že po rokopisnem duktusu izstopa iz siceršnje Blahoslavove zapuščine in razodeva po eni strani avtorjev virtuozni retorični domet – predvsem retorični patos humanista, toda tudi logos misleca, po drugi pa je dragocen spomenik za razumevanje napete dialektike med vabljivostjo znanja in nujo pobožnega krščanskega življenja v reformiranih cerkvah neluteranskega razvojnega toka v zgodnjenovoveški srednji Evropi.

Filipika proti misomusom je Blahoslavov poziv na okope zoper intelektualni obskurantizem in protintelektualizem med češkimi brati. Oboje je skupaj z verskim fundamentalizmom v majhnih reformiranih verskih skupnostih srednje Evrope vse od njihovega nastanka – zaradi vzpostavljanja identitete ter identifikacije na podlagi različnosti in razlikovalnosti od/do večjih cerkva, npr. Rimske – morda celo neobhodni strukturni pojav, ki lahko v nekem zgodovinskem trenutku dobi protiutež le z vrhunskim intelektualcem ali z intelektualno vsaj s skrajno radovednim superintendentom, seniorjem ali škofom na čelu take cerkve.

Za kontrastivno primerjavo, ki, kot se zdi, potrjuje zapisano, kaže vzeti »cerkev slovenskega jezika« v 16. stoletju. V njej se sistematični odpor zoper intelektualni obskurantizem razodeva predvsem skozi Trubarjevo kontinuirano programsko prizadevanje za izobrazbo krščanske gmajne, ki ga ni označevala negativna, temveč *pozitivna* selekcija duhovniškega naraščaja. Trubar je namreč, četudi sam ni bil univerzitetno izšolan teolog, pač pa v pretežni meri samouk, sistematično skrbel za najkvalitetnejše šolanje novih »mladic« cerkve, kot jih je imenoval. Če pustim ob strani Trubarjev besedilni leitmotiv, ki ga je v tej ali oni obliki najti praktično v vseh predgovorih k »uporabni literaturi« slovenske evangeličenske cerkve 16. stoletja, v katekizmih in pesmaricah, tj. da so dolžni pismeni ljudje znanje branja in knjižno snov (z glasnim branjem) »diseminirati« med nepismene, in če zanemarim tudi stanovsko šolo v Ljubljani, kaže poudariti, da si je Trubar po svojih najboljših močeh ves čas prizadeval, da so primerni kandidati mogli preko Tiffernove štipendije vstopiti na univerzo v Tübingenu, Jurija Dalmatina pa je izobrazbeno privedel do stopnje, godne za ustvaritev *chef d'oeuvre* slovenske protestantske reformacije, slovenske književnosti in jezika 16. stoletja – prevoda celotnega *Svetega pisma* (1584).

Brez Trubarjeve izrazite intelektualne radovednosti, razgledanosti, odprtosti, razumevanja pomena visoke izobrazbe za razvoj krščanskih gmajn, izogibanja radikalnim tokovom znotraj reformacije ter prepirom zastran odprtih, toda pogosto nejasnih teoloških vprašanj (npr. okoli vprašanja

prisotnosti Gospoda v zakramentu Gospodove večerje),[4] pa hkrati »posvajanja besedil« različnih miselnih provenienc[5] bi mogel biti razvoj »cerkve slovenskega jezika« v Notranji Avstriji 16. stoletja nezamisljivo drugačen, kot je bil: Brez podmladka, izšolanega na uglednih nemških luteranskih univerzah, bi utegnil zamreti, preden se je v resnici dodobra razcvetel. – V eni sami duhovniški generaciji, in to konec šestdesetih let 16. stoletja, po izgonu Trubarja na Nemško (1565) in smrti drugega škofa evangeličanske cerkve na Slovenskem, Sebastijana Krelja (1567). – In brez nadčasnega odmeva, katerega temelj je bil položen ne le s prvo slovensko knjigo, temveč predvsem z ustvaritvijo Dalmatinovega prevoda Svetega pisma; slednjega so namreč v taki ali drugačni obliki »posvojili« tudi katoličani v obdobju baroka in je za slovenski jezik pomenil dovolj trdno sredotežno točko jezikovne podobe knjižne slovenščine, in to v času med 1599 in 1779, ko novoizdanih del ni bilo toliko, da bi se jezik in književnost dinamično (re)generirala skozi posamezne literarne žanre.

Trubar je razmerje *kristjan – izobrazba* verjetno najbolj sugestivno ubesedil ob vprašanju o ustanovitvi šol, v *Cerkovni ordningi* (1564). Le-to je deželni knez Karel II. Habsburški sicer dal zapleniti, vendar uničenje večine naklade, kot je danes neizpodbitno dokazljivo tudi na podlagi memmingenskega izvoda, ki je bil v rabi pri Bernardu Steinerju, recepcije ni zaustavilo. Je pa, kot je misliti, preprečilo, da bi bila manj zamejena na zgolj duhovnike evangeličanske cerkve. Trubar je zapisal:

> Obena dežela, ne meisto, ne gmaina ne mogo prez šul, prez šulariev inu prez vučenih ludy biti, ne deželskih ne duhovskih ričy prov rovnati ne obderžati. Tu vsaki zastopni človik more lahku zastopiti. Obtu nekar le samuč ty verni, Božy ludy, temuč tudi ty modri aydi so povsod v nih meistih inu deželah male inu velike šule inu v tih istih vučene, modre ludy deržali. [...] Potle ty kerščanski cessary, krali inu vyudi, ty so povsod *collegia, cloštre, šule inu corarye za volo, de se v nih vučeni inu dobre pameti hlapčiči imaio koyti, rediti inu tu S. pysmu prov vučiti, zastopiti, izložiti inu pridigati, de so to cerkov, gosposke inu purgarske ričy znali inu umeli*

4 Prim. Trubarjevo pismo Heinrichu Bullingerju, Kempten, 13. marca 1557 (Trubar [1557] v Vrečko in Krajnc-Vrečko 2015, 23; celotno pismo v transkripciji in prevodu je najti na straneh 22–27).

5 V kancionalih očeta slovenske književnosti je npr. poleg standardnega pesemskega repertorija luteranske kancionalistike najti tudi pesmi čeških bratov, pa še kakšen tekst posebej uglednega schwenckfeldijanca ali celo ozloglašenega anabaptista se najde; prim. Vinkler 2011, 104–107.

> *rovnati, vižati inu pelati. Obtu ie sylnu potreba tudi per sadašnim čassu, de se te šule povsod gori derže, de tei cerqvi vi dobra seimena od mladih vučenih ludy Bogu na čast inu timu kerščanstvu* [k] *dobrimu za sebo pustimo* [poudaril J. V]. Cesary, krali, vyudi inu vsa žlaht oblast inu gosposčina so dolžni dobre, vučene šulmoištre inu umeitelne mlade ludy v te cloštre inu v corarye postaviti inu te lenee, nemarne, pozrešne, nečiste inu malikovske farye inu menihe iz nih izvreči inu izpoditi. V slednim meistu, v tergu inu per sledni fari šulmoistre inu šularie deržati, v meistih inu tergih, de se latinsku inu nemšku, per tih farah od farmoštrov, podružnikov inu mežnariev to slovensku pysmu, brane inu pissane vuči. S takim se spet ta stara, prava vera gori perpravi inu po vsem sveitu reztegne, prave, bogudopadeče Božye službe inu molitve, bruma, poštene, lubeza[n] pruti Bogu inu vmei ludmi narede, malikovane doli zatare. Inu s teim hočmo tudi te naše dežele pred Turki, pred našimi sovražniki ubraniti inu pred dragino, hudim vremeno[m], pred moryo obarovati inu ohraniti inu na koncu tiga našiga lebna dobiti tu nebesku veselie skuzi Jezusa Cristusa. H timu inu k vsakimu dobrimu dai Bug tei naši gosposčini suio milost, S. Duha, dobro missal inu napreivzetie inu dokonane. (Trubar [1564] v Vinkler 2005, 381–83)

V robni opombi je še pribil:

> Sledna cerkov inu gmaina ima suie lastne šulmo[i]stre inu šularie imeiti. V niih se imaio te nucne, potrebne mladice inu flance, mladi ludy gori redyti, koyti inu vučit[i]. (Trubar [1564] v Vinkler 2005, 381–82)

Manjše reformirane cerkve odmik od vsega, domnevno, (rimsko)katoliškega, tudi visoke izobrazbe,[6] po navadi zgodovinsko enačijo in občasno tudi manifestirajo s »pobožnim življenjem kristjana« in s fundamentalizmom kot distinktivnim znakom »prave vere krščanske«. V tovrstnem imaginariju in idearijі torej sovpadeta *ne (dovolj) vedno* oziroma *nevedno* in *krščansko*. Zdi se, da je miselno jedro takega sistemskega obskurantizma kot gradnika imaginarija in idearija v reformiranih cerkvah z maloštevilnim članstvom naslednje: Pravi kristjan je lahko le bolj ali manj »preprost« osebek, kajti izobrazba je posvetnjaška reč. In ta odpeljuje od ljubega Boga

6 Tovrsten odnos je označeval tudi srednjeveške katare (Lambert 2000, 172) in valdežane (Molnár 1991, 152–53; 186).

in Odrešenika. In menda vsevprek kvari nedolžne duše ... Ne Blahoslav, ne Luther in tudi Primož Trubar niso menili nič podobnega.[7]

Genealoško je argumentacija v *Filipiki proti misomusom* komentar pisma, ki ga je Blahoslavov predhodnik Lukáš Pražský 17. decembra 1502 pisal M. Havlu Žateckemu. Škof Lukáš je v tej poslanici M. Havla okaral zavoljo nespoštovanja liturgične podobe češkobratske cerkve. Pražský namreč omenja Havlovo neredno branje evangelijev in listov ter opuščanje liturgičnih ur, postov, praznikov in s slednjimi povezanega cerkvenega petja (prim. Blahoslav 1861, 372). In ni pozabil poudariti, da so se češki bratje od (liturgičnega) reda v Rimski cerkvi oddaljili v tem, »kar je slabega, in ne v onem, kar se more ob dobrem namenu in čistem pomenu dobro uporabljati« (Blahoslav 1861, 372), Blahoslav pa je svojo filipiko naperil zoper tiste češke brate, ki so pismo Lukáša Pražskega razumeli kot zavrnitev vse starejše cerkvene tradicije in teološke izobrazbe, zlasti patristične ter sholastične. Predvsem zoper Jana Augusto, ki naj bi leto pred nastankom Blahoslavovega besedila govoril prav to, in proti češkobratskim duhovnikom, ki so z Augusto soglašali; humanist Blahoslav jih je zato prikazal kot nasprotnike (visoke oziroma plemenitejše)[8] izobrazbe.

V delu *Filipike proti misomusom*, ki ga je mogoče brati kot vnaprejšnjo zavrnitev najpogostejših protiargumentov (*refutatio*), se Blahoslav retorično razživi s figurami, ki jih je že znameniti filolog in zgodovinar Pavel Josef Šafařík v 19. stoletju prepoznal kot »mojstrsko delo staročeške retorike« (Blahoslav 1861, 372):

> [104r][9] [...] Morda bo kdo rekel, da hvalim učene ljudi in učenost.
> Ja, tudi jaz pravim, da hvalim oboje, učenost in znanje, pa tudi

7 Prim. tudi poglede Primoža Trubarja in Sebastijana Krelja v pismu Adamu Bohoriču 1. avgusta 1565:
»Veleomikani mož! Ne dvomimo, da dobro poznaš in neredko obžaluješ nesrečno kulturno zaostalost naše ožje domovine, saj je prava sramota, kako se vsepovsod šopiri zaničevanje do lepih umetnosti in zanemarjanje duhovne izobrazbe. Toda ko bi le vsi, ki to bedno rovtarstvo v resnici občutijo, hoteli združiti z nami svoje želje in gorečnost, svoje misli in delo ter z nami vred napeti vse sile, da mu napravijo konec. Zakaj mi, ki nam je posebno jasno, da so šole cerkvi potrebne kakor leva roka, smo tej stvari že od kraja posvečali največjo skrb in prizadevnost in smo naposled z mnogimi prošnjami in moledovanjem pripravili prvake naše dežele do tega, da so dobrohotno in širokosrčno obljubili in določili denarno pomoč za ustanovitev javne šole tu v Ljubljani.« (Trubar [1565] v Vrečko in Krajnc-Vrečko 2015, 229; celotno pismo v transkripciji in prevodu je najti na straneh 228–29.)

8 Ta izraz je tedaj praktično brez izjeme označeval univerzitetni študij.

9 Segmentacija besedila je enaka, kot je v zadnji izdaji Blahoslavovega dela (2010).

izobražene ljudi, ne hvalim pa onih, ki svoje znanje rabijo za zlo. Naj dam primer: hvalimo vino in pitje ali uživanje vina, toda pijanstva in pijancev ne hvalimo. Na kratko: ne hvalimo zlorabe dobrih stvari, od Boga danih, toda abusus non tollit rem.[10] Meč je dober, ampak nekomu more služiti za dobro, drugemu pa za zlo.

Morda boš še rekel: Preveč pripisuješ temu znanju in učenim ljudem. Res je, nekateri dobri možje pravijo, da je prav skozi učene ljudi prišlo pohujšanje v cerkev in da bi se to moglo prigoditi tudi Jednoti čeških bratov. [104v] Respondeo:[11] Znanju in učenosti preveliko težo pripisuje tisti, kdor bi menil, da brez sedmih svobodnih umetnosti itd. ni mogoče pridigati resnice Božje, to je svetega evangelija, ali da je od tega znanja in učenosti odvisna odrešitev. Toda kdo to pravi? Tak bi bil precej kratke pameti. Sicer se nekateri papežniki hvalijo s svojimi doktorji in drugimi učenimi možmi, čeprav so tudi pri njih bolj po redko posejani. Štejem, da je dobro in pošteno, če znanje pomaga služabnikom cerkve pri upravi, pridigarjem pa pri izvrševanju njihovega urada. Tistim, »ki so služabniki besede Božje« (kot pravi apostol),[12] je zagotovo treba tega posebnega daru Božjega, ki ga imenujejo zgovornost,[13] to je, da znajo prevajati, učiti, opominjati, karati[14] itd., kajti hudo je biti nem kot pes, in tudi prorok pravi: »Dal mi je Gospod usta izurjena, da bi razumel.«[15] Na začetku je dajal Gospod svoje darove, zgovornost, razlaganje pisem itd. svojim služabnikom tako čudežno, da se ni bilo treba tega nikomur učiti, toda ti čudeži in čudesa so prenehali. In sv. Pavel piše Timoteju: »Bodi marljiv v branju.«[16] In tako opominja, da se je treba učiti. In ker je duh Gospodov vedel, da je zgovornosti v cerkvi treba, se je tako tudi ne škodi naučiti vsakomur, kdor se lahko, in povsod, kjer je le mogoče; če kdo pričakuje, da mu bo Bog z neba s čudežem poslal zgovornost, je tako, kot bi kmet ne sejal in ne oral, ampak čakal, da bo z neba začela padati nebeška mana. [...]

10 Zloraba ne ukine same stvari[, ki je zlorabljena].
11 Odgovarjam.
12 1 Tim 5,17.
13 Lat. *eloquentia*.
14 1 Tim 4,13.
15 Iz 50,4.
16 1 Tim 4,13.

> [105r] [...] Kdor prezira znanje in učenost, je podoben onemu, ki bi hotel sebi in drugim sešiti krila, plašče in podobno, pa bi krojaškega poklica ne znal, se ga ne hotel naučiti, ampak bi ga sramotil in dajal v nič. Koliko bi takšen modrijan opravil? Kdo tega ne razume? Pa tisti, ki bi dal nekrojaču obleko delati in bi preziral dobre ter spretne krojače, kako bi prišel skozi? Enako kot prvi. Razen, če bi se zgodilo, da bi vsi izučeni krojači in tisti, ki so vešči tega poklica, ponoreli, podivjali ter bi začeli eden drugemu delati škodo, vsak tistemu, ki bi ga kdo hotel najeti. V takem primeru bi se moral človek obrniti drugam in se oskrbeti, kot bi vedel in znal. Iz tega se hitro vidi, da tistega, ki bogoslužne darove, od Boga dane in postavljene, predrzno in naduto prezira, zelo hitro kaj slabega počaka.
>
> [106r] [...] Zato ni treba, da bi se učenih ljudi in znanja bali ter še naprej sami vezali otrobe, temveč raje prizadevno popazimo, koga in s kakšnim duhom pripuščamo k nižjim in višjim uradom, koga in kako za take službe pripravljamo, kaj imamo pri njih radi ali kaj nam ne prija ter kako smo pri tem spretni, skrbni, prizadevni in vdani Gospodu ter Jednoti. Gospod na vse gleda. Naj razsvetli naše oči, da bi ne poginili v smrtni senci.

Jan Blahoslav je svoja intelektualno in duhovno formacijo ter imaginarij humanista in privrženca reformacije okrepil tudi z univerzitetnim študijem. Leto 1544 je prebil na univerzi v Wittenbergu, kjer se je seznanil z Martinom Luthrom, s Philippom Melanchthonom (Plett 1993, 109) in s klasično latinsko retoriko. Rezultat te humanistične vzgoje je predvsem delo iz zrelega obdobja *Vitia concionatorum, to jest Vady kazatelův* (1571). Po vrnitvi z Nemškega in nadaljevanju študija v Prostějovu je bil poklican v središče čeških bratov Mlado Boleslav, da bi pomagal pri obnovitvi češkobratskega arhiva. Tako se je seznanil tudi z uradno in diplomatsko platjo delovanja lastne cerkve.

Toda tedaj, po juliju 1548, razmere za Jednoto na Češkem nikakor niso bile rožnate, kajti Ferdinand I. se je odločil pod pretvezo kaznovanja češkobratskih plemičev, ki so sodelovali v šmalkaldski vojni (1546–1547) – in izgubili –, izpuliti Jednoto iz Češkega kraljestva: menil je namreč, da je idearij čeških bratov radikalno protihabsburški. Zato bi bilo zanj zatrtje Jednote hkrati tudi ukinitev vpliva, ki so ga češki bratje v vseh stanovih že imeli na znaten del češke družbe. Tako je moral v izgnanstvo na Poljsko Jan Černý (Nigranus, 1500/1510–1565), ki mu je bil Blahoslav dodeljen za

pomočnika pri češkobratskem arhivu in ga je imenoval tudi »ljubi oče, brat Černý«.

Blahoslav pa je po volji češkobratskih starešin spomladi 1549 odšel na novoustanovljeno univerzo Königsbergu. Le-to je zapustil že poleti istega leta, zaradi črne smrti, pa tudi verske kontroverze, ki jih je na univerzi netil Andreas Osiander st., zlasti s pogledi o prežitku Kristusove opravičujoče božanske imanence v vsakem verniku, kot je misliti, Blahoslavu niso prijale. Bolj kot ognjeviti teolog je nanj vplival Georgius Sabinus (1508–1560), sicer prvi rektor univerze v Königsbergu in med drugim tudi Melanchthonov zet, in sicer s predavanji in spisi o pesništvu. Blahoslav je od njega dobil pobudbe zlasti za lastno teoretično in pesniško ustvarjanje. Še istega leta, jeseni, je bil Blahoslav ponovno na poti, tokrat v Basel. Tam se je seznanil z delom Erazma Rotterdamskega, predvsem pa so bili pomembni Blahoslavovi stiki s češkim humanistom Sigismundom Hrubým z Jelení (Geleniusom, 1497–1554). Ta je zaslovel kot prevajalec in izdajatelj grških ter rimskih klasikov in kot njihov prevajalec v češčino (Cicero, toda tudi Petrarka in Erazen Rotterdamski), med drugim pa je bil nekaj časa tudi urednik ter korektor pri enem najznamenitejših tiskarjev svoje dobe, Johannu Frobenu (1460–1527), s katerim je Basel postal ena tiskarskih in gospodarskih metropol Evrope.[17] Antonín Škarka je Blahoslavovo jezikovno izobraževanje in intelektualno formiranje povzel z naslednjimi besedami:

> V letih, ki jih je prebil v tujini, je Blahoslav pridobil bogate življenjske izkušnje, se seznanil z metodami znanstvenega in literarnega dela na temelju humanističnih načel, hkrati pa je pod vplivom reformacije zorel kot teolog. (Škarka 1958, 152)

Humanistična latinščina, ki jo je obvladal za časa študija, mu je pomenila tudi poglavitno orodje na njegovih diplomatskih poteh. Tako je bil zastran verske svobode čeških bratov štirikrat, dvakrat 1555. in dvakrat dve leti kasneje, 1557., poslan na Dunaj, h kralju Maksimilijanu II. Ta reformiranim kristjanom ni bil nenaklonjen,[18] toda za vladanja cesarja Ferdinanda I. (Kohler 2017, 147–49, 153–58) je tudi retorično spretni Blahoslav ostal

17 Tiski, zlasti inkunabule pred letom 1500, so bili v zgodnjem novem veku»izdelki visoke dodane vrednosti«, in torej nekaj podobnega, kot so danes produkti informacijsko-komunikacijske tehnologije in npr. farmacije (Eisenstein 1979, 44–88).

18 Primerjaj npr. Trubarjev nemški predgovor v *Ta drugi deil tiga Novega testamenta* (1560). Na Trubarjeva pisma kralj, kasneje cesar Maksimilijan II. sicer ni nikoli odgovoril, je pa prizadevanje Primoža Trubarja in Ivana Ungnada podprl s 400 renskimi goldinarji (Trubar [1560] v Vrečko 2011, 71; celotni predgovor v transkripciji in prevodu je najti na straneh 59–77).

brez otipljivih rezultatov, kajti kralj Maksimilijan, četudi je z emisarjem Blahoslavom postopal prijazno in se tako izrazil tudi o Jednoti, je mogel komaj za prihodnost obljubiti zlajšanje verskega preganjanja zoper češke brate. Neuspešna je bila tudi Blahoslavova misija 1556. v Magdeburg. Od tam je češke brate izgnal nihče drug kot čustveno in delovanjsko siloviti Flacij Ilirik. V obeh primerih je bilo stanje tako, kot je bilo pred Blahoslavovimi misijami: češke brate so v Češkem kraljestvu še naprej preganjali, pa tudi v Magdeburg se niso smeli vrniti. Je pa Blahoslav s Flacijem Ilirikom stopil v polemiko o izvoru čeških bratov. Flacij je v spisu *Catalogus testium veritatis* (1556) dokazoval, da je Jednota bratrska izpeljanka valdežanov, Blahoslav pa je v svojem delu *Summa quaedam brevissima collecta ex variis scriptis Fratrum* (1556), ki je besedilna »druga roka« Blahoslavovega literarnega prvenca *O původu Jednoty* (1547), dokazoval nasprotno.

Obe deli sta temeljnega pomena za razumevanje Blahoslavovega pogleda na zgodovino oziroma, kot se je izrazil Amedeo Molnár, prihaja v njih do izraza avtorjeva »teologija zgodovine«. Blahoslav je Jednoto čeških bratov razumel kot legitimno realizacijo husitske reformacije – Jednota si je ravno v letih nastajanja *Acta Unitatis Fratrum* prizadevala iz verske skupnosti »na obrobju« napredovati v status politično pripoznane deželne cerkve –, in torej kot posebno obliko splošne cerkve Kristusove, drugačno od luteranske cerkve na Nemškem. In takšno, ki je ravno zaradi lastne specifičnosti dolžna vztrajati pri svoji posebni krščanski poti in o tem zapustiti tudi pisne dokumente (Molnár 1971, 209). Slednje je tudi utemeljitev Blahoslavovega prizadevanja pri *Acta Unitatis Fratrum*.

Summa quaedam brevissima je tako Blahoslavov odgovor na vprašanje, ali so češki bratje delo Gospodove roke, kar je Flacij odločno zavračal, češki humanist pa z navezavo čeških bratov na intelektualno genealogijo od Husovega predhodnika Matěja z Janova (1350–1393) preko M. Jana Husa (1369–1415), M. Jakoubka ze Stříbra (1375–1429), Jana Rokycane (1396–1471), Martina Lupáča (umrl 1468) in Petra Chelčickega (1379–1460) ravno tako strastno dokazoval.

Z opozorilom na Matěja z Janova je Blahoslav pripoznal intelektualno genealogijo čeških bratov iz toka srednjeveške kritične misli, ki ni bila ravnodušna do aktualnih razmer v Rimski cerkvi. Ta kriticizem znotraj le-te, iz katerega sta izhodiščno črpali obe veliki evropski reformaciji – husitska in luteranska –, je občutno starejši od njiju in je »delovno orodje« katoliških teologov ter profesorjev na srednjeveških univerzah. Preko njihove univerzitetne učiteljske dejavnosti ter geografske mobilnosti (Sedlák ibid., 68–94;

CATALOGVS TESTIVM VERITATIS,

Qui, ante nostram ætatem, Pontificum Romanorum Primatui variisque Papismi superstitionibus, erroribus, ac impiis fraudibus reclamarunt:

NOVA *hac Editione emendatior, et prioribus duplo auctior redditus, ordine digestus, & in Libros X X. tributus, studio et cura* S.G.S.

Accessit APPENDIX Rerum & Testimoniorum insignium ab Anno 1517. ad annum 1600.

PRÆFATIO *item, qua Operis ratio & vsus exponitur: nec non duplex Testium citatorum, & Rerum insignium,* INDEX.

OPVS, varia rerum, hoc præsertim tempore, scitu dignissimarum, cognitione refertum, lectu cumprimis vtile atque necessarium: in quo, præter alia, quamplurimi pervtiles Libelli & tractatus, multæ etiam historiæ proferuntur, quarum nonnullæ nusquam alibi extant.

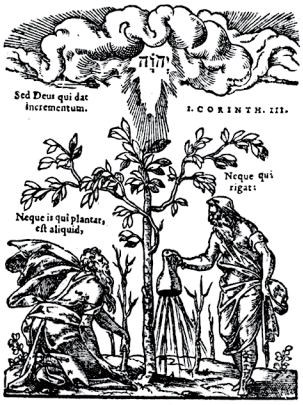

In Officina Iacobi Stœr, & Iacobi Chouët.

M. DCVIII.

Matija Vlačić, *Catalogus testium veritatis*, 1608.

Hendrick Hondius, *Mathias Flacius Illyricys*, 1599.

Šmahel 1996, 198–235) se prenaša predvsem med Oxfordom, Parizom in Prago, kjer s Husom in Jakoubkom prestopi meje univerzitetne predavalnice ter postane široko družbeno gibanje vseh stanov, tudi z nespregledljivimi političnimi posledicami.

Blahoslav je na zgodovino splošne cerkve, in tudi čeških bratov kot njenega posebnega dela, gledal kot na zaporedje manifestacij izvoljenosti, kot na pojavljanje izvoljenih posameznikov skozi zgodovino, od padca človeka iz Božje milosti do odrešitve; menil je tudi, da je imel Vsevišnji na svetu ves čas ude svoje cerkve in jih bo imel do konca stvarnosti. Četudi pravih vernikov v posameznih zgodovinskih obdobjih ni vedno lahko prepoznati med množico ljudi, pa ima ljubi Bog po Blahoslavovem na svetu vedno svoje služabnike. Češki teolog tako pravice do eksistence za češke brate ne izpeljuje iz razvoja cerkve, iz njenih izpričanih zgodovinskih strukturnih značilnosti in prelomov v zgodovinskem toku, temveč iz dejstva *izvoljenosti* vernikov. Gibalo zgodovine (cerkve) tako ni človek s svojimi naklepi, sklepi, spodrsi, zapleti in homatijami, temveč Bog s svojo stvariteljsko in odrešenjsko pobudo – ta da v vseh dobah zgodovine, na vseh meridianih sveta obrača kolo zgodovine in tako vedno vzdržuje svojo cerkev. Blahoslav je menil, da v posameznih obdobjih Božja cerkev ostaja skrita, anonimna, vedno pa *manjšinska*, in se šele s pogledom »v vzvratnem ogledalu« pokaže kot prava Božja ustanova. Tako je mogel priti tudi do na prvi pogled nenavadne, vendar ne tudi nerazložljive zgodovinske genealogije. V njej je češke brate ugledal kot duhovne naslednike Polikarpa, Ireneja, Justina, Tertulijana, pa tudi Bernarda s Clairvauxa, Roberta Grossetesteja, Francesca Petrarke, Savonarole, Jana Milíča s Kroměříža ter nazadnje Husa, Luthra in Lukáša Pražskega (Molnár 1971, 211).

Ne glede na svoje oblikovanje na protestantskih univerzah je bila Blahoslavova identiteta jasna – bil in ostal je češki brat, leta 1558 pa je napisal tudi polemično delo, ki je ostalo v rokopisu, in sicer z naslovom *Sepsání o rozdíle Jednoty bratrské od luteriánské*.

V njem je podobnosti in razlike med češkimi brati ter luterani strnil v naslednjih artikulih:

> Tvoje vprašanje je bilo, ali so češki bratje, ki jim nekateri pravijo tudi valdežani, drugi pikarti in spet tretji Boleslavski, različica luteranov ali evangeličanov, kajti posamezniki govorijo, da se od slednjih nič ne razlikujejo ter da so vsi eno in isto.

Treba je odgovoriti, da se luterani od čeških bratov v posameznih rečeh razlikujejo, v drugih pa ne. [...]

Češki bratje in luterani so eno[tni] v naslednjem. Oboji:

1) so se ločili od Rimske cerkve;

2) se držijo Svetega pisma in zgledov stare cerkve;

3) za oboje je poglavitna človekova vest in ne posameznikova dela, pač pa oboji stavijo na samem Jezusu Kristusu;

4) ljudi opominjajo k pobožnemu in častnemu življenju;

5) ljudi ne obračajo k vicam, temveč h Gospodu Kristusu in v nebesa.

Razlika med njimi pa je v duhovništvu ali duhovnih upraviteljih, in sicer:

1) Razlikujeta se imenovanje v urad in priprava nanj;

2) Eni so po redu podložni svojim starešinam, drugi pa imajo svobodo;

3) Prvi se s svojega mesta ne morejo premakniti brez ukaza svojih starešin, za druge pa velja običaj, da si lahko sami izbirajo mesta za službo, tukaj ali drugje;

4) V Jednoti bratski gmajne upravljajo starešine, medtem ko jih med luterani posvetna oblast;

5) Luteranski duhovniki imajo svobodo, da se poročijo, kjer in kadar se želijo, duhovniki čeških bratov pa ne, razen na privolitev in nasvet starešin;

6) Kazen med češkimi brati zadene prav vsakega, tudi duhovnike, če se v čem pregrešijo, toda pri luteranih je drugače;

7) Desetine češki bratje ne jemljejo, luteranski duhovniki pa bi težko živeli brez nje;

8) Razlika je v vodenju in skrbi za ljudi. Češki bratje služijo v vsem, tistim pa, ki jih sprejmejo v svojo posebno skrb, služijo s prizadevnostjo, splošno in posebej, po zgledu iz Apostolskih del 20[19] njihove grehe kaznujejo, jih vodijo k popravi, učijo jih po-

19 Apd 20,19,20,27,28–31.

trpežljivosti in se ne upirajo niti brezbožnim oblastem, temveč pravijo, da se je treba zatekati po pomoč in brambo pod Božjo roko, brez uporabe sile. Luterani pa za razliko od tega služijo brez razlike na ljudi, kaznovanje in brambo pa prepuščajo posvetni oblasti.

Po veroučni strani pa

1) se češkobratski upravitelji gmajn skupaj s starešinami držijo ene misli, medtem ko se med luterani dopušča različne poglede;

2) zastran zakramentov se, četudi se Kristusovim besedam enako veruje, pomen nekoliko različno razlaga. Toda zaradi teh razlik eden drugega ne sramotijo, če pa bi kdo na naši strani to neumestno počenjal, bi zagotovo ne utekel kazni s strani starešin, in tako se vsi skupaj trudijo za dobro, kajti o vsem je bil z Luthrom pred več kot dvajsetimi leti sklenjen prijateljski dogovor. (Molnár, Rejchrtová in Rejchrt 1977, 150–52)

V Blahoslavovi intelektualni biografiji so tri pomembna obdobja: šolanje doma in v tujini, boleslavsko in ivančicko obdobje. V prvem se je izoblikoval krščanski humanist, v drugem je začelo nastajati Blahoslavovo prevodno delo, ki ga je nato kot škof na Moravskem dodeloval. In tako ustvaril podstavo epohalnemu delu starejše češke književnosti – *Bibliji kralicki*. Ta ima zastran normiranja češkega knjižnega jezika, slovarja, sloga in pravopisa v stoletjih po Beli gori v češkem kulturnem miljeju povsem enako funkcijo, kot jo ima za slovenski jezik Dalmatinova biblija (prim. Breznik 1982, 28): gre za tekstno genealogijo med *Novim testamentom* Jana Blahoslava in *Šestdelno biblijo* ali *Biblijo kralicko* (1579–1593).

Študij v tujini je moral Blahoslav zaradi bolezni končati že spomladi 1550, zato je odtlej deloval v Mladi Boleslavi, kjer je 1553. postal diakon in še istega leta češkobratski duhovnik, in nazadnje v Ivančicah na Moravskem, od 1558. Iz tega kraja je potoval le redko – na sinodo in vizitacije. Se pa je v svojem zadnjem obdobju (Ivančice) posvečal vodenju cerkve in književni dejavnosti, toda slednje je moral tu in tam začasno prekiniti zaradi okoliščin, ki so vplivale na delovanje čeških bratov kot cerkve.

To so bili predvsem notranji spori, zlasti z Janom Augusto, mednarodni paralelogram razmerij in razmer med reformiranimi cerkvami, v katerem so češki bratje ne tako redko postali tarča preganjanja z evangeličanske strani, ter politična situacija v Reichu, ki je zaradi Habsburžanov, od 1526. voljenih na prestol sv. Václava, v Češkem kraljestvu za češke brate

praviloma pomenila zaostrovanje »preživetvenih pogojev«, zlasti z uveljavljanjem ukrepov Tridentinskega koncila. Jan Blahoslav je umrl na vizitaciji v Moravskem Krumlovu 16. novembra 1571, k počitku so ga položili v podeželskih Ivančicah, toda mesto še ne petdesetletnega škofa, filologa, prevajalca, teologa, glasbenega teoretika, urednika in izdajatelja v učeni kulturi njegove dobe je bilo pomenljivo.

Med njegovimi stiki je najti Philippa Melanchthona, njegovega zeta Casparja Peucerja (njegova prva žena Magdalena je bila Melanchthonova hči), sicer uglednega protestantskega teologa, profesorja in tudi rektorja univerze v Wittenbergu, učenega, toda bojevitega, celo prepirljivega Flacija Illirika in kalvinca Jana Łaskega, na dvoru kralja Maksimilijana II. pa njegovega dvornega pridigarja, evangeličana Johanna Sebastiana Pfauserja in celo kraljevega osebnega zdravnika Johannesa Kraffta (Johannes Crato von Krafftheim).

Slednji je bil v svojem času pravi zvezdnik učene kulture, svetilnik medicinske znanosti in dvorni zdravnik treh cesarjev – Ferdinanda I., Maksimilijana II. in Rudolfa II., v Wrocławu je uspešno preganjal celo kugo (*Pestordnung*, 1553), v zgodovino znanosti se je trajno vpisal s prvim znanim zapisanim obdukcijskim poročilom (skupaj s kirurgom Petrom Sumo, obdukcija cesarja Maksimilijana II., oktober 1576), njegove notice, zabeležene ob pogrnjeni mizi, nad katero je imela v Luthrovem gospodinjstvu polno oblast reformatorjeva soproga Katharina von Bora, pa so bili tudi eden od virov, ki jih je Johannes Aurifaber uporabljal pri sestavljanju znamenitih Luthrovih »govorov pri mizi« (*Colloquia oder Tischreden Doctor Martini Lutheri*); Krafft je namreč od 1535. študiral na univerzi v Wittenbergu in bil kar šest let član Luthrovega razširjenega gospodinjstva.

Impulzi za Blahoslavove tekste so, kot pri Primožu Trubarju, prihajali iz vsakdanjega življenja, potreb, stisk in težav njegove cerkve, Blahoslav pa, čeprav humanist, sam pretežno ni bil tvorec novih intelektualnih spregledov, konceptov in/ali smeri mišljenja, kot je bil kasneje npr. Jan Amos Komenský. Blahoslavova avtorska besedila in editorska podjetja je mogoče kronološko razvrstiti takole:

Avtorska besedila

1. *1547,* v rokopisu: *O původu Jednoty bratrské a řádu v ní.* Gre za zgodovinopisno-apologetski traktat, v katerem Blahoslav utemeljuje tezo, da je Jednota bratská Božja cerkev; avtor je besedilo

formuliral kot kompilacijo obstoječih pisnih virov in ustne tradicije, kot jo je sam poznal;

2. *1550,* tisk okoli 1610*: Spis o zraku, jak člověk zrakem, to jest viděním a hleděním, sobě nebo jiným, škoditi může.* Moralno-etično besedilo;

3. 1555, v rokopisu: *Historia hrozného zahřmění Božího, anobrž hromobití strašlivého, vykonaného skrze Antikrista.* Zgodovinski vir, ki upoveduje preganjanje, ki so ga češki bratje v Mladi Boleslavi doživeli po smrti svojega zaščitnika, Arnošta viteza Krajířa s Krajka;[20]

4. 1556, v rokopisu: *Summa quaedam brevissima collecta ex variis scriptis Fratrum.* Besedilna »druga roka« Blahoslavovega literarnega prvenca *O původu Jednoty (1547).* V njem je Blahoslav izpisal očrt zgodovine čeških bratov do srede 16. stoletja in stopil v polemiko s Flacijem Ilirikom o izvoru čeških bratov, Flacij je namreč v spisu *Catalogus testium veritatis* (1556) dokazoval, da je Jednota bratrská derivat valdežanov;

5. 1558, v rokopisu: *Sepsání o rozdíle Jednoty bratrské od luteriánské.* Polemika z luterani, ki je imela namen, tudi »pro domo sua« (delo je polemiziralo z moravskimi luterani), jasno razločiti češke brate od nemške smeri reformacije;

6. 1558, tisk istega leta in 1569: *Musica, to jest Knížka zpěvákům náležité zprávy v sobě zavírající.* Glasbenoteoretični traktat s praktičnimi napotki, ki jih je Blahoslav namenil skladateljem cerkvene himnike in pevcem;

7. 1560, v rokopisu: *Anvolimator, to jest O rotě milovné.* Gre za delo, v katerem je Blahoslav ubesedil svoj pogled, kakšen naj bi bil krščanski odnos med spoloma. Avtor kara tiste posameznike, ki ne zmorejo krotiti lastnega »mesenega poželenja«, zavrača pa tudi tedaj razširjeno stališče, da so češki bratje pravzaprav nadaljevanje adamitov oz. valdežanov;

8. 1561, v rokopisu: *O novém kancionále.* Seznam pesmi in njihovih avtorjev v češkobratskih kancionalih;

20 Krajíři so prišli na Češko s Koroške, glej: Novákova 2010, 10–30.

9. 1561, v rokopisu: *O vyvolení Božím*. Teološka razprava, ki prinaša Blahoslavovo interpretacijo dvajsetega poglavja Evangelija po Mateju;
10. 1563–1565, v rokopisu: *Pilné rozjímání, sluší-li Řeči Boží, Čtení svatá a epištoly opovrci a na ně více kázání nečiniti*. Reakcija na prizadevanja škofa Jana Auguste, ki je želel iz češkobratske cerkve izvreči vso starejšo cerkveno liturgično tradicijo, vključno s perikopami, ter uvesti novo bogoslužno podobo, ki bi temeljila le na Kredu oz. Apostolski veroizpovedi. Blahoslav zato razpravlja o kriterijih izbora beril za nedeljske in praznične Božje službe;
11. 1564, v rokopisu: *Apologia pro editione cantionalis nova*. Obramba novega češkobratskega kancionala zoper kritiko Martina Žateckega;
12. 1564: prevod *Novega testamenta: Nový zákon vnově do češtiny přeložený* oz. *Nový zákon z jazyku řeckého do češtiny přeložený*; leta 1568 je bilo delo izdano pod naslovom *Nový zákon vnově z jazyku řeckého do češtiny přeložený*, *Secunda editio diligenter*. Gre za najpomembnejši Blahoslavov prevod, ki je nastal na podlagi grščine, toda ob upoštevanju sodobnih latinskih, starejših čeških prevodov *Novega testamenta* ter Luthrove biblije. Blahoslavova Nova zaveza je pozneje v redigirani podobi predstavljala temeljni kamen *Kralicke biblije*, izvirno pa je izšla s številnimi komentarji, razlagami in konkordancami, leta 1568 pa prvič s filološkimi in kritičnimi komentarji. Oboje je tedaj predstavljalo vrh češke biblicistke;
13. 1564, v rokopisu: *Prokázání světlé toho, že církev svatá a její učitelé nevěřili a nevyznávali o člověčenství Krista Pána, že by bylo nestvořené a neučiněné*. Eksegeza Jn 1,14 »Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis: et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre plenum gratiae et veritatis.« »In Beseda je postala meso in se naselila med nami. Videli smo njeno veličastvo, veličastvo, ki ga ima od Očeta kot edinorojeni Sin, polna milosti in resnice.« Omenjena razprava poleg Blahoslavove jezikovne kompetence odraža predvsem njegov razgled po sodobnem teološkem spisju reformacije;
14. 1567, v rokopisu: *Corollarium* oz. *Filipika proti misomusom* (glej zgoraj);

15. 1570–1571, v rokopisu: *Vitia concionatorum, to jest Vady kazatelův.* Kompendij praktične cerkvene retorike za začetnike v homiletiki. Blahoslav je skušal v njem popisati napake, ki so jih pridigarji delali med retoričnim *actio* na prižnici, in svetovati, kako je mogoče narediti bolje oziroma pravilno;
16. 1571: *Evangelia, anebo Čtení svatá, kteráž slovou Pašije*. Liturgični priročnik, ki vsebuje notirana češka besedila za rabo pri Božji službi predvsem na praznike;
17. 1571, v rokopisu: *Gramatika česká*. Blahoslavova dopolnitev najpomembnejšega jezikoslovnega dela češkega 16. stoletja. *Gramatika česká,* po natisu na posestvu Náměsti plemiča Václava Meziříčskega 1533. znana tudi kot »Náměstska slovnica«, obsega tri dele. Prvi, Orthographia, je delo Beneša Optáta († 1559) in se ukvarja s pravopisom češkega jezika. Drugi del, Etymologia, je prišel izpod peresa Václava Filomatesa in podrobno popisuje tiste jezikovne pojave, pri katerih so imeli češki prevajalci, kadar je bila jezik izvirnika latinščina, probleme. K tema deloma je Blahoslav napisal obsežno besedilo z naslovom *Přidání některých věcí k Gramatyce české příhodných; tomu kdož chce dobře, totíž vlastně, právě, a ozdobně česky mluviti i psáti užitečných*. V njem so artikulirani Blahoslavovi jezikovni, slogovni in prevodni nazori.

Uredniško delo in ekdotika

1. 1552–: *Acta Unitatis Fratrum, to jest Shromáždění pospolné těch věcí, kteréž v Jednotě bratrské a nejvíc v království Českém puosobeny sou od léta 1547 až do 1549.* Zbirka obsega štirinajst delov in je temeljni vir za zgodovino čeških bratov, vsi zvezki niso uredniško delo Jana Blahoslava, namen celotnega podjetja pa je bil ustvariti »repozitorij« virov, ki naj bi se ohranili za prihodnje generacije čeških bratov, zlasti škofov; Blahoslav je napisal številne komentarje k besedilom, ki so bila uvrščena v to zbirko;
2. 1560–: *Nekrologium*. Gre za seznam duhovnikov in pomembnejših članov cerkve, ki je urejen po datumih smrti posameznikov (*liber defunctorum*) in je zato pomemben zgodovinski vir, kajti prinaša biografske informacije o posameznih pomembnih čeških bratih;

3. 1561: *Piesně chval Božských* oz. *Šamotulský kancionál*. Blahoslavova izdaja enega najznamenitejših češkobratskih kancionalov, ki se imenuje po kraju natisa, Szamotułah pri velikopoljskem Poznanu;
4. 1564: *Písně duchovní evangelistské*. Ponovna izdaja češkobratske pesmarice, tokrat tiskane v Ivančicah.
5. 1585: *Naučení mládencům k službě Kristu a církvi jeho se oddávajícím v Jednotě bratrské*. Spis za duhovniški podmladek čeških bratov.

Novi testament Jana Blahoslava

Najpomembnejše Blahoslavovo delo je prevod *Novega testamenta: Nový zákon vnově do češtiny přeložený* oz. *Nový zákon z jazyku řeckého do češtiny přeložený* (1564). O jezikovnih kompetencah prevajalca je bilo s filološkimi analizami ugotovljeno, da je znal dobro latinsko in da mu tudi grščina ni bila tuja, o Blahoslavovih jezikovnih zmožnostih na področju hebrejščine pa ni dovolj jasnih virov, da bi bilo mogoče izreči definitivno sodbo, četudi je mogoče misliti, da se je prevajalec zavedal hebrejskega izvora posameznih besedilnih struktur (Heller 2004, 84). Blahoslava je pri prevajanju vodilo poznavanje antičnih in sočasnih refleksij ter praks v latinski in češki humanistični književnosti (Just 2007, 56).

Prevodni pristopi 16. stoletja so po navadi upoštevali prevod(oslov)no tradicijo starejših obdobij, tj. srednjega veka. Takrat je bil uveljavljen dvoji pogled. Kánonska besedila, ki so štela kot normativna, in torej nespremenljiva, so praviloma prevajali bolj ali manj dobesedno. Na tak način so običajno prevajali Sveto pismo in liturgična dela, in sicer besedo po besedo, običajno celo z ohranitvijo besednega reda izvirnika.[21] Prevajalec se ni ukvarjal s ponovno tekstno konstrukcijo pomena v jeziku prevoda, temveč si je dal opraviti predvsem s posameznimi besedami izvirnika, in to po navadi brez ozira na razlike med strukturama obeh jezikov. Povsem drugače se je postopalo pri prevajanju nekanonskih del. Tam je bil pristop znatno svobodnejši, poudarek pa je bil na prenosu vsebine dela: prevodna interpretacija se je prilagajala ciljni skupini posameznega prevoda. Zato so izvirniki v prevodu pogosto doživljali skrčitve ali širitve, parafraze in spremembo strukture, včasih pa so (p)ostali celo zgolj predloga za samostojno avtorsko aktualizacijo snovi izvirnika v jeziku prevoda. Za rabo načela »non verbum e verbo, sed sensum exprimere de sensu« je Blahoslav našel vzorčne,

21 Obstajali so tudi drugačni pristopi, prim. Vinkler 2019, 65–85.

celo programske primere v češki humanistični književnosti druge polovice 15. in prve polovice 16. stoletja. Tako je češki humanist, prevajalec in izdajatelj Viktorin Kornel ze Všehrd 12. marca 1495 v predgovoru k delu Janeza Zlatousta *O popravi padlega* zapisal:

> Posamezni prevajalci iz jezika v jezik prevajajo besedo z besedo in drugi misel z mislijo. Sam sem v tem prevodu rabil oboje, toda bolj sem prevajal misel z mislijo kot besedo z besedo. Kajti nihče, ki prevaja, ni dolžan prevajati dobesedno, temveč ako izvirno misel z drugim jezikom smiselno in natančno prevede, je storil dovolj. Temu pritrjujeta Horacij in Hieronim. (Kornel ze Všehrd [1495] v Jireček 1874, 538)

Podobno se je ob prevajanju Petrarkovega spisa *De remediis utriusque fortunae,* prevod naj bi nastal okoli leta 1500, izrazil njegov prevajalec v češčino Jan Češka:

> Te knjige [...] so prevedene iz latinščine v češki jezik, kolikor najlepše je to v tem jeziku mogoče. Nekje je prevedno dobesedno, drugje je pomen za češki jezik povzet po besedah, toda brez spremembe smisla. V knjigah poganskih učenjakov se nahaja veliko takega, kar ni mogoče z istimi besedami izraziti v tujem jeziku. Zato mora prevajalec, ki išče pomen in smisel, pustiti besede ob strani in prevesti le pomen, kot je v teh knjigah po redu tudi storjeno. (Češka 1982, 31–31)

Toda Blahoslavov prevajalski pristop je vendarle kazal neko mentalno posebnost, ki je imela, kot je misliti, za razvoj češkega jezika in književnosti daljnosežne posledice; vplivala je namreč na celoten idearij zastran knjižne češčine zgodnjega novega veka in kasnejših obdobij. Gre za Blahoslavovo razumevanja samega statusa bibličnega jezika. Temu je prevajalec pripisoval poseben (Heller 2004, 67), slovesni in privzdignjen pomen, ki da mora biti izražen s primerno visokim češkim jezikovnim slogom, brez izrazil, ki so po njegovem zaznamovala pogovorno češčino njegove dobe.

Ta svoj razmislek je demonstriral tudi v svoji *Gramatiki*, in sicer ob analizi izraza *ecce* v Mt 2,1:

> Cum ergo natus esset Iesus in Bethleem Iudaeae in diebus Herodis regis *ecce* [poudaril J. V.] magi ab oriente venerunt Hierosolymam … (*Vulgata*)

> KAdar je pak Iesus bil rojen v'Betlehemi, v'Iudouſki desheli, v'zhaſſu Erodesha Krajla: *Pole*, [poudaril J. V.] tedaj ſo priſhli Modri od Iutrove deshele v'Ierusalem … (*Dalmatinova biblija*, 1584)

Spor, ali pritiče za *ecce* češki prevod *a aj* ali *a hle*, je bil v Blahoslavovem času precej oster. V *Dresdenski bibliji* (Drážďanská bible, okoli 1360) je bilo zapisano *a aj*, v prvi Severýnovi bibliji (1529) pa *a hle* in tako odtlej dosledno. Blahoslav ni soglašal z Václavom Filomatesom, da bi izraz *aj* zapopadal izražanje jeze, temveč je menil, da gre za izrazilo nižjega jezikovnega registra zaradi socialnega statusa govorcev:

> [120a][22] [K]ot bi s temi svojimi tovariši nikoli ne slišal drugih Čehov, le pastirje in gnojarje, ki si po poljih drug drugemu vriskajo etc. [...]
>
> [120b] Predrzno je na vsakem mestu, kjer v latinščini stoji ecce, po češko zapisati hle, in to še v Gospodovem zakonu, ki ni bil v češčino preveden za to, da bi ga gonjači, ki govorijo po domače, brali na paši, temveč za to, da bi bil na občestvenem zboru bogaboječih ljudi iz različnih stanov kot volja najvišjega cesarja in gospoda vsega stvarstva z veliko resnostjo prebiran in bi v njihovih ušesih zvenel dostojanstveno. Zato ne pritiče prevajalcem besede Božje v prevodu rabiti vseh mogočih lahkih, gostilniških, pastirskih ipd. besedi, temveč le takšne, ki bi mogle razumnim ljudem pripomoči k pobožni resnosti in k dobremu srcu, takšne, ki bodo pomogle k pozornosti na tisto, o čemer je govora, ne pa služile za smeh ali spravljale iz prave mere.
>
> [121b] Ali ni neizmerna škoda, da se s takšnimi neprimernimi besedami (pa nimam v mislih le ene, temveč številne njej podobne besede in phrases) in z njihovo nespametno rabo posvinja zakon Gospodov, Gospoda Jezusa in svetih apostolov besede?

Blahoslav se je pri prevajanju opiral na različne vire, toda primarno na grško besedilo (Just 2007, 103).[23] Odločitev je pojasnil v *Gramatiki*:

22 Segmentacija besedila je enaka, kot je v zadnji izdaji Blahoslavovega dela (2015).

23 Popis in argumentacijo vseh prevajalskih virov za Blahoslavov *Novi testament* glej v Just 2007, 103–136.

> [144a] Zakona Gospodovega v češki jezik ne kaže prevajati samo ex vulgata latina editione in qua plus quam sexcenti loci corrupti sunt etc., sed ex graeco textu; *ad fontes* [poudaril J. V.] enim reccurendum esse, inter omnes pios et eruditos constat;[24] dokaz omenjenega glej tudi v papeškem dekretu in obširno pri Avguštinu.[25] Gotovo je namreč (če bi bilo treba, je mogoče tudi na široko in dovolj temeljito dokazati), da je moč številne besede iz grščine lepše prevesti v češčino kot v latinščino ...[26]

Na navedenem mestu prihajata izrazito v ospredje Blahoslavov humanistični intelektualni format in temeljni metodološki postulat študija primarnih virov v izvirnem jeziku – *ad fontes*. Ta je bil tedaj že vsaj dobro stoletje, od *Adnotationes in Novum Testamentum* Lorenza Valle (1444, pod naslovom *In Novum testamentum annotationes*[27] izdal Erazem Rotterdamski, 1505), del standardnega intelektualnega repertorija tudi pri prevajanju Svetega pisma. Omenjeno stališče Blahoslava po metodološki prevajalski plati povezuje s Primožem Trubarjem, ki je, črpajoč iz sorodnih intelektualnih tokov – iz krščanskega humanizma –, že pri prevajanju *Evangelija po Mateju* (1555) v predgovor zapisal:

> H drugimu vom poveimo, de mi v le-tim našim prevračenu smo veden imeili pred sebo ta pravi studenic tiga Noviga testamenta, kir ie gerški pissan; raven tiga smo mi tudi gledali na prevračene tih novih inu starih vučenikov, kateri so ta Nov testament iz tiga gerskiga iezica v ta latinski, nemški inu v lački preobernili, ner več pag na Erazmov Roterodamov Nov testament, h timu so nom nega Annotationes sylnu pomagale. (Trubar [1555] v Vinkler 2017, 17–8)

Ob bibličnem prevajanju je imel Blahoslav pred očmi predvsem sistematično in praktično teološke razloge za izbor besedja in izrazil. Biblično besedilo v češčini je estetiziral in intelektualiziral, z zavestno odločitvijo

24 [I]z latinske izdaje Vulgate, v kateri je več kot šeststo poškodovanih mest, temveč iz grškega teksta; vsem pobožnim in učenim ljudem je namreč znano, da je treba črpati neposredno iz virov[.]

25 Avrelij Avguštin, *De doctrina christiana* 2.XI.16, 2.XIII.19, 2.XV.22.

26 Slednje je mogoče razumeti tudi kot del jezikovno obrambne strategije, s katero je Blahoslav zlasti v predgovoru *Gramatike* utrjeval položaj knjižne češčine kot jezika učene kulture napram latinščini, nemščini in celo francoščini (Pražák 1945, 33–4).

27 Omenjeno delo je kot pomembno pomagalo izrecno izpostavil tudi Primož Trubar pri prevajanju *Evangelija po Mateju* (Trubar [1555] v Vinkler 2017, 18).

za zahtevnejšo, estetsko izbrano jezikovno rabo, ki se je znatno, in s stoletji čedalje bolj, razlikovala od običajne govorjene češčine pa je, ker je postal njegov *Novi testament* v redakciji temeljni kamen *Kralicke biblije* (*Bible kralická*, 1579–1593), le-ta pa podstava baročne knjižne češčine in nato kot »biblijščina« v 19. stoletju z Josefom Jungmannom obnovljene knjižne češčine, temeljno vplival na podobo češkega jezika in komunikacije vse do sodobnosti. In je tako vzpostavil tudi dierezo med knjižno (spisovná čeština) in govorjeno (obecná čeština) češčino, ki v izrazju in rabi vztraja do danes (Heller 2004, 88–89).

Toda pred tem se je zgodil usodni prelom. Poleg intelektualnega polja so namreč češki bratje modre krvi v zadnjih desetletjih stoletja reformacij živahno zaigrali tudi na deželni in državni politični šahovnici.

Toda to je bila za maloštevilno cerkev, ki je ves čas nihala med legitimnostjo reformacijskega prepričanja in podtaljem, (ne)legalnostjo ter preganjanjem s strani dežele in države, nepopisno nevarna igra z ognjem. In ta se je na koncu iztekla v vsespošno kataklizmo večne vojne za – zaenkrat – trajni mir.

Likovni imaginarij reformacijske intelektualne kontinuitete: anonimni avtor, *Luč (evangelija) na svečniku* ['t Licht is op den kandelaer gestelt], 1640–1699. Ob koncu tridesetletne vojne: John Wycleffe (A), Jan Hus (B), Hieronim Praški (C), Ulrich Zwingli (D), Martin Luther (E),

Jean Calvin (H), Philipp Melanchthon (I), Heinrich Bullinger (N), toda tudi John Knox (H), Matija Vlačić (M), znameniti filolog Theodor Beza (P) in zgodovinar Johannes Philipson iz Schleidena (Sleidanus), ki ga je kot zgodovinski vir uporabljal tudi Primož Trubar.

Jan Hus, De Ecclesia, izbor

1. poglavje[1]

[...]

Iz [Avguštinovega] izreka je razvidno, da je ena splošna sveta cerkev, ki je občestvo predestiniranih, in sicer od prvega pravičnega do poslednjega, ki imajo dobiti odrešitev v prihodnosti; vključuje vse, ki bodo prejeli odrešenje ...

[...]

Iz navedenih izrekov svetnikov se jasno izpeljuje, da je splošna sveta cerkev zbor vseh, ki so predestinirani za odrešitev, in je tajno telo Kristusovo, katerega glava je on sam, in je hkrati nevesta Kristusova, ki jo je iz prevelike ljubezni odkupil s svojo krvjo in jo je slavnostno vzel za ženo, ki nima smrtnega greha, ne oskrumbe vsakdanjega greha, ne česa drugega, kar bi ji nižalo veljavo, da bi bila sveta in bi neoskrunjena večno objemala svojega ženina Kristusa.

2. poglavje

Rečeno je bilo, da je sveta cerkev splošna in da je ena sama, enako, kot je en sam zbor predestiniranih [za odrešitev], in da je s svojimi udi

1 Prevedno po: Flajšhans I 1904, 263–413. Iz izvirnega besedila so bile izbrane tiste pasaže, ki po mnenju avtorja pričujoče monografije nazorno ubesedujejo Husovo učenje o cerkvi.

razširjena po celem zemlje krogu. Nadalje je treba vedeti, da se splošna sveta cerkev deli na tri, in to na zmagovito, bojujočo se in trpečo cerkev.

Bojujoča se cerkev je zbor predestiniranih, dokler so le-ti na zemlji in romajo v [nebeško] domovino. Bojujoča se se imenuje zato, ker bojuje Kristusov boj proti telesu, svetu in Hudiču.

Trpeča cerkev je zbor izvoljenih, ki trpi v vicah. Trpeča se ne imenuje zato, ker bi si v vicah služila blaženost, kajti slednje jim je Božja posvečujoča milost zaslužila že na tem svetu, temveč zato, da bi skozi pretrpljenje vic dosegla odmeno v domovini.

Zmagujoča cerkev so sveti, ki počivajo v domovini; tisti, ki so v boju Kristusovem proti Satanu dokončno zmagali. Iz vseh teh bo na sodni dan ena sama velika cerkev.

[...]

Enost katoliške cerkve je zaobsežena v enosti predestinacije. Kajti njeni posamezni udi so eno skozi predestinacijo in blažnost; posamezni njeni sinovi so v blažnosti končno združeni.

3. poglavje

[...]

Pomni, da je, kot menijo številni, četverno razmerje ljudi na zemlji do cerkve. Nekateri so v cerkev včlenjeni po imenu in realno, kot predestinirani katoličani, ki so poslušni Kristusu. Drugi niso v cerkvi ne po imenu in ne realno, kajti so predestinirani pogani. Zopet tretji so v cerkvi samo po imenu, kot predestinirani hinavci. Zadnji pa so v cerkev včlenjeni predestinirani kristjani, realno, četudi njihove ime kaže, kot bi bili onstran cerkve ...

4. poglavje

Iz zgornjih ugotovitev je mogoče zaključiti, da je zgolj Kristus glava splošne cerkve, ki ni del česa drugega.

[...]

Glavo cerkve lahko razumemo v dvojnem pomenu – kot notranjo ali zunanjo. Notranjo, kot prvo osebo cerkve, pa zopet na dva načina, da načeluje telesnemu imetju ali da upravlja duhovno imetje cerkve. Zunanja glava pa je oseba, ki vlada podrejenim svoje vrste in se imenuje njihov glavar. In tako je Jezus zunanja glava katere koli posamezne in tudi splošne cerkve, slednje zaradi svojega božanstva, notranja glava splošne cerkve pa je zaradi

svojega človeštva; obe naravi, božanska in človeška, sta en sam Kristus, ki je edina glava svoje neveste, splošne cerkve, ki je zbor predestiniranih.

[...]

Jasno je, da ne gre za protislovje, če se reče, da ima lahko posebna cerkev več glav. Kajti lahko ima tri glave, namreč božansko in človeško v Kristusu in [človeškega] načelnika, ki ji je od Boga postavljen, da bi jo vodil. Toda te glave so druga drugi podrejene: najvišje je božanska, nato človeška v Kristusu, najnižje pa je [človeški] načelnik. [...]

Nadalje je jasno, da je Kristus po svoji božanski naravi od prvih začetkov sveta zunanja glava cerkve, in sicer do svojega utelešenja, od le-tega dalje pa notranja glava, in sicer zaradi svoje človeške nravi. In tako ima in je imela celotna sveta katoliška cerkev vedno za glavo Kristusa, od katerega ne more odpasti, kajti kot nevesta je k njemu privezana z večno ljubeznijo.

5. poglavje

[...]

Nekateri se v cerkvi nahajajo zaradi sedanje vere in milosti, kot izvoljeni pravičniki; ti niso v cerkvi zaradi predestinacije za večno življenje. Drugi so v cerkvi na podlagi predestinacije, kot nekrščeni krščanski otroci, pogani ali judi, ki [šele] bodo krščeni. Drugi imajo pomanjkljivo vero, toda so v cerkvi zaradi predestinacije, kot predestinirani kristjani, ki se trenutno nahajajo v grehih, toda se bodo vrnili k milosti. Nekateri so v cerkvi na podlagi predestinacije in sedanje milosti, kot vsi izvoljeni kristjani, ki posnemajo Kristusa v svojih nraveh, toda lahko v tuzemskem življenju odpadejo od milosti. Nekateri pa so v cerkvi zmagovito utrjeni v milosti. Vsi pa se delijo na izvoljene in predestinirane; prvi so udje Hudičevi, ostali pa so udje tajnega telesa, ki je sveta cerkev in nevesta gospoda našega Jezusa Kristusa.

[...]

Na podlagi tega je jasno, da bi bilo brez razodetja in strahospoštovanja zelo predrzno o nekom trditi, da je le-ta ud svete cerkve. Kajti nihče, ki ni bil nekoč predestiniran, ni brez oskrumbe in madeža ud svete cerkve. Toda nihče ne bo brez razodetja in strahospoštovanja trdil, da je sam izvoljen ter brez oskrumbe in madeža. Torej je mogoče zaključiti: zelo nenavadno je, s kako dvignjeno glavo tisti, ki so bolj svetu predani kot Bogu, živijo posvetnjaško in ekscesno, so daleč od občevanja s Kristusom in so brez sadov pri izpolnjevanju Kristusovih zapovedi, brez strahu trdijo, da so glave, telo ali posebni udi cerkve, Kristusove neveste.

[...]

In če se [zgoraj zapisanemu] oporeka, da je vsak laik dolžan o svojih prelatih verovati, da so le-ti glave cerkve in njeni deli, in sicer ali po predestinaciji ali po sedanji milosti, pravimo, da laik o svojem predstojniku ni dolžan verjeti ničesar razen resnice. To je razvidno iz tega, da ni nihče dolžan verovati ničesar drugega, kot tisto, k čemur spodbuja Bog. Toda Bog človeka ne navaja verovati v laž, četudi je včasih po naključju iz vere v napačno nastalo kaj dobrega, in četudi bi Bog navajal k takemu dejanju, vendarle Bog človeka ne navaja k temu, da bi bil prevaran. Zato: če bi laik veroval o svojem prelatu, da je dotični ud svete cerkve, pa temu ne bi bilo tako, bi bila njegova vera ali verjetje zmotno. Torej je pastir zavezan k temu, da z izvrševanjem del poštenosti nižje postavljene od sebe navaja k temu, da verjamejo, da je glava cerkve ali njen del. Kajti če vernik v ravnanju svojega predstojnika ne razpozna del poštenosti, tedaj ni dolžan verovati, da je le-ta po sedanji milosti, s spoštovanjem in pogojno rekoč, po predestinaciji, glava cerkve ali njen del. Če pa se more razvidno razpoznati njegovo zlo početje, mora vernik zares predpostaviti, da oni [prelat] ni pravičnik, temveč neprijatelj Jezusa Kristusa.

7. poglavje

Kot je bilo že rečeno, je samo Kristus glava splošne svete cerkve, vsi predestinirani, pretekli in prihodnji, pa so njeno tajno telo in vsak izmed njih je ud tega telesa, zato je treba na kratko pogledati, ali je rimska cerkev splošna sveta cerkev, nevesta Kristusova. [...] Pravi se: »Rimska cerkev je cerkev, katere glava je papež, njeno telo pa kardinali, ki tvorijo to cerkev.« Toda ta cerkev ni sveta cerkev katoliška in apostolska …

[...]

Ker ima torej Rimska cerkev večjo čast kot druge in prvenstvo nad njimi, je jasno, da je ona celotna bojujoča se cerkev, ki jo Bog ljubi bolj kot kakšen drug del splošne cerkve. In tako sledi, da je celotna cerkev, razširjena med vse narode in jezike, in ne oni zbor [kardinalov], sveta rimska cerkev.

[...]

Po drugi strani se za Rimsko cerkev šteje cerkev pod kakršnim koli papežem in s kakršnimi koli kardinali, če ima sedež kjerkoli in občuje slabo ali dobro. Po tretji strani se za Rimsko cerkev šteje papež …

[...]

Ne papež ni glava in niti kardinali niso celotno telo splošne svete cerkve katoliške. Kajti samo Kristus je glava te cerkve in samo njegovi predestinirani so njeno telo in katerikoli izmed njih njega ud; edina oseba, ki je s Kristusom Jezusom, je namreč ta njegova nevesta [cerkev].

8. poglavje

[...]

Nihče ni zavezan verjeti izrekom svetih očetov, če se le-ti ne bi ujemali s Svetim pismom, niti papeškim bulam, razen če bi izrekale kaj iz Svetega pisma ali kaj takega, kar bi posredno na Svetem pismu temeljilo. Toda človek lahko bulam verjame v dobri veri [in se pri tem moti], kajti tako papež kot njegov dvor se lahko motita, ker ne poznata resnice. O papežu se namreč po pravici govori, da vara druge in da je sam prevaran: Papeža vara zaslužek in zaradi neznanja je prevaran. Koliko pa lahko verjamemo pismom [posvetnih] knezov, notarskim poukom in pripovedovanju ljudi, nam kaže izkustvo, ki je učitelj življenja. Ta namreč uči, da omenjene tri reči pogosto prevarajo. Drugače se torej veruje Bogu, ki ne more biti prevaran niti sam ne more varati. Drugače papežu, ki je lahko prevaran in tudi sam more koga prevarati. In tako verjamemo drugače Svetemu pismu in drugače bulam, ki so si jih izmislili ljudje. Kajti ni dovoljeno ne verjeti Svetemu pismu niti mu nasprotovati, toda bulam je kdaj dovoljeno ne samo ne verjeti, temveč jim tudi nasprotovati, zlasti kadar priporočajo ali postavljajo v ospredje nevredne ljudi ali kadar dišijo po požrešnosti ali kadar hvalijo nepoštenje ali kadar tlačijo nemočne ali kadar posredno nasprotujejo zapovedim in nasvetom Božjim.

9. poglavje

[...]

Zato naj bo vsak duhovnik pozoren, ali je prav vstopil [v stajo Kristusovih ovac], in sicer, ali je prost grehov, ali ima čisto prizadevanje za čast Božjo, za dobro cerkve in ali pri svojem pogostem občevanju s cerkvijo malo mara za posvetne časti in dobiček tega sveta, kajti v nasprotnem primeru je lažnivec ter antikrist in na višjem položaju, kot je, večji antikrist je.

[...]

10. poglavje

[...]

Treba je izpostaviti, da je za opravičenje brezbožnega potrebna neskončna moč, s katero Bog očiščuje dušo madeža in ji daje svojo milost. Kot drugo je potrebna božja milost, s katero Bog odvezuje grešnika od žalitve lastnega veličanstva in od večne kazni, ki bi bila nujna, če se grešnik ne bi kesal.

[...]

Nadalje je jasno, da človek ne more biti oproščen lastnih grehov niti dobiti odpustka grehov, razen, če bi mu Bog odpustil in mu dal odpuščanje.

[...]

Moč zvezati ali odvezati je na prvem mestu pri Bogu. In jasno je, da bi bilo porogljivo trditi, da lahko človek odpusti tako žalitev, ki je bila prizadeta tako velikemu Gospodu. Kajti iz vsepričujočnosti tega Gospoda nujno izhaja, da mora prav on najprej zvezati ali odvezati, če naj to nato stori nekakšen njegov namestnik. In noben člen vere bi za nas ne smel biti bolj trden kot ta, da je nemogoče zvezati ali odvezati koga iz bojujoče se cerkve, če ta človek ne posnema glave cerkve, gospoda našega Jezusa Kristusa.

[...]

Nato: edino Bog je tisti, ki se mu ne more zgoditi, da ne bi vedel, komu je [mogoče] odpustiti greh, in on je edini, ki se ne more dati vplivati zavrženi strasti in tako soditi nepravično. Toda vsakemu [Božjemu] namestniku se lahko prigodi, da ne ve, komu je [mogoče] odpustiti greh, prav tako pa lahko nanj vpliva zavržena strast in je zato pri zvezovanju ali odvezovanju nepravičen. Zato: če človeku, ki se zares kesa in se izpoveduje, takšen namestnik iz jeze ali lakomnosti ne bi hotel podeliti odveze, ga s tem ne bi zvezal v krivdo. Podobno bi se moglo prigoditi, da bi nekdo lažno pristopil k spovedi, kar se zelo pogosto dogaja, in bi mu duhovnik, ki ne bi poznal njegove hinavščine, z besedami podelil odvezo, toda brez vsakega dvoma bi ga ne odvezal krivde. [...] Poglej, v prvem primeru bi se namestnik delal, da zvezuje v krivdo in ne odpušča grehov, pa ne bi počel tega, v drugem primeru pa bi se delal, da odvezuje in odpušča grehe, pa tega ne bi mogel storiti. In tako je jasno, kako velika prevara bi se dogajala tako s strani deležnikov ključev kot s strani onih, ki se ne kesajo zares. Če torej hoče kdo dobiti odvezo, je nujno, da je najprej pripravljen na to s svojo voljo, da občuti bolest spričo lastne krivde in da ima trden namen ne več grešiti. In zato vsi duhovniki – namestniki ne morejo odvezati krivde zločina tistega, ki želi še

naprej zločinsko grešiti in noče obžalovati svojega greha, in takisto vsi skupaj ne morejo zvezati pravičnega in mu zadržati odpustka grehov, če le-ta iz celega srca opravlja pokoro in ima užaloščeno srce, ki ga Bog ne zametuje.

[...]

Učenec Kristusov bi se moral torej paziti lažnivosti Antikrista, ko se argumentira takole: »Karkoli bi Kristusov namestnik zvezal na zemlji, ostane zvezano tudi v nebesih; vernega laika, ki mu noče za odvezo dati denarja, zveže na zemlji in tako on ostane zvezan tudi v nebesih.« Podobno se argumentira takole: »Karkoli bi Kristusov namestnik odvezal na zemlji, ostane odvezano tudi v nebesih; če takega, ki se ne kesa in se ne žalosti nad svojim grehom, pa mu hoče dati denarja, odveže na zemlji, tedaj on ostane odvezan tudi v nebesih.«

11. poglavje

Ker so številni duhovniki opustili posnemanje Jezusa Kristusa, najvišjega škofa, in v sijaju nastopajo z močjo, ki jim jo je podelila cerkev, in to brez potrebnih spremljajočih [dobrih] del, je treba spregovoriti o takšni moči.

[...]

Na kratko: za vse besede Svetega pisma in še posebej evangelijev se jim zdi, kot da se zlivajo v eno samo misel, da smejo biti oni bogati, čutni, posvetnjaški, slavni in da jim nobene sramote ne kaže trpeti zavoljo Kristusa, taiste besede pa prežvekujejo, kriče na ves glas in razlagajo preširoko, karkoli pa zveni o sledenju Kristusu v revščini, vljudnosti, ponižnosti, strpnosti, čistosti, delavnosti ali potrpežljivosti, to pa tlačijo ali razlagajo po lastni želji ali pa dobesedno završejo, kot da ne bi sodilo k odrešitvi. Hudič, ki je najhujši sofist, pa jih zaradi nepoznavanja posledic zapeljuje takole: »Kristus je dal takšno moč Petru in ostalim apostolom, in torej tudi njim.« Iz tega zaključujejo, da lahko počnejo, karkoli želijo; zaradi iste samorazvidnosti menijo, da so skupaj s Kristusom najsvetejši očetje, ki sodijo cerkev, in da morajo za to prejeti krono na veke.

[...]

Moč, ki jim je bila dana, zlorabljajo tudi tisti, ki svete stanove prodajajo in kupujejo, škofije, kanonikate in župnije simonistično pridobivajo in prodajajo; tisti, ki za zakramente sramotno izsiljujejo denar, in tisti, ki v lakomnosti, razvratu in pohoti ali kakorkoli drugače zločinsko živeč oskrunjajo duhovniško moč. Kajti takšni »proglašajo, da Boga poznajo, s

svojimi deli pa ga zatajujejo,« [Tit 1,16] in posledično ne verujejo v Boga in tako, kot neverni sinovi, neverno razmišljajo o sedmih zakramentih: o ključih, položajih in kaznih, nraveh, obredih in svetih rečeh cerkve, o čaščenju relikvij, o odpustkih in o cerkveni observanci.

12. poglavje

[...]

Pokornost rimskemu škofu je za vsakega človeka nujna za odrešitev. Toda ni drugega takega škofa kot le sam Jezus Kristus, škof naš.

[...]

Kajti izpolnjujemo zapovedi najvišjega škofa, če smo ponižni v duši in če menimo, kar je mogoče, da so naši škofje tatovi in razbojniki, oni škof naših duš pa ni daleč od nas za odrešitev in bo svoje ovce resnično pasel ter varoval kot pravi pastir.

13. poglavje

[...]

Predpostavljam, da beseda papež duhovno označuje tistega škofa, ki v najvišji meri in najbolj natančno posnema Kristusa, kot je to počel Peter po vnebohodu Gospodovem. Če pa se papež imenuje katerakoli oseba, ki jo zahodna cerkev sprejme za rimskega škofa, da bi bila glavni razsodnik v cerkvenih sporih in da bi ukazovala vernikom, karkoli bi ta oseba pač želela, tedaj gre za zlorabo tega poimenovanja, kajti v tem primeru bi bilo treba pripustiti, da bi bil lahko papež tudi najbolj neizobražen laik ali ženska ali celo krivoverec ali antikrist. To je razvidno iz tega, da je bil Konstantin II. neizobražen laik, ki je naglo postal duhovnik in prav tako hitro častihlepen pretendent na papeški tron, bil nato odstavljen, vse, kar je ustanovil, pa je bilo okoli leta Gospodovega 707 odpravljeno. Enako razvidno je to pri Gregorju, ki je, ker ni imel izobrazbe v znanostih, ob sebi posvetil še enega papeža; ker to ljudem ni ugajalo, je bil izvoljen tretji papež in ko se se ti trije med seboj prepirali, je prišel v Rim cesar, jih odstavil in postavil enega samega, novega. Kar se tiče žensk, je to razvidno iz primera Ivane, ki se je imenovala Joannes Anglicus …

[...]

Iz blebetanja lažnih doktorjev želim [kot napačne] izpostaviti naslednje točke:

Papež je glava svete rimske cerkve.

Zbor kardinalov je telo svete rimske cerkve.

Papež je vidni in pravi naslednik kneza apostolov, Petra.

Kardinali so vidni in pravi nasledniki zbora drugih apostolov Kristusovih.

Za vodenje cerkve po vsem svetu morajo vedno obstajati takšni vidni in pravi nasledniki na mestu apostola Petra in ostalih apostolov Kristusovih.

Na svetu ni mogoče najti drugega namestnika, kot je papež, ki je glava, in kot je zbor kardinalov, ki so telo rimske cerkve.

[...]

Poleg Kristusa ni najčastnejša oseba katoliške cerkve noben papež in torej noben papež ni glava katoliške cerkve poleg Kristusa.

[...]

Da pa kristjan ne bi sledil svojemu slabemu glavarju, naj se drži glave cerkve – Kristusa, kateremu je zavezan služiti s čistoto in mu dajati čast … Naj bo torej blagoslovljena glava cerkve Kristus, ki od svoje neveste, ki je njegovo tajno telo, ne more biti ločen, kot so bili zaradi krivoverstva pogosto od te cerkve ločeni papeži.

[...] Dovolj bi bilo, če se reče, da je papež namestnik Kristusov, zanj pa bi bilo dobro, če je zvest služabnik, predestiniran za slavo svojega glavarja – Jezusa Kristusa.

14. poglavje

[...]

Zbor kardinalov je ali pravo ali namišljeno telo rimske cerkve.

[...]

Če se kardinali zbirajo in zamenjujejo [med seboj] cerkvene beneficije in če sami ali po tretjih osebah sprejemajo denar za te beneficije in tako sladostrastno goltajo in požirajo imetje revežev, toda pri tem ne delajo čudežev, ne pridigajo Božje besede, za pobožne ne molijo, še celo nadomestila za diakone ne dajejo [...] in tako ne izvršujejo dolžnosti apostolov niti ne živijo po njihovem zgledu, se vprašam, v čem so namestniki apostolov? Ali v tem, da zbirajo beneficije in sprejemajo darila? Morda pa v tem, da že zgodaj zjutraj stopajo na papežev dvor, da bi se mu predstavili v močno visokostni opravi in z dragim spremstvom jezdecev, pa to ne zaradi oddaljenosti kraja, kjer prebivajo, ali zaradi težke poti, temveč zato, da bi pokazali lastno visokost in nasprotje s Kristusom ter njegovimi apostoli, ki je peš in

v skromnem oblačilu hodil po mestih, vaseh in gradovih ter pridigal Božje kraljestvo?

Ali so v tem pravi in vidni nasledniki apostolov, ko dopuščajo, da jih ljudje počastijo s poklekanjem prednje? Ali morda v tem, da tujce, ki obiščejo papeža, silijo, da, ko on sedi visoko v imenitnem oblačilu, ki se vije vse do njegovih nog in je napeto čez prestol, ponižno pokleknejo in se trudijo poljubiti svete noge, kot da bi se svetost tega »očeta papeža« prenesla na podlago, po kateri hodi? Pa bolniki ozdravijo zaradi poljubljanja teh nog? [...] To poljubljanje ne enim ne drugim ne pomaga k odrešitvi. Kajti tisti, ki tako poljublja ali iz grešnega pohlepa ali iz strahu ali zaradi prilizovanja ali zato, ker se je dal prevarati s slepo poslušnostjo, v vsakem primeru greši, ko pokleka ali pristopa k tem nogam z večjo skrbjo ali spoštovanjem, kot to počne pred zakramentom telesa Odrešenikovega. Za papeža, ki se da poljubljati na tak način, pa je to v vsakem primeru greh; ne more se namreč primerjati s Kristusom, da bi smel sprejemati tako počastitev.

15. poglavje

[...]

Mesto apostolov ni bilo ustanovljeno za noben drug namen, kot za to, da bi v nraveh sledili Kristusu, učili cerkev, krščevali ljudi, ozdravljali bolnike, izganjali demone, darovali daritev telesa Kristusovega in moč, ki jim je bila podeljena, v celoti uporabljali v dobro cerkve. Če torej papež s svojimi kardinali izvršuje to funkcijo, tedaj zaseda mesto Petra. Če pa se od tega oddaljuje, kdo bi dvomil, da se ne oddaljuje tudi od pravega nasledništva Kristusovega in njegovih apostolov?

[...]

Bog je vsemogočen, in tako lahko da druge prave namestnike apostolov, kot so papež in kardinali; mogoče je torej najti druge namestnike apostolov, in to niso papež in kardinali. [...] Papeško [posvetno] prvenstvo [v moči] izvira iz cesarjeve [Konstantinove; Hus pred prevedeno pasažo citira Konstantinovo darovnico I] moči, ki ne more omejevati moči Božje. Zato so poznejši papeži iz strahu, da bi izgubili to prvenstvo, zahtevali potrditev od drugih cesarjev.

[...]

Zato padajo papeži v tako zmedo zastran prejemkov in povzdignitve s strani cesarja, da, kadar jih le-ta vpraša, ali so glede moči, prvenstva in časti nad vsemi sedaj živečimi smrtniki, tedaj morajo to pripustiti, kajti v

nasprotnem bi, kot pravijo, nihče ne mogel verjeti, da so v resnici papeži. Toda Peter in Pavel nista o sebi dopustila misliti nič takega, ker nista imela moči, ki bi jima bila dana s strani cesarja. [...] In če cesarska čast povzdiguje papeža napram svetu, in to brez papeževe ponižnosti in brez svetega življenja, kako lahko to sodi k življenju Kristusovemu in k njegovi slavi, ko pa je tako na svetu poviševan Antikrist?

O podaništvu v kraljestvu je rečeno, da je bilo vzpostavljeno neprostovoljno, po cesarjevem ukazu, in da kralju vsi ljudje niso podvrženi, da bi nad njimi vsemi vladal kot posvetni gospod; zato to podanstvo ne dokazuje, da bi bilo nujno, da bi rimski škof in kardinali vladali [nad vsemi] do konca sveta.

[...]

Vsi škofi Kristusove cerkve, ki sledijo Kristusu s svojo nravjo, so pravi namestniki apostolov, toda to niso papež in kardinali; mogoče je tedaj najti druge, prave namestnike apostolov, kot so papež in kardinali.

[...]

Bilo bi evangeljsko modro, če bi bili vsi duhovniki posvečeni in postavljeni neposredno s strani enega samega škofa, Gospoda Jezusa Kristusa. Kajti tako je bilo za časa apostolov, ko je nastala cerkev, in ta izrek se ujema s Svetim pismom. More torej Bog na ta način spraviti svojo cerkev v prvotno stanje in odpraviti načelništvo papeža ter kardinalov; morejo torej biti drugi namestniki apostolov, kot so ti [sedanji].

17. poglavje

[...]

Treba je poudariti, da je človeška poslušnost trojna, namreč duhovna, posvetna in cerkvena. Duhovna poslušnost je obvezna do Božjega zakona, po njej so živeli Kristus in apostoli ter morajo živeti tudi vsi posamezni kristjani. Posvetna poslušnost je obvezna do civilnih zakonov. Cerkvena poslušnost pa je obveza, ki so si jo izmislili duhovniki, in sicer brez zveze z izrecno avtoriteto Svetega pisma.

18. poglavje

[...]

Zvesti učenec Kristusov mora premisliti, kakšen ukaz prihaja od papeža; če gre za izrecno zapoved katerega od apostolov ali na podlagi zakona

Kristusovega ali če papežev ukaz temelji na zakonu Kristusovem, tedaj mora, ko to spozna, spoštljivo in ponižno tak ukaz ubogati.

Če pa po pravici ugotovi, da je papežev ukaz v opreki z zapovedjo in zgledom Kristusovim ali da je usmerjen k za cerkev slabi stvari, tedaj se mu mora hrabro upreti, da ne bi bil zaradi [tihega] soglašanja kriv sodelovanja pri zločinu.

[...]

Sledi: upirati se zablodelemu papežu je enako kot poslušati Jezusa Kristusa, kar se najbolj pokaže pri papeževih ukrepih, ki dišijo po osebnih interesih. Kličem svet za pričo, da papeževo razdeljevanje beneficijev preveč širi krog vikarjev, daje papežu po strani priložnost, da vikarjem podeljuje namestniško moč, da nato previsoko cenijo posvetno čast in si preveč prizadevajo za zmotno svetostjo. Toda tisti doktorji, ki od papeža pričakujejo posvetno odmeno ali se suženjsko bojijo njegove moči in tako govorijo, da se papež ne more motiti, da ga ni mogoče popravljati in da lahko brez ovir počne, karkoli se mu zljubi, so lažni preroki in lažni apostoli Kristusovi.

20. poglavje

[...]

Nižje postavljenemu ni treba ubogati nobene stolice rimske cerkve, tj. nobenega papeža z njegovimi kardinali, kot to razumejo doktorji, niti svojih duhovnih predstojnikov, in sicer v ničemer, kar ni niti čisto zlo niti čisto dobro.

Dokaz: kralj, mejni grof, vojvoda, baron, vitez, meščan ali podeželan niso pod pretnjo smrtnega greha dolžni poslušati nobene Rimske cerkve in njenih predstojnikov, in sicer v vprašanju posedovanja imetja ali sklenitve zakonske skupnosti; kajti ti reči, imetje in zakonska skupnost, za omenjene osebe nista niti povsem dobri niti povsem zli.

[...]

S strani Rimske cerkve bi bila torej velika predrznost, če bi koga pod pretnjo smrtnega greha silila početi kaj, kar niso zapovedi njenega Gospoda [Kristusa].

[...]

Zato ni veljavna nobena človeška zapoved ali navodilo in se ne prvega ne drugega ni treba držati, v kolikor na temeljita na Božjem zgledu.

[...]

Kristjan mora izvrševati Kristusove zapovedi, brez da bi bil pri tem pod pretnjo interdikta ali četudi je interdikt že razglašen.

[...]

Glede na povedano sledi, da je tisti, ki je stopil v duhovniški stan, z njim sprejel tudi mesto pridigarja, zato je jasno, da mora izpolnjevati dolžnosti svojega urada, brez, da bi se nanj pritiskalo z interdiktom.

Nato: noben pravi katolik ne bi smel dvomiti, da je tisti posameznik, ki je zmožen poučevanja, bolj zavezan poučevati nevedne, svetovati neodločnim, kaznovati uporne in odpuščati tistim, ki so storili kaj krivega, kot pa dajati miloščino. Kajti tisti, ki zmore dajati gmotno miloščino, je to dolžan početi pod pretnjo pogubljenja, kakor izhaja iz 25. poglavja Mateja, še bolj pa je dolžan to početi tisti, ki je zmožen duhovne miloščine. Iz tega izhaja, da duhovnikom pridigati in bogatim dajati miloščino ni nekaj, kar bi jim bilo dano na izbiro, da počnejo ali ne; zanje so to zaukazana dela.

Iz tega nadalje izhaja, da če papež ali drug predstojnik duhovniku, kot je bilo povedano, zmožnemu, da bi pridigal, prepove pridiganje ali bogatemu prepove dajati miloščino, tisti na nižjem položaju naj ne uboga.

Povzetek

Tekst in kontekst: *De Ecclesia* – fatalno besedilo M. Jana Husa in njegovo zgodovinsko »sobesedilo«

Poglavje se osredotoča na zgodovinske in tekstne okoliščine nastanka najpomembnejšega teksta češkega teologa M. Jana Husa – latinskega traktata *De Ecclesia* (1413). Za avtorja to obsežno delo, razdeljeno na 23. poglavij, ki obsega v modernih natisih okoli 15 avtorskih pol besedila, ni bilo le posoda, ki je njegovo ime ponesla med cerkvene dostojanstvenike, zbrane na koncilu v Konstanci, temveč je bilo to besedilo zanj – fatalno. Na podlagi artikulacij v *De Ecclesia* je bila namreč pretežno sestavljena obtožnica, ki je na koncu pripeljala do obsodbe češkega magistra pred koncilom. K slavi samega teksta je zagotovo pripomogla tudi krilatica, ki je bila skovana na cerkvenem zboru ob Bodenskem jezeru, da Husovo kritično razmišljanje o cerkvi »ruši papeštvo ravno toliko kot koran krščanstvo«, zagotovo pa je omenjeno delo do prvih tekstnokritičnih raziskav Husovih tekstov ob koncu 19. stoletja veljalo za najpomembnejši in najbolj izviren Husov spis. Nanj sta temeljno vplivala vsaj dva traktata angleškega teologa, biblicista in univerzitetnega profesorja Johna Wycleffea (1331–1384), in sicer *De Ecclesia* (1378) *in De potestate papae* (1378), ugotovljene pa so bile tudi nezanemarljive tekstno genealoške povezave z drugimi Wycleffeovimi traktati – *De civili dominio, De blasphemia, De fide catholica, De paupertate Christi, Ad argumenta aemuli* – in s pridigami angleškega teologa. Taka tekstna genealogija na ravni Wycleffe-Husove teologije *o cerkvi in njeni strukturi, odpustkih in papeški*

moči signalizira poustvarjalno recepcijo wyklefizma in tako skozi pomensko in delovanjsko polje odpora proti nadoblasti papeške stolice vzpostavlja intelektualno zgodovinsko navezavo med Wycleffeom, Husom ter njegovimi češkimi in nemškimi zgodovinskimi nasledniki – luteransko reformacijo 16. stoletja. Podobno kot Hus v traktatu *De Ecclesia* je tudi Martin Luther v *Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute* (1518) v analognih zgodovinskih okoliščinah svoje miselno oporišče primarno postavil na razpravo o *odpustkih* in na kritiko brezsramnega mešetarjenja z močjo ključev. Kajti podobno kot Václav Tiem in njegovi komisarji pri odpustkih papeža Janeza XXIII. so dobrih sto let kasneje Tetzel in Fuggerji že na začetku spravili na slab glas odpustke papeža Leona X. oz. nadškofa Albrechta Brandenburškega – in dali Luthru netivo za razmišljanje ne le o odpustkih, temveč o tako temeljni reči, kot so »robni pogoji« za milost Božjo in odrešitev (zgolj po veri).

Češki bratje kot obstranci: med zavezo husitskega preloma z Rimom in izzivom nemške reformacije

Skupnost čeških bratov (Unitas Fratrum/Jednota bratská) je mogoče tako delovanjsko kot teološko šteti za izvirno evropsko reformacijo pred Martinom Luthrom. Referenčni okvir za rojstvo čeških bratov je bil zgodovinsko in cerkveno-organizacijsko do znatne mire drugačen od nastanka in uveljavitve luteranske reformacije na Nemškem. Temeljna razlika je, poleg razvidne večje starosti češke verske reforme, da je v deželah sv. Václava zamisel cerkvene reforme tesno navezana na predreformacijsko *stremljenje po dobrem dušnem pastirju* in na idejo, da je *reforma cerkve primarno vprašanje praktične vsakodnevne moralke*, ne (nujno) teologije: Klic po reformi cerkve je pomenil najprej popravo posameznika, in to najprej pri glavi srednjeveške družbe, torej pridigarja oz. duhovnika. Češka reformacija (Utrakvistična cerkev in za njo češki bratje) je bila tako predvsem široko ljudsko gibanje »od spodaj navzgor«, ki dobiva skozi svoj razvoj teološko artikulacijo in refleksijo, medtem kot gre pri Luthru za najprej zgolj intelektualni tok »od zgoraj navzdol«, za diseminacijo (tudi intuitivnih) vpogledov in premislekov visoko izobraženega profesorja, člana učene kulture, ki v nekem trenutku – ob vprašanju cerkvene oblasti – postane predmet polemike in identifikacije v vernakularni ljudski kulturi, se nato razvije v gibanje in nazadnje v novo cerkev.

Po sprejetju jihlavskih kompaktatov (1436) je husitska stran spregovorila z enim samim, poenotenim političnim glasom, kar pa ni veljalo v

praktičnem verskem življenju. Kajti četudi so bili taboriti s svojo radikalno protirimsko teologijo tudi tod potisnjeni v podrejen položaj in je Utrakvistična cerkev vsaj navzven delovala enotno, so ostale *skupine in krožki*, ki jih nista zadovoljila niti naravnava s katoliki niti stanje, v katerem je cerkev, tudi husitska, dejansko bila. Zato so se združevali okoli posameznih pridigarjev in skušali vsaj v ozkem krogu somišljenikov prakticirati krščanstvo, ki bi bilo po moralki in življenju kristjana kar najbolj podobno zgodnji apostolski cerkvi. Prvi tovrstni krožki in skupine začnejo v Pragi nastajati okoli leta 1450.

Češki bratje so bili ob svojem nastanku onstran zakona, kajti tako s teologijo kot z ravnanjem so bili daleč stran od dogem rimske cerkve, ki so veljale tudi za Utrakvistično cerkev v Češkem kraljestvu: 1) zavračali so dogmo Rimske cerkve o transubstanciaciji kruha in vina pri Gospodovi večerji; 2) niso se želeli klanjati pred hostijo; 3) niso verjeli, da bi duhovnik, ki živi v grehih, zgolj zaradi podelitve zakramenta (*ex opere operato*) posvečeval; 4) zaradi dobesednega razumevanje Pridige na gori niso želeli podajati prisege. Predvsem pa so bili daleč onstran soglasja z Utrakvistično in Rimsko cerkvijo, in tako izven pravic po jihlavskih kompaktatih, pri vprašanju investiture duhovnikov. Pri tem so, kot se zdi, prelomili s tradicijo apostolskega nasledstva in posvetitve duhovnikov v Rimski cerkvi, kajti menili so, da pravih duhovnikov pač ne more biti v le-tej. Zato so se češki bratje želeli od takega tipa duhovništva ločiti. Ker pa zgleda za lastno posvečevanje niso našli ne v Pravoslavni in ne v Valdežanski cerkvi, so se nazadnje odločili za posvetitev duhovnikov, ki so bili izmed vernikov izvoljeni z žrebom, vendar ob upoštevanju njihovih funkcij, znanj, darov in, predvsem, vzornega krščanskega življenja, kar vse naj bi izkazovalo zmožnost dotičnih za duhovniško službo.

Že pred Luthrom je na češke brate vplivala krščanska renesansa, ki se razvije v Italiji kot del humanizma in se nato zlagoma razširi po Evropi. Luthru češki bratje že pred letom 1517 niso bili neznani, kajti njihovi spisi so od leta 1511 izhajali v nemškem jezikovnem prostoru, in sicer kot samostojne knjige ali kot deli večjih knjižnih zbornikov, v večini primerov pa so tovrstne knjižne objave pomenile znatno teološko senzacijo, kar je pozornost nemških bogoslovcev vedno bolj obračalo na teologijo in obrambe majhne, preganjane, toda samostojne in vztrajne češke reformirane cerkve. Do neposrednih Luthrovih stikov s češkimi brati je prišlo preko vloge ključnega besedila M. Jana Husa v Luthrovem zgodovinskem nastopu kot reformatorja. Kajti Husov kronski traktat *De Ecclesia* je postal priročnik za vse tiste,

ki so se v nemških deželah po leipziški disputaciji med Luthrom in Eckom (1519) udeležili vročih debat o papeški oblasti in se postavili proti svetni moči svetega očeta; postal je prava Noetova barka protipapeških argumentov, ki so jih iz Husovega dela črpali tako Luther kot njegovi somišljeniki. Hus je tako postal intelektualni patron, svetnik in zaščitnik, poglavitna intelektualna avtoriteta kritikov ravnanja papeža, rimske kurije in Rimske cerkve, predvsem pa predhodnik tovrstnih spisov Martina Luthra.

Po Luthrovem nastopu: med reformo in politiko

Po Luthrovem nastopu 1517. so se češki bratje znašli pred več pomembnimi vprašanji. Določiti so morali odnos do reformnega gibanja v bližini, na Saškem, ki je že v desetletju po začetku preraslo v cerkev z lastno veroizpovedjo (1530). Spoprijeti so se morali z izzivi Luthrove teologije, v luči slednje predvsem z lastnim razmišljanjem o opravičenju. Ponovno so morali definirati lastni nauk o zakramentih. Na novo so morali določiti tudi mesto cerkve v družbi in položaj plemstva ter izobražencev znotraj sebe. Vse te spremembe se začnejo dogajati po smrti škofa Lukáša Praškega (1528). Češki bratje sprejmejo Luthra za poglavitnega verskega učitelja in uradno krenejo stran od teoloških pogledov L. Praškega ter njegovih predhodnikov. Leta 1535 prvič izdajo lastno veroizpoved, v kateri je pod Luthrovim vplivom poglavitni poudarek na opravičenju po veri. Tudi zakramentov poslej nimajo več sedem, temveč samo dva (Gospodova večerja, krst). Po letu 1543 pa se cerkev čeških bratov tudi »vrne v družbo« – preneha graditi življenje odmaknjene krščanske skupnosti na robu ali celo onstran družbe in njenega reda. Češke brate je poslej najti v številnih poklicih, v katerih dotlej (zaradi izrazitega teološkega poudarjanja pomembnosti del, tj. »pravilnega krščanskega življenja« za odrešitev) niso participirali: sodelujejo v mestni in deželni upravi, češkobratsko plemstvo pa prevzema vojaška poveljstva. Spremeni se tudi položaj plemstva in intelektualcev med češkimi brati. Če so bili oboji prej bolj ali manj le »toleriran« stan, ki ni imel pomembnega glasu v cerkvi, le-ta pa celo od svojih duhovnikov ni zahtevala višje humanistične in teološke izobrazbe, postanejo plemiči in intelektualci z nastopom škofa Jana Avguste (po 1537) poglavitni reprezentanti cerkve v češki družbi. Zaradi turške nevarnosti pred vrati Srednje Evrope (po letu 1529, ko Sulejman Veličastni oblega Dunaj) so češkobratski teologi prenehali posebej opozarjati na pasti, ki so prežale ob vsakokratnem političnem angažmaju posameznih pomembnih plemiških članov med češkimi brati. Leti so tako v prvi šmalkaldski vojni sodelovali na protestantski strani, ki jo

je cesar Karel V. v Reichu porazil. Zato je tudi češki kralj Ferdinand I. zoper cerkev izvedel številne ukrepe, med drugim je oživil Svetojakobski mandat kralja Vladislava Jagelonskega iz 1508. Vsi ti posegi zoper češke brate so bili opozorilo za prihodnost, kajti jasno so podčrtavali negotov politični in družbeni položaj čeških bratov vis-a-vis češkemu kralju kot Utrakvistični cerkvi.

Na intelektualnem odru: Jan Blahoslav

Z Janom Blahoslavom (1523–1571) so češki bratje dosegli enega svojih intelektualnih vrhov, kajti po pomenu njegove besedilne produkcije za razvoj češkega jezika in književnosti je mogoče Blahoslava primerjati le z Lukášem Praškim (1460–1528) in z Janom Amosom Komenským (1592–1670). Poleg tega so češki bratje z Blahoslavom dokončno prenehali biti intelektualni »obstranci« oziroma le opazovalci v učeni kulturi in njeni sopotniki.

Blahoslav se je intelektualno oblikoval na češkobratskih šolah, toda tudi na latinski šoli v Goldbergu, na univerzah v nemškem prostoru (Wittenberg, Königsberg, Basel) in s stiki z uglednimi humanisti svoje dobe. Kot *krščanski humanist* je želel, da bi se vera v Odrešenika in pobožnost harmonično družili z najboljšo izobrazbo, ki jo je tedanja doba mogla dati kristjanu. Njegov koncept krščanskega humanizma je v ospredje stavil *samozavestnega individua* in *učenega kristjana*, ki ima nalogo, da svoj razum in zmožnosti ves čas zavestno vednostno uri in izpopolnjuje z učenjem ter znanjem. In je tako zmožen učinkovitega dialoga tudi z izobraženimi »kritiki evangelija«.

Na zgodovino splošne cerkve, in tudi čeških bratov kot njenega posebnega dela, je Blahoslav gledal kot na zgodovino manifestacij izvoljenosti, kot na pojavljanje izvoljenih posameznikov skozi zgodovino, od padca človeka iz Božje milosti do odrešitve. Ob tem je menil, da je imel Vsevišnji na svetu ves čas ude svoje cerkve in jih bo imel do konca sveta, četudi pravih vernikov v posameznih zgodovinskih obdobjih ni vedno lahko prepoznati med množico drugih ljudi. Blahoslav tako pravice do eksistence za češke brate ni izpeljeval iz razvoja cerkve, njenih izpričanih zgodovinskih strukturnih značilnosti in prelomov v zgodovinskem toku, temveč iz *izvoljenosti* vernikov. Gibalo zgodovine (cerkve) tako ni človek s svojimi naklepi, sklepi, spodrsi, zapleti in homatijami, temveč Bog s svojo stvariteljsko in odrešenjsko pobudo – ta da v vseh dobah zgodovine in na vseh meridianih sveta obrača kolo zgodovine in tako vedno vzdržuje svojo cerkev. Blahoslav je menil, da v posameznih obdobjih Božja cerkev ostaja skrita, anonimna,

vedno pa *manjšinska*, in se šele s pogledom »v vzvratnem ogledalu« pokaže kot prava Božja ustanova.

Blahoslavovo prevajanje Svetega pisma poleg poznavanja sočasnih humanističnih pristopov v prevajanju izkazuje specifično razumevanje statusa bibličnega jezika. Temu je prevajalec pripisoval poseben slovesni in privzdignjen pomen, ki da mora biti izražen s primerno visokim češkim jezikovnim slogom, brez izrazil, ki so po njegovem označevala pogovorno češčino njegove dobe. Tovrstne nazore je Blahoslav artikuliral v *Gramatiki* (1571), pred tem pa jih je uresničil v prevodu Novega testamenta (*Nový zákon*, 1564, 1568). Ob bibličnem prevajanju je imel Blahoslav pred očmi predvsem sistematično in praktično teološke razloge za izbor besedja in izrazil. Biblično besedilo v češčini je estetiziral in intelektualiziral, z zavestno odločitvijo za zahtevnejšo, estetsko izbrano jezikovno rabo, ki se je znatno, in s stoletji čedanje bolj, razlikovala od običajne govorjene češčine pa je, ker je postal njegov Novi testament v redakciji temeljni kamen Kralicke biblije (*Bible kralická*, 1579–1593), le-ta pa podstava baročne knjižne češčine in nato kot »biblijščina« v 19. stoletju z Josefom Jungmannom obnovljene knjižne češčine, temeljno vplival na podobo češkega jezika in komuniciranja v njem vse do sodobnosti. In tako tudi na dierezo med knjižno (spisovná čeština) in govorjeno (obecná čeština) češčino, ki v izrazju in rabi traja do danes.

Summary

Text and context: *De Ecclesia* – M. Jan Hus's fateful text and its historical "context"

The chapter focuses on the historical and textual circumstances surrounding the most important work of the Czech theologian Jan Hus – the Latin treatise *De Ecclesia* (1413). This comprehensive work, comprising 23 chapters (about 240 typed pages), was not only the medium that brought Hus's name to the church dignitaries gathered at the Council of Constance but also proved to be fatal for the author himself. For the bill of indictment and finally the sentence on the Czech theologian presented before the Council was mainly composed on the basis of what he articulated in *De Ecclesia*. Another factor contributing to the fame of this text was certainly the slogan created at this Church Council that Hus's critical thinking on the Church "demolishes the papacy just as much as Christianity demolishes the Koran", while up to the time of the first textual criticism research into Hus's writings at the end of the 19th century, *De Ecclesia* was considered the most important and most original of his works. It was essentially influenced by at least two treatises by the English theologian, Biblical scholar and university professor John Wycliffe (1331–1384), namely *De Ecclesia* (1378) and *De potestate papae* (1378), while noticeable textually genealogical links with Wycliffe's other writings – *De civili dominio, De blasphemia, De fide catholica, De paupertate Christi, Ad argumenta aemuli* – and with his sermons have been established. Such a textual genealogy on the level of Wycliffe-Hus theology *about the*

Church and its structure, indulgences and papal power signalizes the reproductive reception of Wycliffism and thus through the semantic and operative fields of resistance against the supreme au- thority of the papal throne reveals the intellectual historical link between Wycliffe, Hus and his Bohemian and German historical successors – the Lutheran Reformation of the 16th century. Like Hus in his treatise *De Ecclesia,* Martin Luther in his *Resolutiones disputationum de indulgentiarum virtute* (1518), in comparable historical conditions, also primarily based his intellectual arguments on the discussion concerning *indulgences* and on criticism of the shameless brokering with the power of the keys. For like Václav Tiem and his commissioners with the indulgences of Pope John XXIII, a hundred years later Tetzel and the Fuggers right at the beginning gave the indulgences of Pope Leon X (or rather Archbishop Albrecht of Brandenburg) a bad reputation – and gave Luther grounds for thinking not only about indulgences but also such fundamental matters as the "extreme conditions" for God's grace and salvation (by faith alone).

Czech Brethren as outsiders: Between the commitment of the Hussite break with Rome and the challenge of the German Reformation

The Unity of the Brethren (Unitas Fratrum/Jednota bratská/the Czech/Czech Brethren) can be considered in their activity as well as their theology as an original European Reformation preceding Martin Luther. The referential framework for the birth of the Czech Brethren, historically and in terms of church organization, differed considerably from the origin and establishment of the Lutheran Reformation in Germany. The basic difference, apart from the noticeably greater age of the Czech religious reform, is that in the lands of St Václav (Wenceslaus) the concept of church reform is closely linked with the pre-Reformation *striving for a good spiritual pastor* and the idea that *church reform is primarily a matter* of *practical everyday morality*, and not (necessarily) of theology. The call for church reform means primarily the correction of the individual and that applies first of all to the head of medieval society, i.e. the preacher or priest. The Czech Reformation (the Utraquist Church and after that the Czech Brethren) was above all a broad folk movement "from the bottom up", which gains through its own development a theological articulation and reflection, while with Luther it was first of all an intellectual current "from the top down", a dissemination of the insights and reflections (including intuitive ones) of a highly educated professor, a member of a learned culture, which at a certain moment – on the

question of church authority – becomes the subject of debate and identification in the vernacular folk culture, and then develops into a movement and finally into a new church. After accepting the Compactata of Jihlava (1436), the Hussite party spoke with a sin- gle, unified political voice, which was not the case in practical religious life. For although the Taborites with their radical anti-Rome theology were also pressed into a subordinate position and the Utraquist Church at least outwardly acted in a unified way, there remained *groups and circles* that were not satisfied either with adjusting with Catholics or with the situation in which the Church, including the Hussite Church, actually found itself. Consequently they clustered around individual preachers and tried, at least within a narrow circle of fellow thinkers, to practise a Christianity which would be as similar as possible – in its morals and Christian life – to the early apostolic church. The first such circles and groups began to form in Prague around 1450.

At the very beginning, the Czech Brethren were beyond the law, for in their theology and their behaviour they were far away from the dogmas of the Roman Church, which was true also of the Utraquist Church in the Czech kingdom: 1) they repudiated the dogma of the Roman Church concerning the transubstantiation of the bread and wine at the Lord's supper; 2) they did not wish to bow before the host; 3) they did not believe that a priest living in sin, merely through handing out the sacrament (*ex opere operato*), would be consecrated; 4) because of their literal understanding of the Sermon on the Mount they did not wish to give oaths. Most of all, they were far from agreement with the Utraquist and Catholic Churches, and thus outside the rights granted by the Compactata of Jihlava on the question of the in- vestiture of priests. Here, it seems, they broke with the tradition of apostolic succession and the consecration of priests in the Roman Church, since they thought there could not be true priests in that church. The Czech Brethren therefore wanted to separate from such a type of priesthood. Since they did not find a model for their own manner of consecration either in the Orthodox Church or the Waldensian Church, they finally decided on the consecration of priests who were selected by lot from among the believers, although taking into account their functions, knowledge, gifts, and especially their exemplary Christian life, all of which ought to indicate the capability of these people for priestly service.

Even before Luther, the Christian Renaissance influenced the Czech Brethren; this developed in Italy as a part of humanism and then easily spread through Europe. The Czech Brethren were not unknown to Luther even before 1517, since their writings were published from 1511 in the

German-speaking region, either as independent books or as parts of larger volumes, but in most cases such editions represented a considerable theological sensation, which increasingly turned the attention of German theologians to theology and the defence of the small, persecuted, but independent and persevering Czech Reformed Church. Luther's direct contacts with the Czech Brethren came about through the role of Jan Hus's key text in Luther's historical appearance as a reformer. This was because Hus's crowning work *De Ecclesia* became the handbook for all those in the German lands who, after the Leipzig dispute between Luther and Eck (1519), took part in the heated debates about papal authority and stood up against the worldly power of the Holy Father; it became a real Noah's ark of anti-papal arguments, which Luther as well as his fellow thinkers drew from Hus's work. Hus thus became an intellectual patron, a saint and protector, the leading intellectual authority of critics of the dealings of the pope, the Roman Curia and the Roman Church, and especially the predecessor of Martin Luther's similar kind of writings.

After Luther's appearance – between reform and politics

After Luther's appearance in 1517 the Czech Brethren were faced with several important issues. They had to define their attitude towards the reformed movement near at hand, in Saxony, which in the decade since its beginnings had developed into a church with its own confession (1530). They had to tackle the challenges of Lutheran theology, especially concerning their own consideration of justification. They needed to define afresh their own teaching on the sacraments. And they had to determine over again the position of the church in society and the position of the aristocracy and the intelligentsia within itself. All these changes began to happen after the death of Bishop Lukáš of Prague (1528). The Czech Brethren accepted Luther as the leading religious teacher and officially turned away from the theological views of Lukáš of Prague and his predecessors. In 1535 they first published their own confession, in which the main emphasis on justification by faith shows Luther's influence. Moreover, they no longer recognized seven sacraments, but only two (the Lord's Supper and baptism). After 1543 the Church of Czech Brethren also "returned to society" – it ceased to build the life of a secluded Christian community on the fringe of society or even beyond it and its order. From then on its members could be found in numerous professions where previously they had not participated (due to the strong theological emphasis on the importance of works, i.e. "the true Christian life" for salvation):

they were involved in civic and provincial administration, and the Czech Brethren nobility accepted military command responsibilities. The position of the aristocracy and intelligentsia among the Czech Brethren also changed. If both groups had previously been more or less merely a "tolerated" estate, without any important voice within the church, which did not demand any higher humanistic and theological education even from its priests, with the advent of Bishop Jan Avgusta (after 1537) aristocrats and intellectuals became leading representatives of the church in Bohemian society. On account of the Turkish danger at the gates of Central Europe (after 1529, when Suleiman the Magnificent besieged Vienna), the Czech Brethren theologians stopped especially pointing out the pitfalls that lurked with every political engagement of individual important aristocrats among the Czech Brethren. It was these who cooperated in the First Smalkaldic War on the Protestant side, which Emperor Charles V defeated in the Holy Roman Empire. Thus the Bohemian king Ferdinand I implemented numerous measures against the church, including reviving the St James mandate of King Vladislaus Jagiellon of 1508. All these interventions against the Czech Brethren were a warning for the future, since they clearly underlined the uncertain political and social position of the Czech Brethren against the Bohemian king as the Utraquist church.

On the intellectual stage: Jan Blahoslav

With Jan Blahoslav (1523-1571), the Czech Brethren reached one of their intellectual pinnacles, because the importance of his textual production for the development of the Czech language and literature can only be compared with that of Luke of Prague (Lukáš Pražský, 1460-1528) and John Amos Comenius (Jan Amos Komenský, 1592-1670). Additionally, due to Blahoslav, the Czech Brethren finally ceased to be intellectual "outsiders" or mere observers in the scholarly culture and passers-by.

Blahoslav's intellectual formation took place in Czech Brethren schools, in the Latin school in Goldberg and universities in German-speaking lands (Wittenberg, Königsberg, Basel) as well as through contact with prominent contemporary humanists. As a *Christian humanist*, he wished that faith in the Saviour and piety would harmonically accompany the best education a Christian could obtain at that time. His concept of Christian humanism brought to the fore the *learned* Christian, of whom constant conscious training of the mind and capabilities and their perfecting with learning

and knowledge is expected. Consequently, he is able to engage in an effective dialogue also with educated "gospel critics."

Blahoslav regarded the history of the Church in general, as well as the Czech Brethren as its special part, as the history of election manifestations, as the appearance of elected individuals throughout history, from the fall of man from the grace of God to salvation. In addition, he believed that the Almighty always had the limbs of his Church in the world and would have them until the end of the world, although in specific historical periods true believers are not always easily recognized among a multitude of other people. Hence, Blahoslav did not derive the right of existence for the Czech Brethren from the development of the Church, its attested historical structural features and shifts in the course of history, but rather from the *election* of believers. The driving force of (Church) history is therefore not a man with his intentions, conclusions, failures, difficulties, and disputes, but God through his creative and salvific initiative. With it, He turns the wheel of history in all historical periods and on all meridians of the world, in this way always maintaining his Church. Blahoslav believed that in certain periods the Church of God remained hidden, anonymous, and invariably in the *minority*, and only a look in the "rear view mirror" revealed that it was a true institution of God.

Blahoslav's translation of the Bible, alongside his knowledge of contemporary humanistic approaches in translation, demonstrates a specific understanding of the status of the biblical language. This was attributed a special solemn and elevated meaning by the translator, which had to be expressed in a suitably high Czech linguistic style without expressions that, in his opinion, signified the colloquial Czech of the time. Blahoslav articulated such ideas in *Grammar* (*Gramatika*, 1571), after having implemented them in the translation of the New Testament (*Nový zákon*, 1564, 1568). When translating biblical texts, Blahoslav considered first and foremost systematic and practical theological reasons for the choice of vocabulary and expressions. He aestheticized and intellectualized biblical writings in Czech and consciously opted for a more demanding, aesthetically pleasing language that significantly and over centuries increasingly differed from the common spoken Czech. His New Testament became the cornerstone of the *Bible of Kralice* (*Bible kralická*, 1579-1593), which served linguistically as a foundation for the standard baroque Czech and, as a "biblical language", for the standard Czech restored by Joseph Jungmann in the 19th century. Blahoslav thus profoundly influenced the Czech language and its use to

this day, as well as the diaeresis between the standard (spisovná čeština) and the spoken (obecná čeština) Czech, which in expression and use persists even today.

Viri in literatura

Viri

Amsdorff, Nicolaus. 1525. *Grund und Ursache aus der Chronik, warum Johannes Hus und Hieronymus von Prag verbrannt sein*. Magdeburg. http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:gbv:3:1-200594

Arnošt s Pardubic. 1349. *Statuta provincialia de anno 1349 cum tractatu De tribus punctis religionis christianae*. http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR__III_B_28____1RLA4JF-cs#search

Augusta, Jan. 1532. *Rechenschafft des Glaubens, der dienst unnd Ceremonien der brüder in Behmen und Mahrern*. Zürich. urn:nbn:de:bvb:12-bsb00027614-7

Blahoslav, Jan. 1861. »Blahoslavova filipika proti nepřátelům vzdělání vyššího v Jednotě bratské.« *Časopis českého Musea*: 372–81.

–––. 2010. *Čtyři menší spisy*. Ur. Mirek Čejka. https://mirekcejkaa.wordpress.com/2010/12/17/jan-blahoslavctyri-mensi-spisy/

–––. (1571) 2015. *Gramatika česká (1571)*. Ur. Mirek Čejka in Dušan Šlosar. https://mirekcejkaa.files.wordpress.com/2015/01/grammatica-restituta.docx

Češka, Jan. 1982. *Řeči a naučení hlubokých mudrců*. Ur. Milada Nedvědová. Praga: Odeon.

Flajšhans, Václav, ur. 1904. *M. Jana Husi sebrané spisy*. I–V. Praha: Nákladem Jaroslava Bursíka, nákladem Jos. R. Vilímka.

Giucciardini, Francesco. 2018. *Storia d'Italia*. Torino: Einaudi. https://www.liberliber.it/mediateca/libri/g/guicciardini/storia_d_italia/pdf/guicciardini_storia_d_italia.pdf

Hlaváček, Ivan, ur. 1981. *Ze zprav a kronik doby husitské*. Praga: Svoboda.

Hus, Jan. 1520a. *De causa boemica*. Hagenau: Thomas Anshelm. http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/urn/urn:nbn:de:hbz:061:1-18769

– – –. 1520b. *Liber Egregius de Unitate Ecclesiae, Cuius autor periit in concilio Constantiensi*. Basel: Adam Petri. http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10165440-0

– – –. (1413) 1952. *Postila, vyloženie svatých čtení nedělních*. Praga: Komenského evangelická fakulta bohoslovecká.

– – –. 1985. *Drobné spisy české*. Ur. Jana Nechutová. Praga: Academia.

Chelčický, Petr. 1891. *Menší spisy*. Praga: Comenium.

– – –. (1521) 1912. *Síť víry*. Praga: Comenium.

Jireček, Hermenegild, ur. 1874. *M. Viktorina ze Všehrd o právích země České knihy devatery*. Praga. https://archive.org/details/mviktorinazevehoovegoog

Loserth, Johann, ur. 1886. *Iohannis Wyclif tractatus De Ecclesia*. London: Trübner & Co. https://archive.org/details/iohanniswycliftr04wycl

– – –. 1907. *Iohannis Wyclif tractatus De potestate pape*. London: Trübner & Co. https://archive.org/details/johanniswyclift01mattgoog

Luther, Martin. 1538. *Confessio fidei ac religionis, Baronum ac Nobilium regni Bohoemiae, Serenissimo ac Invictissimo Romanorum, Bohoemiae etc. Regi, Viennae Austriae sub anno Domini 1535 oblata*. Witebergae. http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0002/bsb00024692/images/

– – –. (1519) 1884. »Disputatio Johannis Eccii et Martini Lutheri Lipsiae habita«, 250–383. V *D. Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe* (WA). II. Weimar: Hermann Böhlau.

– – –. (1519) 1930. *Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe. Briefwechsel* (WABr). I. Weimar: Verlag Hermann Böhlaus Nachfolger.

– – –. (1520) 1931. *Martin Luthers Werke, Kritische Gesamtausgabe. Briefwechsel*. II. Weimar: Verlag Hermann Böhlaus Nachfolger.

– – –. 2001. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Nova revija.

– – –. 2002. *Gesammelte Werke*. Ur. Kurt Aland. Berlin: Direct Media.

Mareš, Bohumil, ur. 1901. *Listy Husovy*. Praha: Samostatnost.

Molnár, Amedeo, Noemi Rejchrtová in Luděk Rejchrt, ur. 1977. *Slovem obnovená. Čtení o reformaci*. Praga: Kalich.

Palacký. František, ur. 1869. *Documenta Mag. Iohannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam*. Pragae: Friedrich Tempsky. https://archive.org/details/documentamagjoa00palag00g/page/n5/mode/2up

Pico della Mirandola, Giovanni. [1487] 1956. *Oration on the Dignity of Man*. Chicago: Henry Regnery Company.

–––. [1487] 1997. *O človekovem dostojanstvu*. Prevedel in opombe napisal Brane Senegačnik. Spremno besedo in biografijo napisal Igor Škamperle. Ljubljana: Družina.

Richental, Ulrich. 1575. *Costnitzer Concilium So gehalten worden jm Jar Taussend vier hundert vnd dreytzehen Jetzt auffs neuw zugerichtet, Doch mit warer Ersetzung vnd Jnhalt deß alten Exemplars*. Franckfurt am Mayn. Urn:nbn:de:bvb:12-bsb00054503-1.

Říčan, Rudolf, ur. 1951. *Čtyři vyznání*. Praha: Komenského evangelická bohoslovecká fakulta.

Rotterdamski, Erazem. 1530. *Utilissima Consultatio De bello Turcis inferendo, & obiter enarratus Psalmus XXVIII*. Viennae. http://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb11098764-7

Schedel, Hartmann. 1493. *Liber chronicarum*. Nürnberg. https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/is00309000

Trubar, Primož. (1562) 2005. »Articuli«. V: *Zbrana dela Primoža Trubarja* III, ur. Jonatan Vinkler, 5–244. Ljubljana: Rokus.

Vavřinec z Březové. 1979. *Husitská kronika*. Ur. Marie Bláhová. Praha: Svoboda.

Vergerij, Peter Pavel. 1558. *Testimonia, quae Mart. Lutherus, Philp. Melanthon, Mart. Bucerus, Wolfg. Musculus et P. Paulus Vergerius tulerunt Confessione Waldensium*. S. l. (Tübingen). http://mdz-nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bvb:12-bsb11071655-7

Vinkler, Jonatan, ur. 2005. *Zbrana dela Primoža Trubarja III*. Ljubljana: Rokus.

–––, ur. 2006. *Zbrana dela Primoža Trubarja IV*. Ljubljana: Rokus.

–––, ur. 2017. *Zbrana dela Primoža Trubarja XII*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. DOI: https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-269-4

Vrečko, Edvard, ur. 2011. *Zbrana dela Primoža Trubarja XI*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. DOI: https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-098-0

Vrečko, Edvard, in Fanika Krajnc-Vrečko, ur. 2015. *Zbrana dela Primoža Trubarja X*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. DOI: https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-230-4

Weisse, Michael, in Jan Roh, ur. 1544. *Ein Gesangbuch der Brüder inn Behemen vnd Merherrn, Die man auß haß vnd neyd, Pickharden, Waldenses, &c. nennet. Von jnen auff ein newes (sonderlich vom Sacrament des Nachtmals) gebessert, vnd etliche schöne newe Geseng hintzu gethan.* Nürnberg. urn:nbn:de:bvb:12-bsb00083305-1

Ziegler, Jakob. 1512. *Duplex Confessio Valdensium ad Regem Ungarie missa. Augustini de Olomucz … epistole contra perfidiam Valdensium … Jacobi Zigleri contra heresim Valdensium libri quinque.* Lipsiae. http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ155847409

1511. *Apologia sacre scripture*. Nuremberga. http://www.mdz-nbn-resolving.de/urn/resolver.pl?urn=urn:nbn:de:bvb:12-bsb10208744-7

1558. *Joannis Hus, et Hieronymi Pragensis Confessorum Christi Historia Et Monumenta* 1–2. Norimbergae. http://data.onb.ac.at/rec/AC11105490; http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ180267506

1829. *Scriptorum rerum bohemicarum*, tomus III. Pragae. https://archive.org/details/scriptorumrerum02unkng00g

Literatura

Bartoš, František N. 1956. »Jednota a reformátoři«. V: *Jednota bratrská, 1457–1957: Sborník k pětistému výročí založení*, ur. Rudolf Říčan et al., 109–146. Praha: Kalich.

Breznik, Anton. 1982. *Jezikoslovne razprave*. Ljubljana: Slovenska matica.

Brkič, Daniel. 1999. *Anton Chráska med Slovenci: O duhovnih koreninah evagelijskega gibanja pri nas*. Koper: Vostri.

Burian, Václav. 1928. *Po stopách češství a české knihy v starším slovinském písemnictví*. Zvláštní otisk z časopisu Slavia roč. VIII. Praha.

Caponigri, A. Robert. 1956. »Translator's Note.« V *Oration on the Dignity of Man*, vii–x. Chicago: Henry Regnery Company.

Čapek, Jan Blahoslav. 1956. »Vývoj a význam Jednoty na poli kulturním.« V *Jednota bratrská, 1457–1957: Sborník k pětistému výročí založení*, ur. Rudolf Říčan et al., 193–238. Praha: Kalich.

Čejka, Mirek, in Dušan Šlosar, 2015. »Úvod k poslední verzi edice Blahoslavovy Grammatiky.« https://mirekcejkaa.wordpress.com/uvod-k-posledni-verzi-edice-blahoslavovy-grammatiky/

Čerin, Josip. 1908. »Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in poraba v poreformacijskih časih.« V *Trubarjev zbornik*, ur. Fran Ilešič, 126–244. Ljubljana: Slovenska matica.

Čornej, Petr. 2019. *Jan Žižka. Život a doba husitského válečníka*. Praha: Paseka.

Delumeau, Jean. 1999. *La Peur en Occident (XIVe–XVIIIe siècles. Une cité assiégée)* II. Praha: Argo.

Denis, Ernest. 1932. *Konec samostatnosti české* I–II. Praha: Šolc a Šimáček.

Dvořáková, Daniela. 2019. *Barbara Celjska, črna kraljica (1392–1451): življenjska zgodba ogrske, rimsko-nemške in češke kraljice*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba.

Eisenstein, Elisabeth L. 1979. *The Printing Press as an Agent of Change: Communication and Cultural Transformations of Early-Modern Europe 1–2*. Cambridge: Cambridge University Press.

Edwards jr., Mark. 1994. *Printing, Propaganda and Martin Luther*. Berkeley: University of California Press.

Forst, Vladimir, et al., ur. 1985. *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. Díl 1. A - G*. Praga: Academia.

Friedenthal, Richard. 1973. *Mož na grmadi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Fudge, Thomas A. 2013. *The Trial of Jan Hus: Medieval Heresy and Criminal Procedure*. New York: Oxford University Press.

Gillet, Johann Franz Albert. 1860. *Crato von Crafftheim und seine Freunde. Ein Beitrag zur Kirchengeschichte nach handschriftlichen Quellen*. Frankfurt ob Majni: Brönner. https://archive.org/details/bub_gb_qRRBAAAAcAAJ/page/n3

Grdina, Igor. 2020. *V blodnjakih večne vojne za trajni mir*. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo ICK.

Haberkern, Phillip N. 2016. *Patron saint and propeht: Jan Hus and the Bohemian and German Reformation*. Oxford: Oxford University Press.

Heller, Jan M. 2004. »Blahoslavův překlad Nového zákona.« *Listy filologické* CXXVI (1–2): 66–92.

Hlaváček, Ivan. 1981. »Úvod.« V: *Ze zpráv a kronik doby husitské*, ur. Ivan Hlaváček, 5–21. Praha: Svoboda.

Hrejsa, Ferdinand. 1912. *Česká konfesse, její vznik, podstata a dějiny*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Iserloh, Erwin, ur. 1989. *Johannes Eck (1486–1543) im Streit der Jahrhunderte*. Münster: Aschendorff.

Just, Jiří. 2007. *Biblický humanismus Jana Blahoslava. Disertační prace*. Praga: Univerzita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta. https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/18388/

»Jan Blahoslav.« https://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Blahoslav[1]

Kohler, Alfred. 2017. *Ferdinand I. (1503–1564). Kníže, král a císař*. České Budějovice: Veduta.

Köhler, Hans-Joachim, ur. 1981. *Flugschriften als Massenmedium der Reformationszeit*. Stuttgart: Klett-Cotta.

Lambert, Malcolm. 2000. *Středověká hereze*. Praha: Argo.

Loserth, Johann. 1884. *Wiclif and Hus*. London: Hodder and Stoughton. https://archive.org/details/wiclifhusooloseiala

– – –. 1907. »Introduction«. V: *Johannis Wyclif ractatus De potestate pape,* ur. Johann Loserth, I–LV. London: Trübner & Co. https://archive.org/details/johanniswyclifto1mattgoog

Meister. 1894. »'Trotzendorf', eigenthlich Valentin Friedland.« V *Allgemeine Deutsche Biographie* 38: 661–67. Spletna verzija. https://www.deutsche-biographie.de/pnd12113 4245.html#adbcontent

Molnár, Amedeo. 1948. *Bratr Lukáš – bohoslovec Jednoty*. Praha: Husova československá evangelická fakulta bohoslovecká.

– – –. 1971. »Blahoslavovy náběhy k teologii dějin.« *Křesťanská revue* XXXVIII (9): 208–14.

– – –. 1991. *Valdenští: evropský rozměr jejich vzdoru*. Praha: Kalich, Evangelické nakladatelství.

Müller, Joseph Theodor. 1922–1931. *Geschichte der Böhmischen Brüder*. I–III. Herrnhut: Verlag der Missionsbuchhandlung.

Nejedlý, Zdeněk. 1907. *Počátky husitského zpěvu*. Praha: Nákladem jubilejního fondu Král. české společnosti náuk. https://archive.org/details/poctkyhusitskhozooneje

Novačan, Anton. 2015. *Herman Celjski, drama v petih dejanjih*. Ur. Ilona Jerič. https://sl.wikisource.org/wiki/Herman_Celjski

Novaková, Stanislava. 2010. *Krajířové z Krajku. Z Korutan do zemí České koruny*. Češke Budejovice: Veduta.

Palacký, František. 1968. *Dějiny národu českého*. I–VI. Praha: Odeon.

1 Seznam Blahoslavovih del je zavoljo preglednosti za slovenskega bralca po zadevnem viru naveden tudi v pričujočei monografiji.

Pánek, Jaroslav. 2010. *Petr Vok z Rožmberka. Život renesančního kavalíra*. Praha: Vyšehrad.

Pekař, Josef. 1990. *Postavy a problémy českých dějin, Výbor z díla*. Praha: Vyšehrad.

Pettegree, Andrew. 2005. *Reformation and the Culture of Persuasion*. New York: Cambridge University Press.

Plett, Heinrich F., ur. 1993. *Renaissance-Rhetorik – Rhenaissance Rhetoric*. Berlin in New York: Walter de Gruyter.

Pražák, Albert. 1945. *Národ se bránil. Obrany národa a jazyka českého od nejstarších dob po přítomnost*. Praga: Sfinx, Bohumil Janda.

Říčan, Rudolf, et al., ur. 1956. *Jednota bratrská, 1457–1957: Sborník k pětistému výročí založení*. Praha: Kalich.

Říčan, Rudolf. 1956. »Dějiny Jednoty v přehledu«. V: *Jednota bratrská, 1457–1957: Sborník k pětistému výročí založení*, ur. Rudolf Říčan et al., 11–108. Praha: Kalich.

Rohde, Michael. 2007. *Luther und die Böhmischen Brüder nach den Quellen*. Brno: L. Marek.

Roover, Raymond. 1963. T*he rise and decline of the Medici bank 1397–1494*. Cambridge, London: Harvard University Press.

Schelle, Klaus. 1996. *Das Konstanzer Konzil 1414–1418. Eine Reichsstadt im Brennpunkt europäischer Politik*. Konstanz: Verlag Friedrich Stadler.

Shaw, Christine. 2001. *Julius II. – papež bojovník*. Praha, Litomyšl: Paseka.

Sedlák, Jan. 1996. *M. Jan Hus*. 2. vydání. Olomouc: Matice cyrilometodějská.

Svatoš, Martin. 1995. *Dějiny Univerzity Karlovy I: 1347/48–1622*. Praga: Univerzita Karlova, Vydavatelství Karolinum.

Škarka, Antonín. 1958. »Jan Blahoslav. Literárněhistorický portrét, připravná studie k Dějinám české literatury.« *Česká literatura* 6 (2): 150–76.

Šmahel, František. 1996. *Husitská revoluce. 1–4*. Praha: Karolinum.

Tomek, Václav Vladivoj. 1871–1879. *Dějepis města Prahy*. II–IV. Praha: Museum Království Českého.

– – –. 1875. *Dějepis města Prahy*. III. Praha: František Řivnáč.

Valla, Lorenzo. (1517) 2009. *O lažni Konstantinovi darovnici*. Ljubljana: Studia humanitatis.

Vinkler, Jonatan. 2006a. *Posnemovalci, zavezniki in tekmeci*. Koper: Založba Annales.

– – –. 2006b. »Opombe in komentarji.« V *Zbrana dela Primoža Trubarja IV*, ur. Jonatan Vinkler. Ljubljana: Rokus.

– – –. 2006c. »Trden grad je naš Gospud: K četrti knjigi Zbranih del Primoža Trubarja.« V *Zbrana dela Primoža Trubarja IV*, ur. Jonatan Vinkler, 501–84. Ljubljana: Rokus.

– – –. 2011a. *Uporniki, »hudi farji« in Hudičevi soldatje*. Ljubljana: Pedagoški inštitut. DOI: https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-299-1.

– – – 2011b. »Primož Trubar in 'nepravoverne' smeri reformacije v slovenskem slovstvu 16. stoletja: prekrščevalci.« V: *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji: v počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja*, ur. Kozma Ahačič in Petra Testen, 99–108. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

– – –. 2015. »Tekst in kontekst: De Ecclesia – Fatalno besedilo M. Jana Husa in njegovo zgodovinsko ‚sobesedilo'«. *Stati inu obstati* 11 (21–22): 12–40.

– – –. 2017. »Češki bratje – 560 let. I: Med nedovršenim husitskim prelomom z Rimom in luteransko reformacijo.« *Stati inu obstati* 13 (25): 9–34.

–––. 2018. »Češki bratje – 560 let. 2, Po Luthrovem nastopu – med reformo in politiko.« *Stati inu obstati: revija za vprašanja protestantizma* 18 (28): 83–106.

–––. 2019. »Trubarjeva biblija v kulturnozgodovinskem kontekstu - med prevajanjem in pisanjem.« *Stati inu obstati: revija za vprašanja protestantizma* 19 (29): 59–87.

Vlček, Jaroslav. 1940. *Dějiny české literatury*. I. Praha: L. Mazáč.

Winter, Zikmund. 1897. *Děje vysokých škol pražských od secessí národů až do Bílé Hory (1409–1622)*. Praga: Česká akademie císaře Františka Josefa. https://archive.org/details/deje_vysokych_skol_prazskych

Zweig, Stefan. 1971. *Erazem Rotterdamski*. Maribor: Založba Obzorja.

2008. *Carmina burana, razširjen izbor*. Izbral, prevedel, opombe in spremno besedo napisal Primož Simoniti. Ljubljana: Modrijan.

Imensko kazalo

A

Adam z Veleslavína, Daniel 118
Agricola, Stephan 113
Albrecht Brandenburški, nadškof 50
Albrecht Pruski, vojvoda 112, 113
Aleksander V., papež 47
Amsdorff, Nicolaus 28
Anshelm, Thomas 91
Arnošt iz Pardubic, škof 35
Augusta, Jan 99, 100, 101, 104, 105, 108, 111, 115, 119, 120, 127, 136, 139
Aurifaber, Johannes 137
Avrelij Avguštin 26, 91, 144
Avrelij Prudencij Klemens 98

B

Bach, Johann Sebastian 112
Balzer, Johann Georg 100
Barbara Celjska, kraljica 27, 28, 29, 65
Bartoš, František N. 81, 82, 83
Bavorinský, Beneš 99, 105, 106
Bernard iz Clairvauxa 26, 27, 134
Bernigeroth, Martin 48
Beza, Theodor 147
Bezpěrová, Katarina 117
Bicci de' Medici, Giovanni 47
Blahoslav, Jan 13, 19, 101, 115, 117, 118, 119, 120, 122, 124, 127, 129, 130, 131, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144
Bohorič, Adam 13, 19, 127
Bořek z Miletínka, Diviš 63
Borgorelli, Matteo 113, 114, 115
Brenz, Johannes 113
Breznik, Anton 136
Brkič, Daniel 18
Bucer, Martin 83, 101, 103, 113
Bugenhagen Pomorjanski, Johannes 14
Bullinger, Heinrich 125, 147
Burckhardt, Jacob 22
Burian, Václav 13, 19

C

Camerarius st., Joachim 122

Caponigri, A. Robert 121
Capra, Bartolomeo 49
Cesarini, Guiliano 65
Chelčický, Peter 74, 76, 77, 78, 79, 131
Chráska, Antonín 18
Ciril Jeruzalemski 26
Calvin, Jean 147
Cicero 130

Č

Čapek, Jan Blahoslav 67, 97
Čapek ze Sán, Jan 67
Čejka, Mirek 117
Čerin, Josip 97, 98
Černý (Nigranus), Jan 129, 130
Češka, Jan 142
Čornej, Petr 22, 63

D

d'Ailly, Pierre 36, 37
Dalmatin, Jurij 13, 95, 97, 98, 112, 124, 136, 143
Delumeau, Jean 22, 107
de' Medici, dinastija 47
Domousnický, Jindřich 101
Düngersheim, Hieronim 83
Dvořáková, Daniela 28, 65

E

Eck, Johann Maier 85, 86, 87, 119
Eisenstein, Elisabeth L. 40, 130
Eliáš iz Chřenovic 80
Erazem Rotterdamski 81, 82, 83, 92, 107, 130, 144
Evgen IV., papež 65, 68
Evzebij 26

F

Ferdinand I., kralj 101, 109, 110, 111, 115, 129, 130, 137
Ferdinand II., kralj in cesar 20, 62, 108
Fiennes, Joseph 118
Filibert iz Montjeuja, škof 68
Filo, Geza 15
Filomates, Václav 140, 143
Flajšhans, Václav 44, 149
Fracastoro, Girolamo 36
Frana, kanonik 36
Friedenthal, Richard 22, 49
Froben, Johann 81, 130
Fudge, Thomas A. 25
Fuggerji, dinastija 50

G

Giucciardini, Francesco 47
Glaser, Hensel 35
Grdina, Igor 19, 20, 22, 25, 62
Gregor XII., protipapež 49
Grosseteste, Robert 134
Guldenmundt, Hans 90
Gutenberg, Johannes 81

H

Haberkern, Phillip N. 87, 88, 91, 92
Habsburžani, dinastija 20, 25, 108, 136
Hadrian, Matthäus 119
Hans von Polenz 66
Hedio, Kaspar 113
Heller, Jan 141, 142, 145
Henrik VIII., kralj 37
Herman II. Celjski, grof 27
Herodot 21
Hieronim 27, 142

Hieronim Praški 28, 31, 57, 58, 59, 72, 146
Hlaváček, Ivan 23, 28, 31, 32, 33, 34, 37, 40, 41, 44, 118
Hondius, Hendrick 133
Horacij 142
Hrubý z Jelení, Sigismund 130
Hus, Jan 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 58, 59, 60, 61, 64, 70, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 118, 131, 134, 146, 149, 158

I

Irenej 134

J

Jakoubek ze Stříbra 74, 88, 131, 134
Jan 60
Janez XXIII. (Baldassare Cossa), protipapež 27, 31, 46, 47, 48, 49, 50, 58, 59, 60, 72
Janez Zlatoust 142
Jan z Jičína 60
Jaroslav s Pernštejna 111
Jirásek, Alois 35
Jireček, Hermenegild 142
Jiří s Poděbrad, kralj 79
Johann Friedrich I., volilnik 111
Jonas, Justus 112, 113
Jožef II., cesar 117
Justin 134
Just, Jiří 141, 143

K

Kapistran, Janez 85
Karel II. Habsburški 125
Karel IV., cesar 25, 46, 73, 119
Karel V., cesar 20, 107, 109, 113, 115
Karlstadt, Andreas 119
Katharina von Bora 137
Kerševan, Marko 19
Klaudýan, Mikuláš 82
Kleinhard, Johann 100
Klüpfel, Johann Conrad 64, 75
Kmecl, Matjaž 22
Kmínek, Michal 114
Knox, John 147
Kohler, Alfred 109, 130
Kojata, Ludvik 35
Komenský, Jan Amos 15, 18, 99, 117, 137
Konstantin, cesar 51, 158
Konstantin Filozof (Ciril), misijonar 12
Koranda, Václav 67
Kornel ze Všehrd, Viktorin 142
Krafft, Johannes 137
Krajíři s Krajka, dinastija 118
Krajíř s Krajka, Arnošt 115, 138
Krajíř s Krajka, Kunrát 108
Krajnc-Vrečko, Fanika 125, 127
Krelj, Sebastijan 13, 19, 98, 125, 127
Křinecký, Vilém 101
Krompach, Nicolaus 28
Kuzanski, Nikolaj 85

L

Ladislav, kralj 49, 51, 52, 53
Lambert, Malcolm 126
Łaski, Jan 137
Leon X., papež 50, 73
Lohel (Lohelius), Jan 62, 71
Loserth, Johann 44, 45, 58
Ludvik II., kralj 108

Lukáš Pražský 15, 59, 72, 82, 84, 92, 94, 98, 99, 108, 117, 120, 122, 127, 134
Lupáč, Martin 131
Luther, Martin 11, 13, 14, 15, 20, 22, 35, 37, 40, 46, 50, 59, 72, 73, 80, 81, 83, 85, 87, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 111, 112, 113, 118, 119, 120, 127, 129, 134, 136, 137, 139, 146

M

Maksimilijan II., kralj in cesar 130, 131, 137
Mal, Josip 22
Malý (Prokůpek), Prokop 63
Marek iz Hradca 51, 59
Mareš, Bohumil 23
Martin 60
Martin, pridigar 25
Martin V., papež 24, 65
Matej iz Kunvalda 80
Matěj z Janova 46, 73, 131
Melanchthon, Philipp 99, 101, 103, 113, 119, 129, 137, 147
Melantrich z Aventina, Jiří 118
Metod, misijonar 12
Meziříčský, Václav 140
Michalec, Martin 99
Mihael, duhovnik 79
Mihael iz Kunvalda 80
Mihael z Nemškega Broda 31
Milíč iz Kroměříža, Jan 73, 134
Mitmanek, Václav 101
Mnich, Jan 95
Mojster Eckhart 35
Molnár, Amedeo 93, 111, 122, 126, 131, 134, 136
Müller, Joseph Theodor 101
Murer, Christoph 56, 57
Musculus, Wolfgang 101, 103

N

Naz, Johann 31
Nejedlý, Zdeněk 50, 59, 60
Nepomuk, Jan 50
Novačan, Anton 27
Novákova, Stanislava 138

O

Optát, Beneš 140
Osiander st., Andreas 112, 113, 130

P

Palacký, František 21, 28, 50, 60, 68
Palomar, Juan 65, 68
Pánek, Jaroslav 108
Payne, Peter 67
Pekař, Josef 62
Pernštejn, dinastija 118
Peter z Mladoňovic 28, 32
Petrarka, Francesco 27, 130, 134, 142
Peucer, Caspar 137
Peucer, Magdalena 137
Pfauser, Johann Sebastian 137
Philipson iz Schleidena (Sleidanus), Johannes 147
Pico della Mirandola, Giovanni 120, 122, 123
Pico, Gian Francesco 120
Pletlová, Marketa 35
Plett, Heinrich F. 129
Poduška, Jan 88
Polikarp 134
Pražák, Albert 144
Prijatelj, Ivan 22
Puccio Pisano (Pisanello), Antonio 69

R

Ranke, Leopold 22
Raňkův z Ježova, Vojtěch 46
Rejchrt, Luděk 111, 136
Rejchrtová, Noemi 111, 136
Reuchlin, Johannes 91, 94
Richental, Ulrich 28, 29, 30, 39, 42, 43, 44
Říčan, Rudolf 61, 76, 78, 79, 80, 94, 99, 104, 113, 120
Rohde, Michael 94
Roh, Jan 92, 96, 97, 98, 99, 101
Rokycana, Jan 68, 74, 75, 76, 79, 85, 88, 131
Roover, Raymond 47
Rotterdamski, Erazem 80, 81, 82, 83, 94, 105, 107, 130, 144
Roždalovský, Václav 88
Rüdinger, Ezrom 101
Rudolf II., cesar 62, 109, 137

S

Sabinus, Georgius 130
Savonarola, Girolamo 27, 134
Schedel, Hartmann 25, 55
Sedlák, Jan 31, 35, 45, 46, 50, 51, 52, 54, 58, 59, 61, 131
Shaw, Christine 47
Sigismund Albik z Uničova, škof 28, 46, 49, 53, 58, 68, 72
Sigismund Luksemburški, cesar 25, 28, 68, 69, 70, 71, 72
Simoniti, Primož 47
Simoniti, Vasko 20
Sionski, Matej (Mach) 99
Sobius, Jakob 83
Spalatin, Georg 88, 91
Speratus, Pavel 112
Stanislav iz Znojma 40, 41, 52
Stašek 60
Staupitz, Johann 88
Steiner, Bernard 125
Stojković, Ivan 65, 85
Sulejman Veličastni 105
Suma, Peter 137
Svatoš, Martin 119
Szyjkowski, Marian 20

Š

Šafařík, Pavel Josef 127
Škarka, Antonín 119, 130
Škoda, Martin 99
Šlechta ze Všehrd, Jan 82
Šlosar, Dušan 117
Šmahel, František 22, 60, 63, 67, 68, 70, 72, 73, 78, 134
Štěpán s Pálče 31, 40, 41, 52, 59

T

Tauler, Johannes 35
Tertulijan 134
Tetzel, Johann 46, 50
Theobaldus, Zacharias 64, 75
Thurzo, Stanislav 83
Tiem, Václav 49, 50
Tiffernus, Mihael 124
Timajos 121
Tomaž Akvinski 81
Tomek, Václav Vladivoj 35, 36, 50, 65, 73
Trotzendorf, Valentin 119
Trubar, Felicijan 95, 97, 98, 112
Trubar, Primož 13, 19, 26, 27, 28, 45, 81, 95, 97, 98, 112, 124, 125, 126, 127, 130, 137, 144, 147
Tůma (Tomaž) iz Přelouča 80
Tunstall, Cuthbert 37

U

Ulrik II. Celjski 68
Ungnad, Ivan 130

V

Václav IV., kralj 31, 35, 44, 49, 50, 59, 60, 119
Václav z Ludenic 115
Valla, Lorenzo 51, 144
Vavřinec z Březové 28
Veliki, Prokop 63, 64, 65
Velvar, Jan 68
Vergerij ml., Peter Pavel 101, 102, 103
Vilgus, Petr 113
Viljem I. s Pernštejna 118
Viljem Osvajalec 70
Vinkler, Jonatan 11, 15, 45, 71, 95, 97, 105, 125, 126, 141, 144
Vlačić, Matija (Flacij Ilirik) 131, 133, 137, 138, 147
Vladislav II., kralj 108, 110
Vlček, Jaroslav 74
Voksa z Valdštejna, Vok 59
Vok z Rožmberka, Peter 108
Vrečko, Edvard 125, 127, 130
Vřešťovský, Aleš 68

W

Walther, Johann 112
Warentrapp, Albert 31
Weinher, Peter 86
Weisse, Michael 95, 96, 97, 98, 99
Windeck, Eberhard 66
Winter, Zikmund 119
Wolsey, Thomas 37
Wycleffe, John 12, 13, 44, 45, 46, 52, 58, 60, 61, 85, 93, 146

Z

Zabarella, Francesco 34, 35
Zeising (Čížek), Jan 95
Ziegler, Jakob 83
Zupanič Slavec, Zvonka 22
Zweig, Stefan 22, 82
Zwingli, Ulrich 67, 95, 113, 146

Ž

Žagar, Igor 20
Žatecký, Havel 127
Žatecký, Martin 139
Žele, Andreja 19
Žižka, Jan 63

Jonatan Vinkler
»Češka gos«, Božji bojevniki, obstranci: češka »reformacija pred reformacijo« in njeni evropski ter slovenski konteksti, idiariji in imaginariji
znanstvena monografija

Digitalna knjižnica
Uredniški odbor: Igor Ž. Žagar (Educational Research Institute & University of Primorska), Jonatan Vinkler (University of Primorska), Janja Žmavc (Educational Research Institute), Alenka Gril (Educational Research Institute)
Zbirka: Dissertationes (znanstvene monografije), 39 (ISSN 1855-9638)
Glavni in odgovorni urednik: Igor Ž. Žagar

Recenzenta: Igor Grdina, Andreja Žele
Uredil: Marcello Potocco
Oblikovanje, prelom in digitalna objava: Jonatan Vinkler

Založnik: Pedagoški inštitut
Gerbičeva 62, SI-1000 Ljubljana
Ljubljana 2021
Za založnika: Igor Ž. Žagar

ISBN 978-961-270-333-2 (pdf)
http://www.pei.si/ISBN/978-961-270-333-2.pdf
ISBN 978-961-270-334-9 (html)
http://www.pei.si/ISBN/978-961-270-334-9/index.html
DOI: https://www.doi.org/10.32320/978-961-270-333-2

© 2021 Pedagoški inštitut/Educational Research Institute

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID=45263107
ISBN 978-961-270-333-2 (pdf)
ISBN 978-961-270-334-9 (html)